

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YERLİ SOSYOLOJİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reşat YILGIN

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YERLİ SOSYOLOJİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reşat YILGIN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fahri ÇAKI

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün SOSYOLOJİ. Anabilim Dalı'nda 201312541007 numaralı Reşat YILGIN'ın hazırladığı "Yerli Sosyolojinin İmkan ve Sınırlılıkları" konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 12 Haziran 2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof.Dr. Mustafa Kemal Şan

Prof.Dr. Fakir ÇAKI
Üye (Danışman)

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Yonca KETİNCİ

Üye

Üye

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

02.07./2019

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Kenan Ziya TAŞ
Müdür

ÖNSÖZ

“Yerli Sosyolojinin İmkân ve Sınırlılıkları” başlıklı tez çalışmamın birbiriyle ilintili birkaç amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin içerik ve kapsam olarak ortaya çıkmış olduğu Batı’lı toplumların değer yargılarını yansıttığının açığa çıkartılmasıdır. Yine bu bağlamda farklı tarihsel, kültürel ve toplumsal gelişim seyrine sahip toplumlar için Batı’lı tarihsel, kültürel ve toplumsal gelişimin merkeze alındığı tek bir evrensel sosyolojiden bahsedilemez. Bu nedenle yerli sosyoloji oluşturma çabaları entelektüel bir fantezi olmayıp aksine gereklidir.

Çalışma sosyoloji literatürde farklı ve yanlış anlaşılan yerli sosyolojin ifadesindeki “yerli” ifadesinin etnik ve milliyetçi bir ifadenin aksine kendi tarihsel ve toplumsal gelişimimizi merkeze alan bir sosyoloji anlayışını ifade ettiğinin açıklığa kavuşturması bakımından önemlidir. Son dönemde Türk Sosyolojisi/Yerli Sosyoloji ya da Dünyanın Sosyolojisi türünden alternatif sosyolojilere ilişkin ilginin artması bu çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde çalışmaya ilişkin eksikliklerimi, düşüncelerimi anlayışla karşılayan, her türlü tahammülü gösteren, yaklaşımıyla araştırmaya, sorgulamaya teşvik eden ve her defasında öneri sunarak destek olan danışman hocam Prof. Dr. Fahri ÇAKI’ya, mekânsal ve zamansal olarak uzakta olmasına rağmen her zaman yanımda olduğunu hissettiğim Ebru AKTAY’a, eleştirileri ve teknik konularda katkı sunan arkadaşım Ali EĞİ’ye ve her zaman yanımda olan aileme çok teşekkür ederim.

Reşat YILGIN

ÖZET

YERLİ SOSYOLOJİNİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI

YILGIN, Reşat

Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fahri ÇAKI

2019,158 Sayfa

Bu çalışma öz olarak sosyoloji biliminin kuramsal ve metodolojik olarak Batı'lı karakterine ve bu karakteri karşısında hem Batı'dan hem de Batı dışından sosyolojiye ilişkin yapılan eleştiriler bağlamında alternatif sosyolojiler kapsamında Baykan SEZER ve Korkut TUNA'nın yerli sosyoloji projesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışma Baykan SEZER ve Korkut TUNA'nın konuya ilişkin yaklaşımları, tespitleri, temellendirmeleri ve katkıları tespit edilmiştir.

Çalışma beş temel argüman üzerine kurulmuştur. (1) Sosyoloji kuramsal ve metodolojik olarak Batı'lı bir bilimdir ve Batı'yı öncelemektedir. (2) Her toplumun kendine özgü tarihsel ve toplumsal bağlama sahip olduğu için, Batılı tarihsel ve toplumsal kırılmaların bir ürünü olan sosyoloji mevcut haliyle Batı dışı toplumların sorunlarını anlamak ve çözmekte yetersiz kalmaktadır. (3) Pozitivist sosyolojinin evrensel sosyoloji iddiası gerisinde Batı'nın çıkarlarını gözetmektedir. (4) Sosyolojinin yerleştirilmesi projesi küresel bir çağrı olmakla birlikte belirli muğlâklıklar içermektedir. (5) Bu çağrının Türkiye'deki en önemli savunucuları Baykan Sezer ve Korkut Tuna'dır.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojinin yerleştirilmesi, Batı Sosyolojisi, Türk Sosyolojisi, İslam Sosyolojisi, Yerli Sosyoloji, Oryantalizm, Avrupamerkezcilik, Baykan Sezer, Korkut Tuna

ABSTRACT

POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF LOCAL SOCIOLOGY

YILGIN, Reşat

Master Thesis, Department of Sociology

Adviser: Prof. Dr. Fahri ÇAKI

2019, 158 Pages

This study focuses on the project of indigenous sociological of Baykan SEZER and Korkut TUNA within the context of alternative sociology in the context of the criticism of sociology based on the theoretical and methodological Western character of sociology and against the Western and non-Western sociology. In this scope, the study examines Baykan SEZER's and Korkut TUNA's approaches, and contributions on indigenous sociology.

The study was based on five basic arguments. (1) Sociology is a science of the West and the Western priorities. (2) Sociology, which is a product of Western historical and social breakings, is at present unable to understand and solve the problems of nonwestern societies as they have their own unique historical and social bonds. (3) The positivist sociology represents the interests of the West beyond the claim of universal sociology. (4) The indigenization of sociology is a global call, but there are ambiguities. (5) Turkey's most important advocates of this call are Baykan Sezer and Korkut Tuna.

Key Words: indigenization of sociology, western sociology, Turkish sociology, Islamic sociology, orientalism, eurocentricism, Baykan Sezer, Korkut Tuna.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
1. BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç	2
1.3. Önem.....	2
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar.....	3
2. BÖLÜM	4
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
2.1. Araştırmanın Modeli	4
2.2. Bilgi Toplama Kaynakları	4
2.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi.....	5
3. BÖLÜM	6
SOSYOLOJİNİN SOSYAL VE TARİHSEL ARDALANINA KISA BİR BAKIŞ	6
3.1. Antik Yunan Felsefesinde Toplumsal Düşünce.....	8
3.2. Ortaçağda Toplumsal Düşünce	9
3.3. Aydınlanma Felsefesinin Etkisi	10
3.4. Toplumsal Sözleşme Kuramı	12
3.5. Sosyoloji Öncesi Sosyoloji: Montesqueu, Vico, Simon.....	15
3.6. Batıdaki Sosyal, Endüstriyel ve Siyasi Gelişmelerin Etkisi	16
3.7. Sosyolojinin Oluşumu.....	19
4. BÖLÜM	24
BİR BİLİM OLARAK SOSYOLOJİ.....	24
4.1. Bilim Olarak Sosyoloji.....	24
4.1.1. Pozitivist Gelenek: Comte, Spencer, Durkheim	24
4.1.2. Hermeneutik Gelenek: Dilthey, Gadamer	29

4.1.3.	Yorumlayıcı Gelenek: Weber	33
5.	BÖLÜM	36
	BATI SOSYOLOJİSİNE İTİRAZLAR VE ALTERNATİFLER	36
5.1.	Batının Kendi İçinden İtirazlar	36
5.1.1.	Post Pozitivist İtirazlar: Popper, Kuhn, Feyarabend	37
5.1.2.	Post Modernist İtirazlar: Lyotard, Derrida, Foucault	43
5.1.3.	Frankfurt Okulu: Horkheimer, Adorno, Habermas	49
5.1.4.	Sembolik Etkileşimcilik: Mead.....	54
5.1.5.	Fenomenoloji: Husserl, Schutz	55
5.1.6.	Etnometodoloji: Garfinkel.....	61
5.1.7.	Dramaturji: Goffman.....	63
5.1.8.	Feminist İtiraz: Dorothy Smith	64
5.1.9.	Diğer İtirazlar:Wallerstain, Gouldner, Mills	67
5.2.	Batı-Dışından İtirazlar.....	75
5.2.1.	Oryantalizm Eleştirisi: Edward Said.....	76
5.2.2.	Avrupa-Merkezcilik Eleştirisi: Samir Amin	79
5.2.3.	İslam Sosyolojisi Önerileri: Faruki, Nasr ve Şeriatî	80
6.	BÖLÜM	88
	TÜRKİYE’DE YERLİ SOSYOLOJİ	88
6.1.	Türkiye’de Sosyolojinin Kısa Tarihçesi.....	88
6.1.1.	Prens Sabahattin ve Science Sociale	90
6.1.2.	Ziya Gökalp ve Sosyolojizm	91
6.1.3.	Ankara DTCF Geleneği.....	92
6.1.4.	İstanbul Üniversitesi Geleneği	93
6.1.5.	1960 ile 1980’li Yıllar Arasında Sosyoloji.....	94
6.1.6.	1980 ile 2000’li Yıllar Arasında Sosyoloji.....	95
6.1.7.	2000’li Yıllar ve Sonrasında Sosyoloji	97
6.2.	Baykan Sezer ve Yerli Sosyoloji	97
6.2.1.	Hayatı ve Eserleri.....	97
6.2.2.	Batı Sosyolojisi.....	98
6.2.3.	Türk Sosyolojisi.....	101
6.2.4.	Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları	108
6.2.5.	Türk Sosyolojisinde Yöntemsel Yaklaşım	112
6.3.	Korkut Tuna ve Yerli Sosyoloji.....	115

6.3.1. Hayatı ve Eserleri.....	115
6.3.2. Sosyoloji Anlayışı	116
6.3.3. Yeniden Sosyoloji	117
6.4. Baykan Sezer Sonrası Yerli Sosyoloji Tartışmaları	120
6.4.1. Konformist Yaklaşım.....	121
6.4.2. Eleştirel Yaklaşım.....	124
7. BÖLÜM	129
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	129
KAYNAKÇA.....	139

KISALTMALAR

Çev.	:	Çeviren
Düz.	:	Düzenleyen
Ed.	:	Editör
Hzl.	:	Hazırlayan
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa/Sayfalar
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	:	Türk Dil Kurumu
Vb.	:	Ve benzeri/benzerleri
yy.	:	Yüzyıl
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem

“Yerli Sosyolojinin İmkân ve Sınırlılıkları” başlıklı tez çalışması teorik bir çalışma alanına sahiptir. Sosyolojinin sosyolojisi bağlamında tartışmaya açılacak olan yerli sosyoloji fikri esasında Türkiye’de 1970’li yıllarda Baykan Sezer öncülüğünde entelektüel dolaşıma sokulmuştur. Yerli sosyoloji tartışmaları genel olarak Batı sosyolojisinin oryantalist ve eurocentric karakterine karşı yerel odaklı ve tarihsel temelli argümanlar bağlamında gerçekleşmiştir. Yedi bölümden oluşan söz konusu çalışmada ilk olarak “Sosyoloji Tarihi” literatüründen yararlanılarak sosyoloji biliminin tarihsel arka planı belirlenecek, sosyoloji biliminin ne olduğu, doğuşunda etkili olan faktörlerin neler olduğu ve kendisini bilim statüsüne nasıl çıkardığı incelenecektir. Çünkü sosyolojiyi bir bilim olarak hazırlayan tarihsel uğraklarını bilmek sosyolojinin ilgi odağını ve özünü kavramak açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Çalışmamızın “Batı Sosyolojisinin Ana Savları” başlığı altında kuruluşundan günümüze egemen olan sosyoloji algısı açıklanacaktır. Bu bölümde mevcut sosyoloji biliminin daha çok metodolojik geleneği üzerinde durulacaktır. Sosyoloji kuruluşundan bu yana üç gelenek üzerinde ilerleme göstermiştir. Bunlar doğa bilimlerine yaslanan pozitivist gelenek, dini metinlerin yorumlanmasıyla başlayan hermeneutik gelenek ve buna bağlı olarak gelişen yorumcu gelenektir.

Çalışmamızın “Batı Sosyolojisine İtirazlar ve Alternatif Yaklaşımlar” bölümünde hem Batılı hem de Batı dışından, Batı sosyolojisinin epistemolojik ve metodolojik yönelimlerine karşı geliştirilen eleştirilere yer verilecektir. Batılı eleştiriler daha çok epistemolojik ve metodolojik yönden yapılan eleştiriler olmakla birlikte özünde sosyolojinin günümüz Batı toplumları karşısındaki misyonunu revize etmek şeklindedir. Fakat Batı dışından gelen eleştiriler Batılı sosyolojinin bilimsellik adı altında kendi yaklaşımını evrensel bir yaklaşım olarak sunmasının altında yatan oryantalist ve sömürgeci anlayışın Batı dışı toplumları açıklayamayacağı yönünde gelişmektedir. Bunun yanında Batı sosyolojinin kavramsal içeriğinin Batılı değer yargılarıyla oluşturulduğu için Batı dışı toplumların kendi kavramsal içeriğinin kendi

değer yargılarıyla oluşturulmuş bir sosyolojinin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın “Türkiye’de Yerli Sosyoloji” bölümünde ise, Baykan Sezer ve Korkut Tuna üzerinden yerli sosyoloji kavramına ilişkin argümanlar üzerinden Batı sosyolojisi karşısında yerli sosyoloji anlayışı değerlendirilecektir.

1.2. Amaç

Araştırmanın temel amacı, Batılı bir bilim olan sosyolojinin, Batı merkezci ve oryantalist karakterinin deşifre edilmesi ve kelimenin çağdaş anlamıyla sosyolojinin Batı dışı toplumları anlamak ve açıklamaktan uzak bir bilim olduğunu, bunun karşısında yerli sosyolojinin inşa edilmesinin zorunluluğunun tespit edilmesidir. Böyle bir amaç bilimsel bir fantezi olmayıp aksine bir zorunluluktur. Çünkü sosyoloji içeriği tanımı ne olursa olsun özünde Batılı bir bilimdir ve mevcut düşünsel arka planı ve içeriği itibarıyla yaslandığı epistemolojik ve ontolojik gelenek tamamen Batılı değer yargılarını yansıtmakta ve Batı’yı öcelelemektedir. Elbette buradaki amaç sosyoloji radikal anlamda topyekûn reddetmek değildir. Buradaki amaç sosyolojinin Batılı bir bilim olduğunun farkında olarak kendi toplumsal sorunlarımızın çözümü konusunda yetersiz kalacağı bu nedenle kendi tarihsel geçmişimizden gelen bir sosyolojinin zorunlu olacağının farkına varmaktır.

1.3. Önem

Batılı bir bilim olarak sosyolojinin Batı’nın sömürgeci anlayışında araçsal bir görev almasının açığa çıkartılması ve bunun karşısında yerli sosyolojinin gerekliliği çalışmamızın önemini oluşturmaktadır. Öte yandan sosyolojinin genel geçer evrensel, yekpare bir bilim olmadığı aksine birçok sosyolojiden bahsedilebileceği görülmüştür. Sosyoloji sadece klasik kurucu babalarının metinlerinde yazanlardan ibaret olmadığı aksine her toplumun kendi tarihsel ve kültürel dinamikleri ekseninde bir sosyoloji inşa edebileceğinin açıklığa kavuşturulması çalışmamızın önemini oluşturmaktadır. Çünkü sosyoloji Batı’da belirli tarihsel ve toplumsal koşulların bir sonucu olarak kurulmuş ve içerik olarak bu sorunların çözümüne odaklanmıştır. Oysa her bir toplumun kendine özgü tarihsel ve toplumsal dinamiklere sahip olması sebebiyle elbette her toplumun sorunları karşısında evrensel genel geçer yasalara dayanan bir sosyolojiden bahsedilmesi mümkün gözükmemektedir.

1.4. Varsayımlar

İlgili literatürün değerlendirilmesiyle sağlanan bilgiler neticesinde çalışmamızın varsayımları şu şekildedir: Sosyoloji Batı'lı bir bilimdir ve Batı'nın çıkarlarını gözetir. Sosyolojinin nesnellik ve evrensellik iddiaları aslında Batı'nın sömürgeci anlayışını gizleyen bilimsel savlardır. Batı'lı sosyolojinin bilimsellik iddiaları oryantalist ve Avrupa merkezci anlayışı gizlemektedir. Sosyoloji sadece klasik kurucuların metinlerden ibaret değildir. Kelimenin çağdaş anlamıyla sosyoloji Batılı toplumların yaşadığı çeşitli toplumsal, tarihsel ve kültürel gelişmelerin bir ürünü olarak doğmuş ve içeriği itibarıyla Batılı toplumların yaşadığı sorunlara çözüm odaklı olmuştur. Bu bağlamda sosyolojisi evrensel bir karaktere sahip değildir çünkü her toplumun kendine özgü tarihsel, toplumsal ve kültürel geçmişi vardır. Bu nedenle Batı dışı toplumların sorunları da kendi tarihsel dinamiklerince kurulmuş olan bir sosyolojiyle çözümlenebilir. İşte bu nedenle yerli sosyolojiler mümkündür.

1.5. Sınırlılıklar

Sosyoloji süre olarak yeni bir bilim olarak değerlendirilmesine rağmen düşünsel kökleri itibarıyla oldukça uzun geçmişe sahiptir. Araştırdığı konu bağlamında farklılık sadece "sosyoloji" ismindedir. Çünkü Auguste Comte'un "sosyoloji" olarak adlandırmasından önce de isim olarak olmasa da yine sosyoloji mevcuttur. Bu bağlamda çalışmamız Antik Yunan Felsefesinde Toplumsal Düşünceden başlamış olmasına rağmen sınırlı bir irdeleme yapılmıştır. Bu bağlamda her bölümde işlenen konuyu tartışan birçok isim olmasına rağmen, mümkün mertebe üzerinde uzlaşma sağlanacak isimler seçilmiştir. Buna ek olarak her konu derinlemesine incelenmeyip ilgili literatürden kısa ve öz olarak doğrudan ilgili konuyla ilgili bilgiler kullanılmıştır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada yöntem olarak dokümantasyon analizi metodu kullanılmıştır. Bu metod, genel olarak üzerinde çalışılan konu doğrudan ya da dolaylı bir ilgisi bulunan belirli bir biçimde toplanıp, sistematik bir yönetime dayalı olarak incelenip ve değerlendirilmesinden sonra elde edilen verilerin çözümlenmesine ve bu verilerden yararlanılmasına dayanan bir metottur. Dokümantasyon analizi yöntemi sosyal bilimlerin hemen her türünde yoğun olarak kullanılmasına karşın özellikle sosyolojik bağlamı bulunan çalışmalarda daha çok tercih edilen bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle, dokümantasyon metodu, daha çok tarihsel arka planı geniş olan sosyal bilimler tarafından sıkça kullanılır. Esas olarak dokümantasyon analiz metodu, konu ile ilgili birçok farklı doküman ve kayıtlardan elde edilen verilerin ya da çıkarımların tutarlı ve sistematik bir biçimde bir araya getirilmesi ve bu verilerin ışığında henüz bilinmeyen gerçeklerin aydınlatılması ya da geçmiş veya şimdiki olaylara, insan güdüleri, özellikleri ve düşüncelerine göre güvenilir ve sağlam genelleştirmelerin sunulduğu sonuçların oluşturulmasını kapsar.

2.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Araştırma sürecinde bilgi toplama kaynağı olarak öncelikle konuya ilişkin doğrudan bilgi içeren birincil kaynaklar kullanılmıştır. Birincil kaynaklar çalışma açısından kuramsal alt yapının oluşturulmasında en önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar doğrudan ilgili konu başlıklarının taranması sonucunda, ilgili konu başlığına gönderme yapan verilerin elde edilmesiyle seçilmişlerdir. Kuramsal alt yapının oluşturulmasında kullanılan metinlerin dışında her konuya yararlı olabilecek çalışmalar da yardımcı kaynaklar olarak seçilmişlerdir. Her bir literatüre dolaylı yönden katkı sağlayan yardımcı kaynaklar arasında ulusal ve uluslararası makaleler ile yüksek lisans ve doktora tezleri de bulunmaktadır. Yardımcı kaynakların dışında çalışmaya fayda sağlaması açısından stok bilgi olarak internet üzerinden elde edilen bilgilendirmeler kullanılmıştır. İnternet tabanlı alınan bilgiler çoğunlukla ana metine işlenmemiş olsa da araştırma sürecinin anlaşılmasında önemli derecede katkı sunmaktadırlar.

2.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Toplanan kaynakların çözümlenmesine ve değerlendirilmesine öncelikle konu ile ilgisi bağlamında her literatürün kendi içinde sınıflandırılmasıyla başlanmıştır. Sosyoloji Tarihi, Sosyoloji Teorileri, Yerli Sosyoloji, Sosyolojide Metodolojik Tartışmalar şeklinde başlıklar kullanılarak, ilgili başlığa ait bilgileri içeren doküman hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sağlanmıştır. Son olarak da çağdaş sosyolojinin sorunlarını ve yerli sosyolojinin imkânlarını tartışan kaynaklar belirlenmiş ve sıralı bir okuma planı sayesinde bu kaynaklar değerlendirilebilmiştir. Araştırma sürecinde tüm kaynaklar belirli bir sistem dahilinde konularına ve içeriğine kategorilendirilip, her bir doküman kendi içinde ayrıştırılarak, karşılaştırmalı bir analiz sürecine tabi tutulmuştur.

3. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN SOSYAL VE TARİHSEL ARDALANINA KISA BİR BAKIŞ

Bu bölümün amacı, Batı'nın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik tarihini anlatmak olmadığı gibi, Batı Sosyolojisinin tarihini de aktarmak değildir. Burada, daha sonra yapacağımız analizlerin ve eleştirilerin yönünü doğru bir biçimde takip edebilmek için, Batı Sosyolojisinin oluşumunda ve gelişiminde etkisi olan birtakım uğraklar açıklanacaktır. Bir başka deyişle; Batı'da sosyolojinin ortaya çıkışını hazırlayan etkenlerin tarihsel ve toplumsal bağlamı hakkında ve sosyolojinin bu etkenleri ile arasındaki organik bağa ilişkin bir fikir vermek amaçlanmaktadır. Diğer yandan, bu kısım, bir giriş olarak kabul edilmelidir; zira metnin ilerleyen bölümlerinde yeri geldikçe Batı Sosyolojisinin karakteristik özelliklerine ilişkin bilgiler vermeye devam edeceğimiz görülecektir.

Sosyoloji on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmış ve kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen şüphesiz düşünsel olarak çok uzun bir geçmişe sahip bilim dalıdır. Günümüz itibarıyla bağımsız bir bilim olduğu iddia edilen sosyolojinin içeriğini oluşturan konular sosyoloji biliminden yüzyıllar öncesinde ele alınmış ve üzerine düşünülmüştür. Elbette sosyoloji öncesi toplum üzerine düşünceler kelimenin günümüz anlamı itibarıyla "sosyoloji" değildir. Fakat düşünsel olarak ya da sosyolojinin üzerine yaslandığı felsefi derinlik olarak bakıldığında, sosyoloji disiplininin kendisinden önceki entelektüel mirastan ayırık, bir başına olamayıp aksine bu düşünsel miras üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür.

Sosyolojinin ortaya çıkmasında bağımsız bir bilim statüsüne gelmesinde birbirinden farklı birçok faktör etkili olmuştur. Bu faktörler; düşünsel, entelektüel, siyasal, ekonomsal ve devrimsel gibi çok çeşitlidir. Bu bağlamda "Sosyolojinin Sosyal ve Tarihsel Ardalanına Kısa Bir Bakış" başlıklı bölümde sosyolojinin ortaya çıkışında ve kuruluşunda etkili olan önemli gelişmelere yer verilecektir.

Bu bölümde ilk olarak Antik Yunan Felsefesinde Platon ve Aristoteles üzerinden toplumsal düşünce kısaca açıklanacaktır. Kuşkusuz Antik Yunan düşüncesi sadece Platon ve Aristoteles ile sınırlandırılmaz fakat sistematik düşünce bağlamında Platon ve Aristo dönemin en önemli filozoflarıdır.

İkinci olarak kısaca ortaçağın ne anlama geldiği ve dönemin felsefi düşün hayatının temel belirleyenin ne olduğu belirtilip sonrasında bu dönemin en önemli iki filozofu olan A. Augustinus ve A. Thomas üzerinden toplumsal düşünce kısaca açıklanacaktır.

Üçüncü olarak Batı dünyasının kendisinden önceki dönemden radikal anlamda kopartan ve bu anlamıyla bir kırılmaya işaret eden Aydınlanma düşüncesi çok geniş bir anlamı olan ve hemen hemen Batı dünyasında hayatın her alanında köklü değişimlerin başlangıcı olan bir döneme tekabül eder. Gündelik hayattan büyük toplumsal değişimlere kadar etkisi olan Aydınlanma düşüncesinin konumuz açısından önemi sosyolojinin özellikle bilimsel bir hal almasını sağlayan yöntemini belirlemiş olmasıdır. Bu bağlamda Aydınlanmadan genel hatlarıyla ele alınarak, sosyolojinin oluşumuna ilişkin etkisi tartışılacaktır.

Dördüncü olarak ele alacağımız toplumsal sözleşme kuramlarının devleti ve toplumu birey iradesinden bağımsız doğal olarak bir oluşum yerine tek tek bireylere dayanan yapay bir oluşum şeklinde açıklamaları konumuz açısından son derece önemlidir. Çünkü toplumsal sözleşme kuramları devlet ve topluma ilişkin olarak yepyeni bir perspektif geliştirmişlerdir. Bu perspektiften toplum devletin ve siyasal iktidarın bir uzantısı olmayıp aksine onlardan bağımsız kendi başına gerçekliği olan bir kavram haline gelmiştir. Bu ise sosyoloji için kelimenin tam anlamıyla bir dönüm noktasıdır. Çünkü toplumsal sözleşme kuramcıları sosyolojik düşünce için inceleme nesnesi olan “toplum” kavramını icat etmişlerdir. Bu bağlamda Hobbes, Locke ve Rousseau üzerinden “toplum” kavramı tartışmalarına değinilecektir.

Beşinci olarak Sosyoloji Öncesi “Sosyoloji” bölümünde kelimenin çağdaş anlamıyla sosyoloji olmasa bile aslında sosyolojik düşünceye en az Comte kadar katkıları olan Montesquieu, Simon ve Vico incelenecektir. Kuşkusuz bu isimler dışında da ismi anılacak isimler vardır fakat sosyoloji düşüncesi literatüründe örneğin Raymon Aron Montesquieu’yu, Cemil Meriç Simon’u ilk sosyolog olarak belirtirken Vico Yeni Bilim’inde tarihi üç aşamada incelerken adeta bizlere Auguste Comte’u haber verir gibidir.

Altıncı olarak Batıdaki Sosyal, Endüstriyel ve Siyasi Gelişmelerin Etkisi başlıklı bölümde ise Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi Batı’da köklü değişimler yaratan etkenlere bir çözüm arayışı olarak sosyolojinin tıpkı muhafazakâr, liberal ve sosyalist ideolojiler gibi Batı toplumlarının yaşadığı büyük çaplı alt üst oluşlara bir çözüm arayışının sonucu olarak doğduğuna yer verilecektir.

Son olarak genel bir değerlendirme anlamında sosyolojinin AugusteComte tarafından ilan edilmesine yer verilecektir.

3.1. Antik Yunan Felsefesinde Toplumsal Düşünce

Toplumsal düşüncede ilk girişimler dinden ya da iktidardan bağımsız bir entelektüel grubun yaşamış olduğu Antik Yunan şehir devletlerinde gerçekleştirilmiştir. Antik Yunan şehir devletlerinde birçok filozof, düşünürün öne sürmüş olduğu fikirler bugün hala sosyolojinin ilgi alanını oluşturmaktadır.

Sosyal bilimlerde modern döneme ait birçok kavram da olduğu gibi toplum kavramının kökleri de Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Fakat bu dönemde "toplum" kavramı kendi başına nesnel bir gerçekliğe sahip bağımsız bir kavram olarak değil "devlet" kavramı ile ilişkili olarak birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Bu dönemde toplum hakkında tartışmalar ve topluma ilişkin belirli çıkarımlar daha çok Platon ve Aristoteles'in felsefelerinde karşımıza çıkar. Fakat bu fikirler esasen kesinlikle niçin şeylerin öyle olduklarından ziyade, hangi toplum biçiminin en iyi olduğuyla bağlantılı değerleyici soruyla ilişkiliydi (Collins, 2015:15).

Platon'da teleolojik bir anlama sahip olan devlet ya da toplum kavramı bir amaca yöneliktir. Yani toplumun doğmasında ve kurulmasında insanların tek başına kendi kendilerine yetmemesi sonucunda başka insanlara duydukları ihtiyaç toplumun doğmasına neden olmuştur. Buradaki amaç ihtiyaç olarak beliren zorunluluktur.

Kişiler ve sınıflar arasındaki yer ve görev farkının uyum içinde bulunabilmesi için genel bir düzene ve buyruğa uyulması zorunludur. Devlet bir bütündür. Bundan ötürü, bireysel menfaatlerin şart tanımayan bir egemenlik demek olan devlete feda edilmesi gerekir. Kusursuz devletin hayatı tek bir insanın hayatını andırmalıdır. Onunki gibi yekpare ve tüm olmalıdır. Bundan ötürü; mülkiyet, aile, eğitim, meslek seçimi, bilimler ve sanatlar devletin mutlak denetimine bağlanmalıdır (Platon,2002:8).

Toplumsal organizmanın birliği ve bütünlüğünden yana bir tavır sergileyen Platon toplumu parçaların bütüne bağlı olmalarına kapsayan organizmacı bir anlamda tanımlamıştır. Bu bağlamda Platon'un toplumu iş bölümü ve toplumsal eşitsizlik etrafında yapılanmış birleşik bir sistem olarak analiz ettiğini söyleyebiliriz (Swingewood,1998:22).

Platon'un dışından Antik Yunan felsefesinde yine büyük sistemler filozoflarından bir diğeri olan Aristo da zamanında "toplum" ve "devlet" kavramlarına ilişkin düşünceler geliştirmiştir. Siyasal toplum kavramını Politika adlı eserinde "politike koinonia" şeklinde kullanan Aristoteles, Politike Koinonia'yı, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu, ahlaki bir kamu alanı olarak tanımlar (Tosun,2001: 30).

Aristoteles'in toplum kavramını anti atomistik bir bağlamda tartışır. Çünkü toplum Aristo'ya göre tek tek bireylerden değil bireylerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan gruplardan oluşmaktaydı. Her ne kadar toplum tek tek bireylerden değil de bireylerin bir araya gelmesiyle meydana gelen gruplardan oluşsa da Aristo'ya göre toplumun kökeni insanın doğasında bulunmaktadır. İnsan politik bir hayvandır sözünde olduğu gibi Aristo'ya göre insan doğası gereği politik özellikler yani toplumsal ve siyasal özellikler taşımaktadır. Bunun için insan yalnız başına bir birey olmayıp gruplar halinde bir topluluk olarak başkalarıyla beraber yaşamaktadır.

3.2. Ortaçağda Toplumsal Düşünce

Ortaçağ olarak adlandırılan dönem tarihsel bağlamda ele alındığında, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla başlayıp Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı arasını kapsayan tarihsel süreci ifade eder. Felsefi ve düşünsel bağlamda ise Augustinus ile başlayıp Descartes'a kadar devam düşünsel ve felsefi süreci ifade eder. Diğer bir anlamda, Ortaçağ, kendisinden önceki Antik Çağ ile kendisinden sonraki Yeni Çağ arasında kalan dönemi ifade etmek için kullanılır (Ağaoğulları&Köker,1991: 77).

En genel ifadeyle ortaçağ olarak adlandırılan dönem Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan ve Rönesans'ın başlangıcına kadar devam eden tarihsel, felsefi ve kültürel döneme işaret eden zaman aralığıdır. Ortaçağın en belirgin ve ayırt edici özelliği, en başta düşüncenin ve buna bağlı gelişen politik düşüncenin ve toplumsal, siyasal ve kültürel yapının Batı Avrupa'ya egemen olan feodalite ve güçlü Katolik kilisesi tarafından belirlenmesidir. Feodalite ve Katolik kilisesinin egemen olduğu Orta Çağ'da kültürel, siyasal ve toplumsal yaşam teokratik bir perspektifte yorumlanarak Hristiyanlık kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Tıpkı Antik yunan düşüncesinde olduğu gibi ortaçağ düşüncesinde de devlet/toplum ayırımına gidilmez. Fakat Antik yunan düşüncesinden farklı olarak ortaçağ düşüncesinde toplum ya da devlet düşüncesi dinsel yani Hristiyanlığın

referans alındığı teokratik ortodoksinin tanımladığı Tanrısal iradenin bir uzantısıydı. Yani toplumsal düşünce ilahi yasa kavramsallaştırmasına bağlı olarak dinsel egemenlik anlayışına paralel gelişmekteydi. Bilginin kilisenin tekelinde olduğu Ortaçağ düşünce dünyasında “tanrısal bilgi” merkezi konumda bulunmakta olup dış dünyaya ilişkin siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik gelişmeler tanrısal bilgi perspektifinde yorumlanmakta ve dinsel açıklamalar yoluyla anlamlandırılmaktadır.

3.3. Aydınlanma Felsefesinin Etkisi

Immanuel Kant’ın Aydınlanma Nedir? başlıklı makalesinde belirttiği "Aklını kullanmaya cesaret et" ifadesi, Aydınlanma düşüncesinin “özüne” ilişkin en temel belirleyici ifadedir. Foucault ise Aydınlanma nedir? başlıklı makalesinde aydınlanmayı ne dünyada ona ait olunan bir çağ, ne işaretleri algılanan bir olay ne de bir tamamlanmış gün doğumu şeklinde tanımlayarak Kant’ın aydınlanmayı tamamen negatif bir anlamdan hareketle bir kaçış ya da çıkış yolu olarak tanımladığını belirtir. Kant’ın tanımlamasında yer alan bir kaçış, bir çıkış yolu olarak aydınlanma temelde ergin olmama durumundan kurtulmanın ifadesidir.

Tarihsel süreç olarak aydınlanma Batı tarihinde on yedinci yüzyılın son çeyreğinde başlayıp on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar uzanan tarihsel döneme işaret eder. Daha geniş bir ifadeyle Aydınlanma dönemi, Batı’da on yedinci yüzyılın sonlarında başlayan Fransız Devrimi ile zirveye ulaşan ve on sekizinci yüz yılın sonlarına kadar süren tarihsel dönemde Batı dünyasında bilimsel, felsefi, sosyal ve siyasal alanda yaşanan süreçlerin ve üretilen düşüncelerin bir toplamı olarak ifade edilebilir (Duman,2006:120). Ortaçağın egemen düşünme biçimi olan skolastik düşüncenin hâkim olduğu Kıta Avrupa’sında bir kırılma noktası teşkil eden Aydınlanma Felsefesi, Kıta Avrupa’sını on sekizinci yüzyıl boyunca etkisi altına almış insan, toplum ve doğa hakkında geleneksel dünya görüşüne karşı çıkan yeni düşünme biçimlerinin yaratıldığı entelektüel bir harekettir (Suğur, 2011: 7).

Genel anlamda modern bilimin özel anlamda ise modern sosyolojinin metodolojik yönünün belirlenmesi bağlamında “akıl çağı” olarak da adlandırılan Aydınlanma felsefesi merkezi bir yer teşkil eder. Aydınlanma dönemi her ne kadar on yedinci yüzyıl İngiliz Devrimiyle başlayan ve on sekizinci yüzyılda gerçekleşen Fransız Devrimiyle doruk noktasına ulaşan tarihsel bir döneme tekabül etse de, temelleri Rönesans, Reform hareketleri, doğa bilimlerindeki Newtoncu gelişmeler ve Kartezyen felsefeden almaktadır.

18. yüzyıl Batı toplumlarında yaşanan radikal değişim sürecinin düşünsel anlamdaki doruk noktası olarak görülen Aydınlanma felsefesi Ortaçağ düşünce dünyasına hâkim olan “tanrı merkezli” bilginin yerine akıl ve deneye dayanan bilimsel bilginin ikame edilmesiyle, sosyal, ekonomik, siyasal alanlarda gerçek ve sürekli bir ilerlemenin mümkün olacağını varsaymıştır.

Bilgi felsefesinde Decartes’in Cogito Ergo Sum ve Kartezyen Düalizmi, Kant’ın Spare Aude’si, Locke’un Tabula Rasa’sı, doğa bilimlerindeki özellikle Galileo ve Newton’cu gelişmelerle birlikte Aydınlanma felsefesinde metafiziğin yerini fizik, dini argümanların yerini doğa yasaları dinsel olanın yerini bilimsel olanın ve filozofların yerini bilim adamları almıştır. Böylece dinin yerine bilim, ilahi yasaların yerine doğa yasaları ve din adamalarının yerine de filozoflar geçerek sorunların çözülmesinde bir araç olarak deneyin rehberliğindeki akıl yüceltilmiştir.

Aydınlanma felsefesinin özellikle doğa bilimlerindeki gelişmeler genelde sosyal bilimlerde sosyolojinin metodolojisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Doğa bilimlerindeki gelişmelere paralelinde toplumsal, kültürel, politik ve hatta dinsel bütün sorunların çözümünde bir araç olarak deneyin ve akıl yüceltilmiştir. Dolayısıyla Aydınlanma felsefesi ve doğa bilimlerindeki gelişmelerin toplumsal olan ilişkin spekülasyon bilgi üretme biçimlerinden kurtararak, ampirik anlamda bağlamda objektif, metodolojik ve epistemolojik bir çerçevede bilgi üretme biçimine geçişte temel belirleyici bir önemi olmuştur. Bu bağlamda sosyal bilimlerin özellikle sosyolojinin yapması gereken tarihsel ve kültürel önyargılardan arınarak insan doğasına ilişkin değişmez evrensel gerçeklere dayanan bir sosyal bilim metodolojisini kendisine yöntemsel yaklaşım olarak benimseyerek insanlar ve toplumlar hakkında bilimsel yasalar geliştirmek adına doğa bilimlerinin nomolojik tümevarımcı yöntemini takip etmektedir.

Batıda doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler sosyolojiye bir ideal yüklemekle kalmamış aynı zamanda sadece sosyolojiyi değil diğer tüm sosyal bilimlere metodolojik bir araç olarak kullanabileceği yöntemsel yaklaşım geliştirmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım tarihsel ve kültürel ön yargılardan arındırılmış, insan doğasına ilişkin ezeli ve ebedi hakikatlere/doğrulara dayanan bir sosyal bilim metodolojisi geliştirmek ve insanlar hakkında bilimsel yasalar ortaya koymak için doğa bilimlerinin yöntemini takip etmeyi ifade eder (Hekman,1999:23).

3.4. Toplumsal Sözleşme Kuramı

İnsanların toplum yaşamına geçmeden önce doğal şartlarında eşit ve özgür bireyler olduğu varsayımı merkezi öğelerinden olan toplumsal sözleşme kuramı uzunca bir dönem sürecektir olan yeni bir toplum arayışına işaret eder.

Doğal hukuk kuramcıları pozitif hukuk kavramıyla daha önceki toplum modelinden farklı yeni bir toplum modeli tartışmasının yolunu açmışlardır. Doğal hukuk kuramcılarında Hugo Grotius, toplumsal yaşama egemen olan iki tür yasa arasındaki ayırmadan bahsetmektedir. Birinci türü her toplumda bulunan, değişmez yasalar oluşturuyordu; ikinci tür yasalar ise pozitif yasalar olarak adlandırılıyordu. Buradaki ayırmada önemli olan pozitif yasalarlardır. Çünkü pozitif yasalar kilisenin yüzyıllar boyunca kabullenilmiş, yeryüzünü yöneten tüm yasaların tanrının ya da onun yeryüzündeki vekillerinin elinden çıkmış olduğu iddiasına karşı radikal bir kopuş demektir.

Toplum ve toplumsal düşünceye ilişkin geliştirilen tanrısal irade kavramsallaştırmalarını ve dinsel egemenlik anlayışlarını reddeden toplumsal sözleşme teorisi insan doğası ilişkin düşüncelerinden hareketle daha dünyevi bir toplum teorisi geliştirmişlerdir.

Toplumsal sözleşme kuramları bireyin toplumdan önce geldiğinin gösterilmesi, toplumun kökeninin açıklanması ve ulus devletin kuruluşu sırasında geleneksel otoritenin mahkûm edilmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir (Cevizci,1999: 850).

Toplumsal sözleşme kuramı toplumun oluşumunu sözleşmeye dayalı ve karşılıklı toplumsal ilişkilerin temel alındığı bir kurguya dayandırmaktaydı. Toplumun oluşumuna ilişkin bu kurgulama bütün bireyleri bağlayan ve bütün bireylerce uyulması gereken bir sözleşme temelinde gerçekleşmiştir. Fakat bu sözleşme bireylerin doğa durumunda mutlak hakları olan eşitlik ve özgürlüklerinde feragat etmesi sonucunda oluşmuştur. Yani bireyler sözleşmeyle birlikte oluşturdukları topluma mutlak haklarından bir kısmını devretmişlerdir.

Toplumsal sözleşme kuramı insan doğasıyla ilgili asosyal görüşlere bağlı kalmayı sürdürse bile, on sekizinci yüzyıl dünyevi toplum teorisinin yolunu hazırlamıştır. Toplum artık bir ölçüde ilahi eylemin değil, insan eyleminin ürünü olarak kavranmaktaydı (Swingewood, 1998: 23).

Doğa durumunu bir savaş alanı olarak gören Hobbes'a göre toplum ancak doğa halinden çıkmakla oluşur, yani toplum doğa halinin karşıtıdır. Çünkü doğa durumunda insanlar sürekli birbiriyle savaş halindedir. Bu savaş halinde insanların korkup çekindikleri ve davranışlarını sınırlandıran bir "otorite" olmadığı insanlar tutkularının ve isteklerinin peşinden serbestçe koşarlarken birbirlerine de zarar verirler. Hobbes'a göre, insanların doğa durumuna ya da bu savaş haline son verecek olan sözleşme de iktidar sahibiyle karşılıklı olarak yapılmış bir sözleşme değil, tek taraflı olarak insanların doğa durumunda bulunmalarından kaynaklanan haklarından vazgeçmeleriyle oluşur (Doğan, 2002:20).

Hobbes'a göre doğa durumu ya da toplum öncesi savaş durumunun karşıtı olarak toplum bir sözleşme sonucu oluşmuştur. Burada önemli olan Hobbes'un toplum ile devleti bir ve özdeş olarak kullanmasıdır. Yani Hobbes'un toplumu kuran tek bir sözleşmeden bahsetmesi ve devletin varlığını ayrı ve bağımsız bir sözleşmeyle açıklamaması devlet ve toplumu birbirinden ayırmadığını bize gösterir (Doğan, 2002:59).

Kısacası Hobbes'a göre, toplum ile devlet arasında radikal bir ayrım yoktur ve Hobbes'te "toplum" kavramı devlet uzantılı ve devlete eşdeğer olduğu siyasal toplum anlamına gelmektedir. Her ikisi de hem devlet kavramı hem de toplum kavramı sözleşme öncesi savaş alanı olarak doğal durumun tam karşıtı olup, insanlar savaş durumuna son verip, kendi güvenliklerini sağlamak için sözleşmeyle devleti ya da toplumu ortaya çıkarmışlardır.

Hobbes'ta olduğu gibi Locke'ta toplum ya da devlet kavramı toplumsal sözleşme sonucunda doğa durumundan çıkılan yeni bir toplumsal örgütlenme demektir. Fakat buradaki fark Locke'un doğa durumu Hobbes'un doğa durumu gibi aşırı olumsuz değildir ve Locke'un doğa durumunda bulunan akıl ve uyum sayesinde insanlar arasında savaş hali yaşanmamaktadır (Akpınar,1997:11).

Locke'a göre toplum öncesi doğa durumu bir savaş durumu olmayıp, bir başıboşluk durumu olmayıp aksine bir özgürlük durumudur ve insanlar kendi rızalarınınca belirli bir toplumun üyesi haline gelinceye kadar doğa durumunda yaşarlar.

Fakat doğa durumu Hobbes'taki gibi savaş durumu olmayıp özgürlük durumu olsa bile doğa durumu eksikliği ve problemi olan bir durumdur. İlk problem doğa yasası diğer yasalar gibi açıkça ilan edilmiş bir yasa olmadığı için, bazen insanlar bu

yasalara uymaktan kaçınabilirler, dolayısıyla evrensel bir nitelik taşıyan pozitif bir yasanın belirlenmiş olması istenir. İkinci problem ise, doğa durumunda herhangi bir tartışma yaşandığında bu tartışmaları tarafsızca çözümleyecek ve her iki taraf açısından da kabullenilmiş yargıçlar yoktur. Üçüncü problem ise, doğa durumunda verilen cezaların uygulanmasını sağlayacak ortak ve nesnel bir araç yoktur (Savran, 1987:33).

Locke'a göre, her ne kadar insanlar doğal haklarının büyük bir kısmına doğal durumda sahip olsalar bile doğa durumundaki eksikliklere bağlı olarak insanların mülkiyetlerini korumak istemeleri bir sözleşme yoluyla siyasal topluma geçişi zorunlu kılmıştır. Yani "kişinin kendisini doğal özgürlüğünden yoksun kılmasının ve sivil toplumun sınırlamaları içine koymasının tek yolu; başkalarıyla, mülkiyetinin güvenli kullanımı ve sivil toplumun üyesi olmayanlara karşı daha büyük bir güvenceye sahip oldukları bir topluluğa katılma ve birleşme konusunda anlaşmasıdır" (Locke, 2004:26).

Rousseau da hem Hobbes hem de Locke gibi insanların devletli toplum olmalarını yani siyasal topluma geçişlerini doğa durumu kavramından hareketle açıklar. Fakat Rousseau'daki doğa durumu, Locke ve Hobbes'in aksine insanlar arasında bağımlılık ilişkisinin olmadığı, kendi kendine yeten bir dönemdir (Köker,1991:67).

Yani Rousseau'da "toplum" ya da "devlet" kavramı doğa durumunda yaşayan insanların kendilerini yönetme hakkını bir kişiye ya da bir gruba ancak kendi yaptıkları bir sözleşmeyle devretmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Buradaki merkezi kavram "eşitlik" kavramıdır. Çünkü Rousseau'ya göre bütün kötülüklerin temelinde insanların doğa durumundaki "eşitlik" halinin bozulması vardır. İnsanoğlu, başkasının yardımına ihtiyaç duyduğu ve bir insanın iki insana yetecek kadar yedek besine ve araç ve gereçlere sahip olmanın kendisi için yararlı olacağını düşünmeye başladığı andan itibaren insanlar arasında eşitlik bozulmuştur. Mülkiyet işe karışmış, çalışma gerekli olmuş, ormanlar insan teriyle sulanmaya başlandıktan sonra köleliği ve felaketleri beraberinde getirmiştir (Göze, 2015:219).

Rousseau doğa durumunda özgür ve eşit olarak yaşayan insanların toplumsal yaşama geçişle birlikte ortaya çıkan eşitsizliği ve egemenliği toplumsal sözleşme teorisi ile asmaya çalışır. Yani doğa durumundan siyasal topluma geçişin temel sebebi doğa durumunda meydana gelen çatışmalardan ve kavgalardan

kurtulmak isteyen insanların bu çatışmaları engelleyecek bir otoritenin boyunduruğu altında yaşamayı kabul etmeleridir.

Çünkü Rousseau'ya Toplumsal sözleşme doğal eşitliği kesinlikle ortadan kaldırmaz, tam tersine doğanın insanlar arasında getirdiği fizik eşitsizlik yerine ahlaksal ve meşru bir eşitlik getirir ve insanlar güç ve zekâ bakımından eşit olmasalar da anlaşma ve haklarla eşit olurlar (Rousseau, 2012:75).

3.5. Sosyoloji Öncesi Sosyoloji: Montesqueu, Vico, Simon

Bu dönemde her ne kadar toplum bütünlüklü ve sistematik bir biçimde incelenmemiş olsa bile toplumu kısmen daha bütünlüklü bir biçimde belli sınıflamalara tabi tutan, tarihsel süreçlerdeki toplumların yapılarını inceleyen böylece günümüz sosyolojisinin öncüleri olarak kabul edebilecek Giambattista Vico, Charles-Louis de Secondat Montesquieu gibi isimlerden de söz edilebilmektedir. Oluşum halindeki bir sosyolojinin örneklerini veren Montesquieu, G. Vico ve S. Simon gibi düşünürler için 'toplum' artık ilahi eylemin değil, insanın eyleminin politik, ekonomik, kültürel, siyasal- ürünü olarak tanımlanmaktaydı.

Montesquieu tarihi ve toplumu anlamak adına genel nedenler aramanın ötesinde Acem Mektupları ve Romalıların Büyüklük ve Çöküş Nedenleri adlı kitaplarında toplum kavramının kullanmaktadır. Bu günümüz için pek bir anlam ifade etmeyebilir fakat on sekizinci yüzyıl dönemi düşünüldüğünde "toplum" kavramı bir kırılma noktasıdır. Çünkü toplum kavramı sosyolojik düşüncenin iç özünü oluşturmaktadır.

Montesquieu toplumsal ilişkileri, toplumsal kurumları ve özellikle kanunları belirlemede ekolojik ve coğrafi bir perspektifle iklimin ve coğrafyanın rolüne büyük önem vermiştir. Diğer bir ifadeyle kanunların, toplumsal olay ve ilişkilerin iklim ve coğrafyaya göre çeşitlendiğini belirterek bir anlamda karşılaştırmalı sosyoloji yapmıştır. Montesquieu insan toplumlarının açıklanmasında doğaüstü olanı devreden çıkarmış ve toplumsal kuramların incelenmesinde karşılaştırmalı yöntemi geliştirmiştir (Callinicos, 2015: 38).

Giambattista Vico'nun ilk kez 1725'te yayınlanmış olan *Yeni Bilim'i* on sekizinci yüzyıl başlarındaki toplum düşüncesinin en etkileyici çalışmalarından birisidir (Swingewood,1998:25). G. Vico'nun *Yeni Bilim'i* tarihi üç ayrı gelişme (Tanrılar Çağı, Kahramanlar Çağı, İnsanlar Çağı) karakterize edilen ve böylece içkin

anlamla donatılan bir süreç olarak açıklayarak anlaşılır hale getirmeye çalışmaktaydı (Swingewood, 1998: 25). *Yeni Bilim'in* genel argümanı insan toplumunun, eylemin ürünü olarak tanımlanan insani ilişkiler ile tarihsel ve toplumsal kurumlardan oluştuğu yönündedir (Swingewood, 1998: 25). Francis Bacon'un doğa incelemeleri için geliştirdiği metodolojik yaklaşımın tarih ve toplum incelemelerine de uygulanabileceğini düşündüğü için ve toplum biliminin öncülerinden biri kabul edilir.

Birçok bakımdan on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüz yılbaşıları arasında bir köprüyü temsil eden Saint Simon toplum araştırmasının ampirik gözlemlere dayalı 'pozitif' bir bilim olması gerektiğini öne sürer (Turner, 2010: 34). Her ne kadar pozitivizm terimi Comte ile birlikte anılmış olsa da pozitivizm terimini yöntemsel bir anlama gelecek şekilde ilk kez Saint Simon kullanmıştır.

Saint-Simon'a göre kurulacak yeni bilimin kendine özgü objesi ise "sosyal varlık" şeklinde adlandırdığı bireyüstü bağlayıcı toplumsal gerçekliktir (Ünsaldı, 2013: 78). Sosyal fizyolojinin görevi bu gerçekliğin (organizmanın) işlevsel unsurları arasındaki ilişkileri kavramak ve eş zamanlı olarak olası aksaklıkları gidermektir (Ünsaldı, 2013: 78).

Saint Simon tarihsel anlamda toplumların teolojik, metafizik ve pozitivist aşamalardan geçtiğini ifade etmiştir. Bu aşamalarda Batı toplumu çok tanrılı uygarlıklardan tek tanrılı uygarlıklara, sonra feodalizme ve en sonunda endüstri toplumuna doğru bir evrim geçirmiştir. Bu aşamalardan teolojik aşamanın toplumsal karşılığı kölelik, metafizik aşamanın toplumsal karşılığı feodalizm ve pozitivist aşamanın toplumsal karşılığı endüstriyel üretime dayanan toplumsal yapıdır.

3.6. Batıdaki Sosyal, Endüstriyel ve Siyasi Gelişmelerin Etkisi

G. Ritzer sosyolojinin gelişmesinde etkili olan etkenleri sosyal ve entelektüel olarak ikiye ayırdıktan sonra, sosyal etkenleri, politik devrimler, sanayi devrimi kapitalizmin ortaya çıkışı, sosyalizmin ortaya çıkışı, kentleşme, din olgusundaki değişme, bilimlerin gelişmesi şeklinde ifade etmektedir (Ritzer, 1983: 3). Sosyoloji Batı'da on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüz yılın başları etkili olan siyasi devrimlerin, ekonomik değişmelerin ve gelişen sanayinin etkisi ile toplumsal yaşamda meydana gelen düzensizliklere bir çözüm bulmak adına doğmuştur. Bu bağlamda sosyolojinin oluşmasında etkili olan faktörlerin başında Fransız devrimi, sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal sorunlara çözüm arayışları gelmektedir.

Batı toplumlarının yapısında temelden değişme ve gelişmelere kaynaklık eden sanayi devrimi genelde el emeğine dayanan küçük atölye üretiminden makine gücüne dayanan fabrika üretimine geçiş olarak tanımlanabilir. Sanayi devrimiyle birlikte üretim ilişkilerinde meydana gelen değişim sonucunda zanaat üretimi yerini imalathane ve fabrikalara bırakmıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimi aynı zamanda toplumsal yapıda ve toplumsal ilişkilerde de birçok değişiklik meydana getirmiştir. Yeni üretim ilişkileri sonucunda köyden kente göç başlamıştır. Böylece yeni yerleşim merkezleri kentsel alanlar olmuştur. Kentsel alanların yeni yerleşim merkezleri olmasıyla birlikte aile yapısı, üretimini şekli, eğitim ve çalışma şartlarında da değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin sonucunda ortaya çıkan yeni toplum yapısı birçok problemi de gündeme getirmiştir.

Antony Giddens'a göre; "sanayi toplumu ya da endüstriye kapitalizm on sekizinci yüzyıl sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan toplum tipini karakterize eder (Giddens,1984:29). Ortaya çıkan sanayi toplumu ya da üretim ilişkilerinin değişmesi sonucu oluşan endüstriye kapitalizmle birlikte geleneksel toplumlarda görülmeyen sosyal, siyasi ekonomik problemler yaşanmaya başlamıştır. Bu problemler sadece geleneksel değerlerin önemini yitirmesi sonucunda ortaya çıkan toplumsal çözülme ile sınırlı kalmayıp, endüstriye kapitalizm ile birlikte ortaya çıkan "yoksulluk" ve "işçi sınıfı" gibi yeni problemleri de ortaya çıkarmıştır.

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni toplum yapısını ve sorunlarını inceleyerek çözüme kavuşturacak yeni bir bilime ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Baykan Sezer ve Özer Ozankaya konu ile ilgili olarak şu tespitleri yapmaktadır.

Baykan Sezer'e göre "on dokuzuncu yüzyılda Batıda sosyolojiyi başlatan olay, burjuvadevrimleri daha doğrusu olayın temeline inmek isterse on dokuzuncu yüzyıl ile Batıda görülen büyük endüstri devrimiolacaktır. Sosyoloji, kendisinin bir bilim kimliği altında ortaya çıkmasına yol açan bu olaya gelişmesi sırasında bağlı kalacak ve sosyolojinin birinci konusu endüstriye endüstrinin doğurduğu ilişkiler ve sorunlar olacaktır. Ve bu sorunlara bir çözüm bulabilmek sosyolojinin bütün gelişmesi boyunca başlıca çabası kalmıştır. Sosyolojininönde gelen amacı endüstri toplumların övgüsü ve savunulmasıdır" (Sezer, 1981: 15).

Özer Ozankaya'ya göre ise; çağdaş toplumbiliminin konusunu oluşturan türden bir toplum yaşamı sanayi devriminden önce yoktu ve bu devrimle birlikte oluştu(Ozankaya,1984:10).

Fransız devrimi, tarihsel açıdan 18. yüzyılın ikinci yarısında batı toplumlarının görmüş olduğu en büyük devrim olmasının ötesinde, sosyolojinin hem oluşması hem de kendisine konu olarak seçebileceği sorunların ortaya çıkması açısından önemlidir. Fransız devriminden sonra siyasal bir anlam kazanan “özgürlük” kavramı ile birlikte eşitlik, milliyetçilik gibi kavramlar batı toplumlarında bir kriz yaratmıştır. Çünkü Fransız devrimi o güne kadar hâkim olan mutlak monarşiden kesin bir kopuş anlamına gelmekteydi.

Fransız devrimi ile birlikte batı toplumlarında meydana gelen sosyal ve siyasal krizler sonucunda sosyal düzen problemi gündeme gelmiştir. Batı toplumlarının Fransız devrimi ile birlikte içine düştüğü kargaşa ve huzursuzluk dönemin entelektüel gündemine de yön vermiştir.

Batı'da Rönesans ile başlayan, Aydınlanma ile devam eden ve en sonunda Fransız devrimi ve Sanayi devrimi ile en üst seviyeye ulaşan Batı toplumlarının yaşadığı kargaşa, dönüşüm ve değişime vb. türünden problemler sadece sosyolojik düşünciyi değil aynı zamanda günümüzde bile tartışılan muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojileri de yaratmıştır. Çünkü sosyolojinin özünü oluşturan “toplum” kavramı dönemin muhafazakârlarının, liberallerinin ve sosyalistlerinin de merkezi kavramlarından biridir.

Batı'da yaşanan devrimlerin etkisiyle toplumda meydana gelen değişim, dönüşüm ve kargaşa “toplumu bir arada tutan nedir?” sorusunu gündeme getirmiştir. Tolumu bir arada tutan nedir? sorusuna dönemin muhafazakarlık, liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojileri cevap bulmaya çalışmıştır.

Rönesans ile başlayıp, Fransız devrimiyle zirveye ulaşan Batı toplumlarında yaşanan krizin, eski düzen ve topluma dair ezberleri bozması Batı'da muhafazakâr bir tepkininyükselmesine neden olmuştu. Çünkü Batı'da yaşanan devrimler sosyal düzeni, toplumsal aidiyeti, sosyal bağları tahrip etmiştir. EdmundBurke'nin başını çektiği muhafazakâr tepki, toplumun merkezine toplumsal bir varlık olarak birey ve bireyi çevreleyen ve şekillendiren toplumsal bağ ve bağlılıkları koyarak devrimlerin yol açtığı şiddetli ve büyük çaplı tahribata fikirsel düzlemde çözüm önerisi sunar.

Dönemin muhafazakâr ideolojinin tepkisine rağmen aydınlanma düşüncesinden miras kalan “birey”, “ilerle” ve “akıl” kavramları hala gündemdeki yerini korumuştur. Bu kavramlardan özellikle “birey” kavramı Alexis de Tocqueville’nin başını çektiği Liberal ideolojik tepkinin özünü oluşturmaktadır. Liberal ideolojik tepki “birey” kavramı üzerinden demokratikleşmeyi vurgular. Çünkü tarihsel olarak Batı toplumlarının geldiği aşamada toplumsal bağlardan, toplumsal kurum ve aidiyetlerden kurtulmuş birey demokratik topluma nüfus etmiştir. Bu bağlamda Batı toplumlarının yaşadığı krizin çözümü demokratikleşme ve bireyciliktir. Çünkü Batı toplumlarının gelişimi demokratikleşme ve bireyciliğe doğrudur ve engellenmesi imkânsızdır.

Dönemin siyasi ve toplumsal alt üst oluşlarına ve toplumun yaşadığı krize karşı entelektüel düzeyde verilen bir diğer tepkide sosyalizmdir. Saint Simon’un başını çektiği sosyalist tepkinin özünü “toplum” kavramı oluşturur. Daha sonra K. Marx ve F. Engels’in “ütopik sosyalizm” diye adlandıracakları sosyalist fikrin eleştirilerinin temelinde Aydınlanma ve Fransız devrimlerinin kutsallaştırdığı “bireycilik” kavramı sonrasında yok olan kolektif ruh ve sanayi devriminden sonra her geçen gün gelişmekte olan kapitalizmin tahrip etmiş olduğu toplumsal dayanışma yer alır.

Muhafazakâr tepki Batı’da devrimlerin yaratmış olduğu krizin çözümünü dinsel ve geleneksel yapılan baskın olduğu bir toplumsal düzende, liberal tepki demokratik ilkelerin baskın olduğu bir toplumsal düzende görürken sosyalist tepki ise kolektif dayanışma biçimlerinin yer aldığı bir toplumsal düzende görür.

Batı’da devrimlerin yaratmış olduğu krize yönelik çözüm önerileri farklı olsa da her üç ideolojinin ortak olduğu nokta “teorik ve kavramsal içerikleri” ileride sosyolojiyi derinden etkilemekle kalmamış, ileride oluşacak olan sosyolojik geleneği belirlemiştir. Bu bağlamda muhafazakâr ideolojinin fikirleri A.Comte ve E.Durkheim’in, liberal ideolojinin fikirleri H.Spencer’in ve sosyalist ideolojinin fikirleri ise K. Marx’ın analizlerinde yer almıştır.

3.7. Sosyolojinin Oluşumu

Toplumla ve toplumsal yaşamla ilgili düşünceler ilk uygarlıklara kadar götürülebilse de, on dokuzuncu yüzyıldan önce “sosyoloji” yoktur. Antik Yunan’da Platon’un *Devlet* ve Aristoteles’in *Atinalıların Devleti* adlı yapıtları siyaset ve toplum felsefesi adına önemli bilgiler sunar. Platon, Aristo politik/toplumsal yaşamla ilgili

olarak sosyolojik açıdan sistematik olmayan, bir sosyal felsefe sürecine imza atmışlardır. Topluma ve toplumsal yaşam ilişkin sosyolojik açıdan sistematik olmayan nitelikteki görüşler toplumun bir arada nasıl yaşaması gerektiğine ideal toplum kurgusuna dair açıklamalar şeklinde tezahür etmektedir.

İdeal toplum kurgusuna yönelik yapılan bu tür açıklamaların dışında on beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi “toplum sözleşmecileri” toplumu politik bir kurgu üzerinden tartışmış ve toplumu bir politik düzen açıklaması üzerinden anlamaya, açıklamaya çalıştıkları için topluma bakış temelde politika üzerinden bir bakış açısıyla sınırlı kalmıştır. Bu kısmen dönemleri açısından anlaşılabilir bir tavidir. Çünkü on sekizinci yüzyıldan önceki felsefi düşüncede “toplum” kavramı ‘dünyevi kurumları ve süreçleriyle nesnel bir yapı olarak değil; modern devletlerin ve politik yükümlülüklerin oluşumunda, toplum-öncesi bireylerin gönüllü boyun eğişi ile toplumdışı güçlerin ürünü olarak tanımlanıyordu’ (Swingewood, 1998: 24).

Ancak Antik yunan düşünürlerin ideal toplum açıklamaları, toplumsal politik düşünürlerin “politik bir kurum olarak toplum” açıklamaları ve toplum felsefecilerinin açıklamaları olsun toplumu dönüştürme ve anlama çabaları sosyolojik açıdan sistematik olmayan, bir sosyal felsefe biçiminde gelişmiştir.

Bu bağlamda on dokuzuncu yüz yıl öncesi topluma ilişkin yapılan açıklamalar, oluşum halinde bir sosyolojinin/toplum biliminin kurulması için hazırlık niteliğinde çalışmalar, dönemler olarak görmektedir. Kısacası toplumsal düşüncede sosyolojiyi ortaya çıkaran kopuş genel olarak siyasal alandan ve devletten açık seçik ayrılmış bir inceleme konusu olarak yeni ve daha pekin bir ‘toplum’ kavramının doğmasıydı (Callinicos, 2015: 11).

Sosyoloji, akademik bir disiplin olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da, insan ve toplum üzerine sistematik düşünme Aydınlanma çağında ortaya çıkmaya başlamış, bu dönemde geliştirilen yeni ve eleştirel yaklaşım, toplumsal süreçlerin anlaşılmasını sağlayacak olan sosyal bilimsel yaklaşımın geliştirilmesi için gerekli temelleri oluşturmuştur (Suğur, 2011: 7).

Batı’da Rönesans ile başlayan, Aydınlanma ile devam eden ve en sonunda Fransız devrimi ve Sanayi devrimi ile en üst seviyeye ulaşan kargaşa, dönüşüm ve değişime bir çözüm arayışı ya da bir tepki niteliğinde ortaya çıkan Muhafazakârlık,

Liberalizm ve sosyalizmden sonra sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıktığı artık bilinen ve kabul görmüş bir gerçektir.

Batı'da yaşanan devrimlerin etkisiyle toplumda meydana gelen değişim, dönüşüm ve kargaşa "toplumu bir arada tutan nedir?" sorusunu gündeme getirmiştir. Esasen sosyoloji bir bakıma bu soruya verilen cevapta gizlidir. Toplumu bir arada tutan nedir? sorusuna verilen cevaplar muhafazakarlık, liberalizm, sosyalizm gibi ideolojiler başta olmak üzere "sosyoloji" bilimini oluşturmuştur.

Muhafazakâr tepki Batı'da devrimlerin yaratmış olduğu krizin çözümünü dinsel ve geleneksel yapılan baskın olduğu bir toplumsal düzende, liberal tepki demokratik ilkelerin baskın olduğu bir toplumsal düzende görürken sosyalist tepki ise kolektif dayanışma biçimlerinin yer aldığı bir toplumsal düzende görür.

Batı'da devrimlerin yaratmış olduğu krize yönelik çözüm önerileri farklı olsa da her üç ideolojinin ortak olduğu nokta "teorik ve kavramsal içerikleri" ileride sosyolojiyi derinden etkilemekle kalmamış, ileride oluşacak olan sosyolojik geleneği belirlemiştir. Bu bağlamda muhafazakâr ideolojinin fikirleri A. Comte ve Durkheim, liberal ideolojinin fikirleri H.Spencer ve sosyalist ideolojinin fikirleri ise K. Marx'ın analizlerinde yer almıştır.

19.yüzyılda ortaya çıkan sosyoloji, Batı'da yaşanan Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi bir dizi kargaşanın ve dönüşümün yaşandığı bir süreçte işaret eder. Bu süreçte bazı büyük toplumsal, ekonomik, siyasal altüst oluşlar yaşanmış, Batılı toplumları değiştirmeye zorlayan nerdeyse eşanlı üç büyük devrim olan ekonomik, siyasal ve ideolojik devrimler ortaya çıkmıştır (Slattery, 2012:13). Batılı toplumlarda yaşanan bu kargaşa yeni bir üretim tarzını (kapitalizm), yeni bir toplum(endüstri toplumu), yeni bir düşünme biçimini (bilimsel devrim) ve devlet yapılanmasını (ulus devlet) ortaya çıkarmıştır.

Batı söz konusu devrimlerle birlikte büyük toplumsal çalkantılar içine girmiş, toplumsal uyumsuzlukları, iç çelişkileri son çizgiye varmış emek ve sermayenin geniş boyutlara varan çekişmesi ile kaşı karşıya kalmıştır (Sezer, 1990: 34). Emek ve sermayenin geniş boyutlara varan çekişmesi bilinçli ve örgütlü bir yapı olarak "toplumu" tarih sahnesine çıkarmıştır.

Toplumun etkili bir özne olarak var oluşu ve oluşturduğu örgütlü güç cepheleleri sosyalist eğilimlere doğru yönelince, bir karşı tepki olarak sosyalizm ve

sosyal değişmenin geniş kitlelere daha belirgin bir biçimde yayılması karşısından ise sosyoloji sahneye konulmuştur (Sezer, 1981: 41).

Sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılda Batı'da bir bilim olarak ortaya çıkması, kuşkusuz toplumun içerisinde bulunduğu sorun ve açmazlara dair çözümler üretebilmek, ayrıca büyük sarsıntı ve kriz oluşturan toplumsal olayları da yönlendirebilmek kaygısından bağımsız değildir (Tuna, 1991: 29).

Bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılda Batı'da ortaya çıkması aslında sosyolojinin temel problemlerini ve ilgi alanlarını görmemize de kolaylaştırır. Çünkü on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının en önemli özellikleri, teknolojik gelişmelerle dünya üzerinde, doğa bilimlerindeki gelişmelerle ise doğa üzerinde büyük bir egemenlik kazanmış olmasının yanı sıra kendi içinde yaşamış olduğu devrimlerin etkisiyle toplumlarının bir krizle karşı karşıya kalmasıydı. O tarihlerde dünyaya egemen olan ve dünya tarihine istediği yönü verebileceğini sanan batının kendi sorunlarının da kolayca üstesinden gelebileceğine inanması doğaldır (Sezer, 1993:13).

On dokuzuncu yüzyılda Batı'da yaşanan büyük çaplı değişimlerin toplumsal yapıda meydana getirdiği büyük çaplı yapısal ve hızlı değişimleri daha doğrusu "kargaşayı" anlayıp yorumlama ihtiyacı sosyolojiyi ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda sosyoloji 19. yüzyıldaki "düzen" kaygısına bir "tavır" alış olmakla birlikte "Modern Batı'nın kendine özgü ve özel krizine entelektüel bir mukabele" (Çiftçi, 2012: 18) olarak kurulmuştur. Sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılda Batı'da kurulması aynı zamanda sosyolojinin temel eğilimlerini belirlemiştir. Batı, yeni kurduğu dünya egemenliğini korumak ve sürdürmek için sahip olduğu gücü bilinçli bir biçimde kullanma gereksinimi hissetmiştir. Batı'nın gücünü bilinçli olarak kullanmasını sağlayacak araç ise "sosyoloji"dir (Sezer, 1993: 13).

Baykan Sezer'e göre; "On dokuzuncu yüzyılda Batıda sosyolojiyi başlatan olay, burjuva devrimleri daha doğrusu olayın temeline inmek istersek on dokuzuncu yüzyılda ile Batıda görülen büyük endüstri devrimi olacaktır. Sosyoloji, kendisinin bir bilim kimliği altında ortaya çıkmasına yol açan bu olaya gelişmesi sırasında da bağlı kalacak ve sosyolojinin birinci konusu endüstri ve endüstrinin doğurduğu ilişkiler ve sorunlar olacaktır. Ve bu sorunlara bir çözüm bulabilmek sosyolojinin bütün gelişmesi boyunca başlıca çabası kalmıştır. Sosyolojinin önde gelen amacı endüstri toplumların övgüsü ve savunulmasıdır. Sosyoloji, bağımsız bir bilim olarak karşımıza ancak on dokuzuncu yüzyılda çıkar. Bilimsel kimliğini ilk kez Batı Avrupa ülkelerinde

kazanacak ve uzun süre de Batı ülkeleri dışına çıkamayacaktır. İnsan toplumları, tarih boyunca çeşitli bunalım ve açmazlara düşmüştür, insanların bunalım ve açmaz dönemlerinde özellikle toplum sorunları üzerine eğilmeleri doğaldır. Bu gerçekten bakıldığında sosyolojinin on dokuzuncu yüzyılda ve Batı ülkelerinde kurulmasını açıklayabilmek mümkün olabilecektir”(Sezer, 1981: 25).

On dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa da Fransız burjuva Devrimi ile başlamış ve aralıksız işçi hareketleriyle toplumsal bunalımlardan kurtulamamıştır. On dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'nın içinde sürüklendiği bunalımlarla sosyolojinin bir bilim olarak doğuşu arasında bir ilinti kurmamıza izin veren bir başka olay daha vardır. Fransa on dokuzuncu yüzyılda Batının bütün belli başlı toplumsal bunalımlarının başladığı ülke olduğu gibi" on dokuzuncu yüzyılda başta Saint-Simon, AugusteComte, Frederic Le Play olmak üzere belli başlı sosyologlar ve sosyoloji sistemleri de Fransa'dan çıkacaktır”(Sezer, 1981: 16).

Comte, Aydınlanma çağındaki öncellerinin karşılaştıkları toplumsal koşulları fazla eleştirdiklerini ve bunun sonucunda, yalnızca bazı kurumların hayırlı doğasını değil, ayrıca ve daha önemlisi, bu kurumların hepsinin birbiriyle ilintili bir niteliğe sahip olduğunu anlamayı başaramadıklarını düşünüyordu. Comte bu temelde, kendi ilgi nesnesini "toplumsal bütün" olarak tarif etmeye başlamış ve bu yeni nesnenin bilimine ilk başta "toplum fiziği", daha sonra "sosyoloji adını vermişti (Marshall, 1999: 106).

Sosyoloji "Auguste Comte" un Pozitif Felsefe Dersleri adlı kitabında ilk defa başlı başına bir bilim olarak tanındı. Comte sosyolojiyi yaratmadı, fakat sosyolojiye bilimler içinde arasında bir isim, bir program ve bir plan verdiği için sosyolojinin resmi doğum hikâyesi başlamış oldu.

4. BÖLÜM

BİR BİLİM OLARAK SOSYOLOJİ

4.1. Bilim Olarak Sosyoloji

Bilim Olarak Sosyoloji başlıklı bölümde genel hatlarıyla sosyoloji biliminin metodolojik gelenekleri değerlendirilecektir. Bu bağlamda sosyoloji biliminin yaslandığı üç metodolojik gelenek ele alınacaktır. Bunlardan ilki olan pozitivist gelenek Comte, Spencer ve Durkheim bağlamında tartışılırken, Hermeneutik gelenek Dilthey, Gadamer ve Ricoeur üzerinden tartışmaya açılacaktır. Son olarak yorumlayıcı sosyoloji geleneği Weber düşüncesi ekseninde değerlendirilecektir.

4.1.1. Pozitivist Gelenek: Comte, Spencer, Durkheim

Köken olarak antik yunanlara kadar uzanan pozitivist epistemoloji her şeyden önce bir bilim felsefesidir. Gelenek olarak klasik ampirist geleneğin bir parçası olan pozitivist epistemolojide metafizik spekülasyon reddedilmiş, onun yerini sistematik gözlem ve deneye dayanan pozitif bilgi almıştır (Marshall, 1999: 598).

Pozitivizm epistemolojik bir tavır olarak modern bilimin kuruluş dönemlerine yani tarihçilerin 'bilimsel devrim' olarak adlandırdıkları ve doğanın incelenmesiyle elde edilen başarıların gözle görülür hale gelmeye başladığı döneme denk gelir (Snow, 1999:5). Bu bağlamda pozitivism, bir epistemoloji olarak, Bacon'un gözleme verdiği önemde ve tümevarımcılığında, Descartes'in özne-nesne ayrımında, önceleri Galileo'nun etkili nedenselciliğinde, sonradan Hume'un betimleyiciliğinde, Leibniz'in matematikçiliğinde ve Newton'un örüntüleri yasalaştırıcılığında zaten yer almıştır (Çelebi, 2007:131).

Her ne kadar pozitivism epistemolojik bir tavır olarak kökeni çok eskilere götürülebilse de, kelimenin günümüz anlamıyla entelektüel dolaşıma Auguste Comte tarafından sokulmuştur. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Auguste Comte başta olmak üzere birçok önemli filozofun genel bir felsefe anlayışını, bilim teorisini ifade eden pozitivismin iki temel versiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Comte'un hocası Saint Simon öncülüğünde ortaya konulan klasik pozitivismdir; ikincisi ise yirminci yüzyılda Schlick ve Neurath gibi Viyana Çevresi filozofları

tarafından klasik pozitivistin yeni ve uç bir devamı olarak geliştirilen mantıkçı pozitivistdir (Giddens, 2008:145).

Pozitivizmin ilk temel önermelerinden birisi, olgulara dayanmayan, doğruluğu kanıtlanamayan bilimsel yöntemlerin hepsinin, metafiziksel ve spekülasyon olduğunun tespitine dayanır. Çünkü deney ve gözlem bilimsel bilginin tek kaynağıdır. Duyu deneyimleriyle bize gösterilmiş olan olayların gerisindeki veya ötesindeki elde etmeye çalışmak bilimi, en iyi haliyle bilimsellik dışı en kötü haliyle de anlamsızlık olan, metafizik ve dinin kanıtlanması olanaksız iddiaların tuzağına düşürür (Urry, 2001: 16). Pozitivist düşünürler, metafizik ve bilim arasına kesin sınır koyarak, dogmatik ve sezgisel olanı bilimden özenle uzak tutmaya çalışır. Bu bağlamda pozitivistler için araştırılması gereken tek bilgi türü bilimsel bilgidir. Bilimsel bilgi ise maddi olgulara dayanan ve maddi olgulardan elde edilen.

Pozitivizm esas olarak ampirik bilim ve bilimsel metodolojiye doğa yasalarının keşfini ve fizik, kimya ve biyolojide doğa güçlerinin etkilerinin ortaya konulmasını örnek alır, toplumun nasıl geliştiğini açıklamak ve sosyal değişimin temel nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymak için aynı metodolojiyi sosyal bilimlere uygular (Slaterry, 2010:71). Bu nedenle pozitivist yöntem anlayışı öncelikle doğa bilimlerinde sonra da sosyal bilimlerde, bilimsel bilgiyi üretmeye yönelik zihinsel ve eylemsel süreçler ve onlarla bağlantılı kurallar ile bu süreç ve kuralların dayandığı anlayışlar kümesinden oluşur. Pozitivizme göre, olgulara dayalı düşünmek demek, görünenlerin dışındaki hiçbir şeyi bilimsel olarak kabul etmemek demektir (Çelebi, 2007: 132).

Pozitivizme göre öznenin duyum ve algılarından etkilenmeyen, öznenin dışında maddi bir gerçekliğe sahip olan dışsal bir dünya vardır. Sosyal bilimler bağlamında özellikle sosyoloji, öznenin dışında bir gerçekliğe sahip olan dışsal dünyada sosyal nesneleri inceleme konusu yapıp belirli kıstaslara göre hareket ederek, güvenilir ölçme araçlarının yardımıyla doğruluğu kanıtlanmış mutlak bilgiye ulaşabilir (Çelebi, 2007: 134). Bu doğru ve kesin bilginin elde edilmesi için izlenmesi gereken belirli kurallar vardır. İzlenmesi gereken kuralların en başında inceleme konusu ile ilgili gözlem ve deney yapmak gelmektedir. Deney ve gözlemin sonrasında ise varsayım üretmek gelir. Üretilen varsayım tekrar deney ve gözlem yoluyla test edilir. Bu testin sonucunda doğruluğu kanıtlanmış varsayımlar genel geçer bir yasa haline gelir Doğruluğu kanıtlanmış genellemelerin sistemleştirilmiş bir bütün haline getirilmesiyle de inceleme konusu açıklayıcı bir teoriye kavuşur (Köker, 2008: 23).

Pozitivizm ampirist doğa bilimlerini rol model olarak, doğa bilimlerinin yegane gerçek bilgi olarak görerek, bilimi doğa bilimiyle eş tutmuştur. Bilimsel yöntemi, nedensellik, açıklama ve kanıtlanabilirlik kavramları üzerinden okuyan pozitivizm, bilimin ve bilimsel yöntemin, insanın toplumsal ve kültürel hayatını araştırarak disiplinlerin genelde sosyal bilimler özelde ise sosyoloji olarak kurulmasını sağlayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini ileri sürer. Daha da önemlisi sosyal bilimler kurulduktan sonra ve yöntemi doğa bilimleri yöntemiyle aynı olduktan sonra, sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojinin toplumsal ve kültürel hayatı kontrol altında tutmak veya düzenlemek için kullanılabileceğini savunur. Tüm bunların ötesinde pozitivizm toplumda yaşanan problemlerin çözümü ve kavranması konusunda sosyal bilimlere politik bir görev yükler.

Sosyal bilimlerde özellikle sosyoloji de pozitivizm ise sosyolojinin fizik anlamında bir bilim olabileceğini, sosyolojinin araştırma objesinin toplumsal ve insani var oluşun sayılabilir, ölçülebilir ve gözlemlenebilir özellikleri olduğunu savunan bir yöntemdir. Bu bağlamda batı sosyolojisi ve onun asli izleği olarak pozitivizm kendisini tarihin dışında ve üstünde bir konuma yerleştirerek, kendisinden önceki düşünce sistemlerini mahkûm etmiş ve kendisinde sonra gelecek hemen her şeyi kendisine bağımlı kılmıştır.

Sosyolojide pozitivist gelenek konusunda ele alacağımız ilk isim Auguste Comte'dir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında doğa bilimlerindeki gelişmelerden etkilenen Auguste Comte'a göre sosyoloji kendisine doğa bilimlerini model almalı ve yöntemsel olarak doğa bilimlerinin yöntemini kullanmalıdır. Çünkü on dokuzuncu yüzyılda sosyolojiden beklenen toplumsal çalkantıları anlaması ve toplumsal düzeni sağlamasıdır. Bu bağlamda sosyoloji toplumsal düzeni sağlayabilmesi için toplumsalın yasalarını bilmelidir. Böylece bütün tarihsel, kültürel ve toplumsal olayların bağlı olduğu ve doğruluğu kanıtlanmış genel yasaların pozitif olarak araştırıldığı bir bilim olan sosyoloji, doğa bilimlerinin ampirik yöntemleriyle yola çıkıp diğer sosyal bilimler içinde temel oluşturacak genel bir niteliğe sahip olacaktır (Özlem, 2003:33).

Comte'a göre sosyoloji, ampirik yöntemleri ve epistemolojik temelleri açısından doğa bilimlerini örnek almalıdır. Ona göre sosyoloji tüm tarihi bireysel ve toplumsal doğamızın bağlı olduğu değişmez yasalara göre açıklamayı kendisine ilke edinecektir. Böyle bir bilim bütün tarihsel, toplumsal ve kültürel olayları bu yasalara bağlı bir gelişim içinde belirli evreleri olarak betimleyecektir (Özlem, 2003: 151). Örnek alınacak ve izlenecek model doğa bilimlerin yöntemi olan pozitivist

metodolojiye bağılı deneysel bilimler olduğuna göre sosyoloji, tarihsel toplumsal ve kültürel olayların bağılı olduğu evrensel yasaların pozitif olarak araştırılacağı evrensel geçerliliğe sahip bir bilim olacaktır.

Tarihsel, toplumsal ve kültürel alanda doğadakine benzer bir belirlenim gören ve bu belirlenim altındaki alanın zorunlu yasalarının bulunabileceğine inanan Auguste Comte bütün tarih, toplum ve kültür alanında 'üç hal yasası' gibi bir yasadan söz eder. Comte'a göre insanlığın entelektüel gelişiminin tarihi, teolojik ve metafizik aşamalardan geçerek, doğa bilimlerindeki gelişmelerle birlikte pozitif aşamaya gelmiştir. Auguste Comte'a göre bu üç hal kanunu hem birey olarak insanın hem insanlığın hem de bilimlerin geçmesi gerek evrelerdir.

Auguste Comte'un bilimler sınıflaması içinde bütün bilgileri birleştirmeye çalıştığı gibi, Herbert Spencer da bütün bilgileri kendi evrim anlayışı içinde birleştirmeye çalışmıştır (Swingewood, 1998: 55).

Spencer'e göre bilimsel çıkarımların asıl işlevi fenomenler arası yasal ilişkiler kurmaktır. Bu yasalar bilime teorilerin dayandığı nihai olgu ve ilkeleri sağlar. Bunlar bir kez kurulduktan sonra doğal evrenin tüm fizik ve sosyal olayların bu yasalar çerçevesinde yönetildiği görülür (Urry, 2001: 128).

Spencer toplum ve canlı bir beden arasında analoloji kurar. Yaşayan organizma içindeki işlevsel karşılıklı bağımlılığı farklılaşmış unsurların bütünleşmiş olduğu kendi toplum modeli için bir kaynak olarak alır (Urry, 2001:130).

Herbert Spencer, bir bilimdeki gelişmelerin diğerinin koşulu olduğunu değil de farklı disiplinler içindeki gözlem ve kuralların bir diğerinin oluşumunu etkilediğini düşünür. Her bilimin tarihsel gelişmesi, duyularımızla algıladığımız olgular arasındaki ilişkinin yoğunluğu ve belirliliği üzerine dayanmaktadır. Herbert Spencer, mükemmel bir bilimsel bilginin sadece olguları ve olgular arası ilişkileri ölçmeye uygun olduğu zaman mümkün olabileceğini ileri sürer (Urry, 2001: 127).

Herbert Spencer'e göre, her bilgi dalına bilimsellik niteliğini kazandıran, olguların önemlilik ilişkilerine indirgenmesidir. Herbert Spencer buradan hareketle - aralarındaki önemli benzerliklere işaret etse de sağduyu ve bilimsel bilgi arasında da önemli bir farklılık olduğunu söylemektedir. Sağduyu bilgisi sadece duyu organlarımız aracılığıyla doğrudan edindiğimiz olguları toplu halde ele alıp, onları anlayıp ayrıntılı olarak analiz edebilirler. Biz sadece, birbiriyle sürekli, doğrudan ve

basit nedensel ilişkiler içinde yer alan olguları tahmin edebiliriz. Bilimsel bilgi de bizim duyu organlarımızla algıladığımız olgular üzerine kurulmuştur. Auguste Comte gibi Herbert Spencer de tamamen pozitivist olan bilim anlayışına gözlenebilen olguların dışında kalan hiçbir şeyi dâhil etmemektedir. Bilimsel çıkarımların ve usamlamanın asıl işlevi olgular arasında yasal ilişkiler bütünü oluşturmaktır (Urry, 2001: 128).

Auguste Comte'dan sonra pozitivist sosyoloji geleneğinin en önemli devamcısı olan Durkheim, sosyolojinin doğa bilimlerinde olduğu gibi aynı anlaşılabilirlik tipinde yasalar kurmaya çalışması gerektiğini söyler (Ergun, 1995:60). Bilimi, neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin saptanması olarak gören Durkheim, sosyolojinin sosyal davranış alanı içindeki bu ilişkilerin tesisi ve tanınması ile ilgili olması gerektiğini ileri sürer (Urry, 2001: 134).

Durkheim, sosyolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayırmak üzere, sosyolojinin kendine özgü araştırma ve inceleme nesnesi olduğunu, sosyoloji dışındaki bilimlerin kapsamına girmeyen, toplumsal olgular kapsamına giren bir gerçekliği bulunduğunu görüşünü savunur. Çünkü sosyolojiye esas özgüllüğünü ve gerçekliğini veren temel faktör toplumsal olgulardır. Durkheim'e göre, sosyal olguları 'şeyler' gibi dışarıdan incelemenin yanı sıra yapılması gereken ilk işlerden birisi de sosyolojinin inceleme nesnesi olan sosyal olguyu tanımlamaktır.

Durkheim, birey üzerinde dışsal bir baskı kurmaya gücü olan ya da buna ek olarak bireysel belirlenimlerden bağımsız kendine özgü bir gerçekliğe sahip olup, belirli bir toplum çerçevesinde genellik taşıyan sabit ya da sabit olmayan her yapma tarzını toplumsal olgu olarak tanımlar (Durkheim,1994:46). Toplumsal olgunun ne olduğunu tanımlayan Durkheim, toplumsal olguların şeyler gibi ele alınması gerektiği yönündeki önermesiyle toplumsal olgunun bilimsel olarak nasıl inceleneceği konusuna açıklık getirir.

Toplumsal kelimesinin özünde birkaç bileşeni vardır ve sosyolojinin kendi başına bir bilim olmasında asıl önemli olan, toplumsal olguları, şeyler gibi ele alıp irdelemek fikridir (Tolan,1996:23). Emile Durkheim'ın sosyolojisinin merkezi temasında toplumsal olgu kavramının gelişimi ve kullanımı bulunur. Emile Durkheim biliminin hareket noktasını deney ve karşılaştırmalı çözümlemeye dayandığını farkında olmasına rağmen toplumsal dünyada doğrudan deney yapmanın da mümkün olamayacağını söylemiştir (Tiryakin,2010:215). Emile Durkheim ilişkilerin değil olguların sosyologudur. Modern toplum da, ona göre, ilişkiler yumağı değil

olgular birlikteliğidir. O sosyolojinin konusunu sosyal olguların incelenmesi olarak ifade eder. Başka bir ifadeyle Durkheim, yoğun bir biçimde büyük ölçekli toplumsal yapıların ve bizzat toplumun bireylerin düşünce ve eylemleri üzerindeki etkisiyle ilgilenmiştir (Ritzer,1992:10).

Emile Durkheim'a göre, sosyal olgulara doğa bilimlerinin nesnelere gösterdikleri muameleyi göstermek gerekmektedir. Bu, sosyal olguları zihinsel inşa olarak değil, gözlemlenebilir bir var oluşa sahip olarak görmek demektir. Düşüncede var olanın, dışsal dünyadaki varlığının uzantısı olarak var kılınması demektir (Çelebi,2004:157). Emile Durkheim'a göre sosyoloji nedensel bir belirleyicilik ile toplumsal olguları açıklamaya yönelik bir doğa bilimi olduğu için toplumsal olguların şeyler gibi incelenmesi gerektiğini ve bir toplumsal olgunun ancak bir diğeriyle anlaşılıp açıklanabileceğini savunur.

Emile Durkheim'a göre, doğa bilimlerinde geçerli olan deneysel yöntemin sosyolojide farklı bir biçimde uygulanması gerekir. Çünkü toplumun geneli üzerinde gözlem yapılabilmesine rağmen deney yapılması imansızdır. Deneysel yöntemin sosyolojide aldığı biçim, aralarında belirli ilişkiler olduğu varsayılan olay veya olgular arasındaki birlikte değişebilirlikleri ortaya koymak olmalıdır. Deneysel yöntemi gözlem ve karşılaştırma ile sağlamlaştırmayı öneren Emile Durkheim'ın yöntembilimsel katkıları, geleceğin sosyolojisine geniş ufuklar açmış ve büyük olanaklar hazırlamıştır (Tolan,1996:12).

4.1.2. Hermeneutik Gelenek: Dilthey, Gadamer

Bu bölümde sosyal bilimler özelinde sosyolojide yöntemsel anlamda alternatif bir yaklaşım olması nedeniyle kısaca hermeneutik yöntemi Dilthey ve Gadamer üzerinde tartışacağız.

Hermeneutik yöntem ilk zamanlarda sadece dini, edebi ve hukuki metinlerin zaman ve şartlara göre açıklanıp yorumlanmasında kullanılmıştır. Sonraki zamanlarda Wilhelm Dilthey ve Max Weber'in katkılarıyla kültür bilimleri ve sosyolojide alternatif bir yöntemsel yaklaşım haline gelerek pozitivist yöntemsel yaklaşımın karşısında yer almıştır.

Hermeneutik kavramının sözcük anlamına etimolojik olarak baktığımızda oldukça eski bir tarihi olduğu görülür. Kavram, yorumlamak anlamına gelen hermeneuein fiili ile yorum anlamına gelen hermeneia sözcüğünden türetilmiştir.

Grek diline ait bu sözcüklerin kaynağı olarak ise, bir taraftan Delphi Kahin'inin kehanetlerini yorumlayan rahip hermeios, bir taraftan da haberci Tanrı Hermes gösterilir (Palmer, 2008: 63). İnsan eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını anlama ve yorumlama yöntemi olarak tanımlanan hermeneutik on dokuzuncu yüzyılda pozitivizmin deneysel yöntemlerine dayanan açıklayıcı yöntem anlayışına ve doğa bilmelerinin insan bilimlerinde de kullanılmasına karşı geliştirilen alternatif yöntemdir.

Sosyal bilimlerde zamanla yaygınlık kazanan hermeneutik sadece metinleri yorumlamakla yetinmeyip, insan davranışlarını, kültürleri, toplum ve medeniyet yorumlarını da kapsayacak şekilde geniş bir kullanımı yaygınlaşmıştır. Sosyal bilimlerin genelinde özellikle tarih, felsefe ve sosyolojide yöntemsel bir paradigma haline gelmesinden ardından sosyal bilimlerin bütününe hakim olan doğa bilimlerinin pozitivist determinizmini eleştiren anti pozitivist bir içerik kazanmıştır (Kuyucuoglu, 2015:681).

Positivist epistemolojinin özne-nesne ayrımını eleştiren hermeneutik yöntem, bilgi ve doğrunun kabulünü öznel deneyim ve spesifik bağlama dayandıran fenomenolojik içerikli idealizm olarak tanımlanır. Böyle bir tanımlama zorunlu olarak genel ve değişmez kurallar getiren doğa bilimleri yönteminin aynen toplumsal yaşama da uygulanarak, toplumsal yaşamla ilgili gene kurallar çıkarılabileceği yönündeki pozitivizmle karşı karşıya getirir. Çünkü pozitivizm doğa bilimlerine öykünerek doğa bilimlerinin maddi/fiziki olayların nedensel özelliklerine dayandırılan "açıklamacı yöntemini" toplumsal yaşamda da geçerli olacağını vurgulayarak, toplumsal yaşamı anlamayı ve yorumlamayı göz ardı etmiştir. Buna karşın hermeneutik yöntem nesnenin, dışsal faktörlerden bağımsız iradeye sahip özne tarafından araştırılacağı için sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide doğa bilimlerine yaslanan pozitivist epistemolojinin kullanılmasının doğru olmadığını ifade ederek toplumsal olayları anlamının ve yorumlamanın önemini vurgulamıştır.

Esas olarak Antik Yunanda felsefe öncesi kültürde teolojik bir bağlamda kendisini göstermiş olmasına rağmen hermeneutiği bugün anladığımız anlamda doğa bilimlerine yaslanan pozitivist epistemoloji yöntemine karşı alternatif bir yöntem olarak sosyal bilimlerin sokan ilk kişi Dilthey'dir. Dilthey'in hermeneutik tartışmalarına katkısı, doğa ve insan bilimleri arasında on dokuzuncu yüzyılda başlamış olan tartışmalarla ilgilidir.

Dilthey'e göre pozitivist yöntemsel yaklaşım bilim kavramını doğa bilimleri ile özdeş bir hale getirmiştir. Böylece toplumsal olaylar ya hukuk, politika öğretisi gibi normatif disiplinlerin konusu yapılarak yarı bilimsel bir yazıcılık türü sayılan tarihe ya da Comte'un pozitivistizminin elinde, doğa bilimi örneğinde melez bir sosyolojiye bırakmıştır (Özlem,2003:180).

Doğa bilimlerini örnek olan pozitivistizm, olguları açıklama amacıyla olgusal nedenleri araştırıp tekil olayları genel yasalar altında birleştirmeye çalışır. Tam bu noktada Dilthey pozitivistizmin karşısına hermeneutiği yerleştirerek pozitivistizmin açıklama kavramı yerine anlama kavramına başvurur. Çünkü pozitivistizmin açıklama kavramı nasıl sorusunun cevabı olup teknik açıklamalar gerektirirken, hermeneutiğin anlama kavramı niyet ve anlam içeriği ile ilgilenir. Bu bağlamda pozitivistizm geleceğe dair çıkarımlarda bulunmaya çalışırken hermeneutik daha çok geçmişe yönelir; geçmiş deneyimler, yorumlar ve etkinlikler hermeneutik için dikkate alınması gereken başlıca değerlerdir (Yılmaz, 2009: 117).

Verstehen (anlama, deneyimleyerek anlama) kavramı Dilthey düşüncesinde merkezi bir öneme sahiptir. Verstehen kavramı benin dışındaki bir başkasının zihninin kavradığı eylemi anlatmak için kullanmıştır. Dilthey'e göre biz doğayı açıklarız fakat insanın anlamamız gerekir. Çünkü anlamak bize benin dışındaki bireysel yaşantı dünyalarını gösterdiği gibi kendi yaşantı dünyamızı da gösterir. Bu bağlamda sadece bir düşünce pratiği olmayan anlamak aynı zamanda yer değiştirme ve başka bir kişinin yaşantı dünyasında karşılaşmış olduğu dünyayı yeniden tecrübe etmektir (Palmer, 2008:147).

Hermeneutik gelenek kapsamında Dilthey'den sonra ele alacağımız bir diğer isim Gadamer'dir. Gadamer'e göre düşünsel bir etkinlik olarak anlama ve yorumlama probleminin yalnızca anlama bilimlerine özgü bir problem değildir. Düşünsel bir etkinlik olarak anlama ve yorumlama sadece sosyal bilimlerle değil genel olarak insan deneyim ve eylemleriyle ilgilidir. Bu bağlamda hermeneutiğin görevi de, sadece düşünsel bir etkinlik olarak anlamaya, yorumlamaya, konuşmaya ve yazıya değil, insan eylemleri de dâhil tüm insani yaratımlara anlamın sokulmuş olduğundan hareketle bu anlamı yeniden okumaktır (Gadamer,2008:30).

Hermeneutiği ontolojik bir zemine yerleştirme ve evrenselleştirme çalışmaları ile on dokuzuncu yüzyıl hermeneutik çalışmalarına yeni bir yön vermiş olan Gadamer'e göre hermeneutik yöntemin temel amacı metnin eskiden beri mevcut

olan, kendine özgü amacını, içsel uyumunu kurmaya ve iddialardaki boşlukları gidermeye çalışmaktır (Gadamer, 2008:219).

Gadamer Hakikat ve Yöntem adlı çalışmasında hermeneutiğin gelişimini Schleiermacher'den Dilthey ve Heidegger'e kadar izleyerek, Heidegger'in hermeneutiğe önemli katkılarını anlatarak hermeneutiği estetik ve tarihsel anlama felsefesi ile ilişkilendirmeye de çalışır (Palmer, 2003:74)

Gadamer, Hakikat ve Yöntem adlı eserine tin bilimlerinin on dokuzuncu yüzyılda içinde bulunduğu durumun incelenmesiyle başlar. On dokuzuncu yüzyılda anlam bilimlerine, doğa bilimleri modeli hâkimdir ve doğa bilimleri, kendileri için biricik yöntem olarak gördükleri tümevarım yönteminin anlam bilimlerinde de kullanılabilirliğini savunmaktadır. Buna göre sosyal hayat alanındaki düzenliliklerden hareketle, olabileceklere ilişkin tahminlerde bulunulabilir. Fakat anlam bilimlerinin doğası, düzenliliklerin gelişen bilgisi kriterleriyle ölçülemez ve sosyal-tarihsel dünyanın tecrübesi doğa bilimlerinin tümevarım prosedürüyle bilim statüsüne yükseltilemez. Tarihsel araştırmanın amacı böyle bir statü değil, fenomenin kendisini, biricikliği ve evrensel somutluğu dâhilinde anlamak; başka bir deyişle, oldukları şeyler olmalarının nasıl gerçekleştiğinin farkındalığına ulaşmaktır (Gadamer,2008:44)

Yorumlamanın gerçekleşmesi için gerekli olan anlama, önceden sahip olduğumuz dil, kültür, gelenek gibi bağlamsal yapılar içinde gerçekleşir ki bunlar, anlamanın ön yapılarını oluşturur (Ormitson,2002:23)

Hermeneutiği bütün bir anlamanın karakterinin ve temel şartlarının felsefi araştırması olarak tanımlayan Gadamer, hermeneutiğin görevinin sosyal bilimlere ya da herhangi bir disipline yönelik yöntem araştırmaları olduğu iddiasını reddeder (Hekman,1999:129). Anlamanın salt kendisini sorgulayan Gadamer, anlamın kendisinin metodolojik tartışmalardan daha gerekli olduğunu savunur. Çünkü prosedürler ve yöntemler, anlamın ufku sınırlayarak muğlâk bir hale sokar. Oysa hakikate ancak, belirli bir standart yönetime dayalı bütün nesnellik ve objektiflik iddialarından vazgeçerek ve bunun yerine anlamın kendisini merkeze koyarak ulaşılır. Çünkü anlamın kendisi veya anlama eylemi, tarihsel, toplumsal ve kültürel bir bağlama sahip olan öznenin dış dünya ile ilişkiye girmesinin temel yoludur. Bu nedenle ne bir hermeneutik yöntemden ne de tin bilimleri için geçerli olabilecek bir başka yöntemden söz edilebilir (Çelik, 2013:129).

Gadamer için hermeneutik sadece pozitivist epistemolojik yönelimli sosyal bilimlerin değil aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal bir geçmişe sahip özneyi anlama fenomeninin salt kendisinin kavranışının da çabasını verir. Gadamer'in hermeneutik perspektifi, sosyal bilimler için bir yöntem olarak kullanılsa da hermeneutiğin sosyal bilimlerin ne hakkında olduklarının anlamının aracı olarak kullanılabileceğine yöneliktir (Günay,2002:94).

4.1.3. Yorumlayıcı Gelenek: Weber

Yorumlayıcı sosyoloji geleneği en temelde sosyolojide egemen olan pozitivist sosyolojiye birçok noktada eleştirel bakar. Bu bakımdan yorumlayıcı sosyoloji, pozitivist sosyoloji geleneğinin karşıtı bir gelenek olarak değerlendirilebilir. Doğa bilimlerinin yaklaşım ve yöntemlerine dayalı olan pozitivist sosyolojinin aksine yorumlayıcı sosyoloji temellerinde hermeneutik yöntemle ilişkilidir. Hermeneutik kabaca insan eylemlerini anlamsal doğasını ve metinsel yorumlamaya yönelik bir yöntemdir. Kelime olarak anlaşılması ve kavranması güç olanı açık ve anlaşılır bir forma kavuşturma anlamına gelen hermeneutik, sözlü, yazılı veya görsel bir metnin içinde gömülü olan doğru ve gerçek anlamın ortaya çıkarılması amacıyla metnin ayrıntılı incelenmesi ve yorumlanması sürecidir (Neuman, 2003: 76).

Yorumlayıcı sosyal bilimin kökeni, doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasında yapılan temel ayrım bağlamında kültür bilimlerini hermeneutik bilimler olarak gören Alman filozof Wilhem Dilthey'e dayandırılır. Dilthey'e göre; doğa bilimleri ve kültür bilimleri olmak üzere farklı içerik ve metodolojik temellere dayanan birbirinden farklı araştırma nesnelerine sahip iki farklı bilim mevcuttur. Doğa bilimleri araştırma nesnesini açıklamaya yönelik bir bilimsel etkinlik alanına sahipken, kültür bilimleri ise tarihsel, kültürel ve toplumsal bir bağlamı olan insanın yaratıp içinde yaşadığı tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliği anlamaya yönelik bir bilimsel faaliyet alanına sahiptir (Özlem, 2003:19). Bu nedenle Dilthey'e göre anlama (verstehen) temelli yöntemlerle çalışmak durumunda olan kültür bilimleri; "anlamacı, yorumlamacı bilimler, hermeneutik bilimlerdir (Özlem,2003:210). Sonuç olarak, Dilthey'in kültür bilimlerinin yöntemini temellendirmede kullandığı hermeneutik, yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının temel dayanağını oluşturur.

Yorumlayıcı sosyoloji geleneğine göre, insanlar, kendileri tarafından yaratılan kültürel sistemler içinde yaşarlar ve eylemleri belirli kültürel kalıplara göre oluşur. Bu bağlamda insan eylemleri, belirli amaçlarla veya değerlerle ilişkili anlamlı toplumsal ve kültürel eylemler olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı da toplumsal eylemler doğa

bilimleri yöntemleriyle ele alınarak açıklanamaz. Çünkü toplumsal gerçeklik bireylerin anlamlı eylemleri sonucu oluşur. Toplumsal gerçeklik, dışarıdan bir dayatmayla değil aksine bireylerin içinde yaşadıkları dünyaya atfettikleri anlamlardan oluştuğu için bireylerden bağımsız dışarıda nesnel bir gerçeklik olarak mevcut değildir. Toplumsal gerçeklik, içinde yaşadığımız toplumsal ve kültürel dünyada bulunan şeylere yüklediğimiz anlamlar ve bu anlamlara karşılık gelen semboller sonucu oluşur. Bundan dolayı, toplumsal gerçeklik, bireylerden bağımsız ve bireylerin dışında bir gerçekliğe sahip nesnel bir yapı olarak değil, bireylerin içinde yaşadıkları kültürel ve toplumsal dünyaya yükledikleri anlamlara karşılık gelen sembollerden meydana gelir. Bu açıdan, yorumlayıcı yaklaşım, bireylerin dışında nesnel gerçekliğe sahip doğal bir toplum modeline dayanan pozitivist epistemolojinin aksine, bireylerin anlamlı eylemleri ve yorumlarınca inşa edilmiş sembolik bir toplum modeline dayanır (Sunar, 1999: 12).

Yorumcu sosyoloji gelenek kapsamında ele alacağımız isim olan Max Weber sosyolojideki yöntem tartışmalarında merkezi bir pozisyona sahiptir. Weber sosyoloji geleneği olarak Comte'un pozitivizmine, Dilthey'in hermeneutiğine ve Rickert'in Yeni Kantçılığına bağlanarak, doğa bilimlerine yaslanan pozitivist gelenek ile yorumsamacı yaklaşıma yaslanan hermeneutik geleneği uzlaştıran bir sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Bu bağlamda Weber'in sosyoloji anlayışı, nedensel analize yapılan pozitivist vurguyla, hermeneutik anlama kavramının bir sentezinden oluşur ve bu sentezin temelinde, insan özneyi bir toplumsal eylem çevresinde, kültür bilimleri şeklinde bütünleştirerek genel bir tarihsel perspektif ortaya koymak bulunur (Swingewood,1998:172). Böylesi bir sosyoloji anlayışı ister istemez her iki geleneğin temel güçlüklerini bir araya getirmiştir. Bu durum Weber'in sosyoloji tanımında kendini ele verir. Weber'e göre sosyoloji; toplumsal eylemi belirli anlamsal bağlamı olan yorum sürecine sokarak anlamak ve bu anlama süreciyle ilgili olarak eylemi kendi akışı ve doğurduğu etkilerle birlikte eylemin sebeplerini ortaya koyarak açıklamak isteyen bir bilimdir (Weber, 2004:13).

Weber'in üzerine yaslandığı dayanak noktasını Almanya'da gelişen ve Herder ile başlayıp Alman Tarih Okulundan Dilthey'e kadar uzanan bir gelenek içinde çıkan tarihselci gelenek oluşturur. Weber tarihselci gelenek gibi bilimlerdeki 'bilgi'nin doğa bilimlerindeki kadar geçerli olduğu şeklindeki yaklaşımıyla pozitivist gelenekten farklı bir metodolojik anlayışa yönelir. Toplumu, insanı ve kültürü doğanın bir uzantısı sayan pozitivist epistemoloji geleneği Weber'e göre tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliğinin özgül anlamını kavramaktan uzak indirgemeci ve

oldukça sorunludur bir yaklaşımdır (Özlem,2003:78).Oysa genel anlamda sosyal bilimler genel geçer yasalar ve nedensellikler peşindeki doğa bilimleri gibi açıklamacı değil, konularını özgül ve bir defalık haller olarak ele alan anlamacı bilimlerdir. Bundan dolayı sosyal bilimlerde bilimsel bilgi elde etmenin temel yöntemsel koşulu anlamaya ve anlamsal ilişkileri merkeze alan yorumlamadan geçer. Sosyoloji de, deneysel gözlem nesnesi olarak eylemini, ancak onu yönlendiren motifler olarak kültürel nitelikleri anlama yöntemi aracılığıyla eylemin nedenleri halinde saptayarak açıklayabilir (Dellaloğlu,1998:121).

5. BÖLÜM

BATI SOSYOLOJİSİNE İTİRAZLAR VE ALTERNATİFLER

5.1. Batının Kendi İçinden İtirazlar

Batı sosyolojisine Batı içinden ve Batı dışından olmak üzere birçok eleştiri yöneltmiştir. Bu eleştirileri sıralayacak olursak en başta doğa bilimlerine yaslanan pozitivist bir metodoloji kullanmasıdır. Burada esas eleştirilen nokta “pozitivizmin” kendini özellikle sosyal bilimler açısından evrensel ve mutlak bir yöntembilim olarak konumlandırmasıdır. Pozitivist metodoloji dışında diğer bir eleştiri noktası Batı sosyolojinin Avrupa merkezci bir ideolojik kimliğe sahip olmasıdır. Çünkü Batı sosyolojisi Batı’lı toplumsal modelleri evrensel bir dil kullanarak bütün toplumlar için geçerli bir model olarak sunmuştur. Avrupa merkezci ideolojik niteliği dışında eleştirilen bir diğer nokta sosyolojinin yeni bir şey üretmediği ve sürekli olarak kurucu fikirleri yeniden yorumladığı şeklindedir. Bu eleştiri bağlamında sosyolojinin gündelik yaşamı ve bireyin gündelik yaşamdaki konumunu ihmal ederek büyük boy toplumsal olaylarda takılıp kalmıştır.

Tüm bu eleştiriler kapsamında bu bölümde Batı sosyolojisine ilişkin yapılan eleştiriler genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Bu kapsamda bu bölüm iki alt kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak Batı sosyolojisine ilişkin Batı içinde yapılan eleştirilere yer verilecek ve sonrasında Batı dışı toplumların sosyologlarının eleştirilerine yer verilerek alternatif yaklaşımlarında bahsedilecektir.

Batı sosyolojisine yapılan eleştiriler genellikle Wallerstein dışında metodolojik tercihiine yöneliktir. Ve bu anlamda sosyolojiyi revize etme amacı gütmektedir. Gouldner, sosyolojik pozitivistimin en başta değer tarafsızlık olmak üzere objektiflik ve nesnellik iddialarını da kapsayacak şekilde birçok iddiasına karşı çıkarken Mills daha çok eleştirilerini Talcot Parsons’un yapısal işlevselci teorisi üzerinden geliştirir. Marxist bir gelenekle beslendiği noktada Wallerstein özellikle Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideolojik niteliğini eleştirerek Batı’lı eleştirilerden daha çok pozisyon olarak Batı dışı toplumların sosyologlarına yakın durmaktadır.

Batı dışı toplumların sosyologlarının eleştirileri ise özellikle Müslüman Arap sosyologlarının Batı sosyolojisinin Batı’lı düşünsel değerlerce örülmüş bir yapıda olduğu şeklindedir. Müslüman Arap sosyologlarının eleştirilerinin dini referansı daha

çok ön plana çıkmaktadır. Argümanları ise Batı sosyolojisinin içerik ve kapsam olarak Müslüman toplumları açıklayamayacağı yönündedir.

5.1.1. Post Pozitivist İtirazlar: Popper, Kuhn, Feyarabend

1980'lerden sonra sosyal bilimlerde Aydınlanma Çağı'ndan bu yana egemenliği süren pozitivist-ampirist geleneğin bilimselliğini sorgulanmış, mevcut sosyo-politik düzenlerle ideolojik iltisatı kurularak toplumu özgürleştirdiği değil, baskı altına aldığı fark edilmiştir (Bostanoğlu,1999:143).

20. yüzyılın başından itibaren pozitivism ciddi anlamda sorgulanmaya ve farklı cephelerden eleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü pozitivism ilerlemenin kaçınılmazlığı, aklın mutlak ve evrensel olduğunu kabul ederek tıpkı doğa bilimlerinde geçerli olan evrensel yasaların sosyal bilimlerde de geçerli olacağını iddia etmektedir. Bu bağlamda kuramsal alt yapısını pozitivism yöneltelen eleştirilerin biçimlendirdiği "Post-pozitivism; anti pozitivism, pozitivismi bir bütün olarak reddetme tavrından farklı olarak klasik pozitivismi gözden geçirme, klasik bilim anlayışını en azından belli yönleriyle reformdan geçirme tavrı" olarak tanımlanmaktadır (Cevizci,2010:286).

20. yüzyılın başından itibaren kuramsal alt yapısını pozitivism yönelik eleştirilerin biçimlendirdiği post-pozitivism en temelde pozitivist metodolojinin akla ve doğa bilimlerinin bir özelliği olarak deneye verilen önemin eleştirisi üzerine yükselmektedir. Pozitivism, bilimi tarih dışı mutlak bir rasyonellik biçimine sokması, bilim dışı ve akıl dışı öğeleri tamamen bilimsel sürecin dışında tutması nedeniyle post-pozitivism tarafından radikal bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Post-pozitivism Bilimsel ilerlemecilik, birikimselcilik, meşru bilgi ve bilgi kategorileri arasında hiyerarşi, bilimsel bilginin nesnelliği, paradigma, görellik, tarihsellik, doğruluk, yanlışlanabilirlik gibi eksenlerde yürütülen tartışmalarla gelişim göstermektedir.

Pozitivizmin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerine getirilen eleştiriler önemli olmakla birlikte burada esas sorgulanan şey "pozitivizmin" kendini özellikle sosyal bilimler açısından evrensel ve mutlak bir yöntembilim olarak konumlandırmasıdır. Bu sorgulama pozitivism reddinden çok pozitivismin akıl dışı, tarih dışı olarak reddettiği yönetsel alanların pekâlâ sosyal bilimlerde geçerli yönetsel yaklaşım olabileceği yönündeki tutumdur. Bu bağlamda ortaya konulan şey yeni bilimsel bilgi üretme önerilerinden ziyade "bilimsel" olanın sınırlarını genişletme çabalarıdır.

Post pozitivist itirazlar kapsamında ilk ele alacağımız isim olan Karl Popper ismini duyan her insanın belki de aklına gelen ilk kavram yanlışlanabilirliktir. Şüphesiz ki bu durumun temel sebebi bu kavramın Popper kuramının en esas argümanı olmasıdır. İkinci sebebi ise, Popper'a kadar bilimin temel yöntemi kabul edilen doğrulanabilirlik kavramının yerini alan yanlışlanabilirliğin yöntem olarak alışılmışın dışında olmasıdır.

Yanlışlanabilirlik esas olarak Popper'ın bilgi kuramında çözmeye çalıştığı soruna getirdiği en önemli çözüm önerisinin temel yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Popper'ın geliştirdiği metodolojik yaklaşım, rasyonellik, eleştirelilik, daha da önemlisi yanlışlanabilirlik temeline dayanmaktadır (Popper,2005:7). Popper mantıkçı pozitivistin yaygın bilim görüşüyle oluşan sorunun, çözümünde kilit rol oynayan tümdengelim çözüm önerisi olarak kabul ederek tümdengelim temeli de yanlışlanabilirlik olarak belirlemiştir. Var olan bilimsel anlayışı temelden sorgulayan yanlışlanabilirlik, yöntemsel bir sorgulamanın çözüm önerisinin temeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popper mantıkçı pozitivistin bilimsel anlayışının sınırları içerisinde yöntemsel sorgulama yaparak yeni bir bilim anlayışının oluşmasının önünü açmıştır. Kendisiyle viyana çevresi düşünürleri arasındaki karşıtlığın mutlak, hakiki bir karşıtlıktan ziyade, resmi bir karşıtlık bulunan Karl Popper, viyana çevresinin bilimi diğer disiplin ya da etkinliklerden ayırmaya dönük eğilimini paylaşır ve tıpkı viyana çevresi düşünürleri gibi, bilimsel yöntemin savunuculuğunu yapar. Bununla birlikte, Karl Popper viyana çevresi düşünürlerinden bilimselliği anlamsal bağlama eşitlememek bakımından ayrılık gösterir. Zira Karl Popper'e göre, bilim/bilim olmayan ikili kategorik ayrımın bilim olmayan kategorik ayrımı kapsamı içinde yer alan metafizik, din ve efsane benzeri söylem biçimleri, doğrulanabilirlik ilkesiyle yetinildiğinde, anlamlı ve hatta doğru olabilir. Klasik ampirizmi ve doğrulanabilirlik ilkesini işte bu nedenle reddeden Popper, yanlışlanabilirlik ilkesini benimsemiştir (Cevizci,2010:1628).

Popper'ı yanlışlanabilirlik ilkesine götüren düşünce, hiçbir bilim insanının kuramını açıklarken tek tek gözlemlerden yola çıkıp tam olarak bir temel oluşturmadığı; aksine kuramı daha çok gözlemden bağımsız ortaya attıktan sonra kuramın yanlışlanması için çaba sarf ettiklerini ileri sürmeleridir. Ve bu çaba bilim insanının, kendi yanlışını çıkarmaya, ortaya attığı önermenin yanlış olabileceği durum ve koşullar bulmaya çalışmasıdır. Bu temel kuşkucu yöntemin sonucunda ise deney yapma gereksinimi duyulmaktadır. Deneylerle yanlışlanamayan önermeler

geçici süreliğine doğru kabul edilirken, yanlışlanabilen önermeler ise hemen yadsınmaktadır. Popper'e göre bilimin ilerleme gücü bu yöntemsel temel üzerinde inşa olmaktadır. Karl Popper, yanlışlanabilirlik argümanı ile pozitivistlere karşı bir yaklaşım sergileyerek, kesin ve mutlak doğrulama diye bir şeyin mümkün olmadığını, bu nedenle de bilginin doğrulama ile değil yanlışlama ile elde edildiğini dile getirmektedir (Irzık, 1990: 86).

Popper'e göre gözlemlere uymayan bilimsel kuramların değiştirilmesi gerekmekte, gözlemlere uysa dahi kesin sonuç verecek bir doğruluk sağlayamamaktadır. Ne kadar çok deney yapılırsa yapılsın eldeki deney verileri genel geçer bir bilgi önermesinin doğruluğu için yeterli olmayacaktır. "*bütün kuğular beyazdır*" gibi sınırlandırılmadan doğrulanmaya çalışılan bir önermenin ilkesel olarak yeryüzündeki bütün kuğuların gözlenmesini gerektirdiği için hiçbir zaman kanıtlanamayacaktır. Popper'e göre tek bir beyaz olmayan kuğu gözlenmesi *bütün kuğular beyazdır* önermesinin doğru olmadığını veya yanlış olduğunu göstermek için yeterlidir. Aynı zamanda günün koşullarında doğrulanan önermenin sonraki süreci hakkında kesin yargıda bulunmanın da mümkün olmadığı görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı bilimin belirleyici ilkesinin *doğrulanabilirlik* değil *yanlışlanabilirlik* olması gerektiğini dile getirmiştir.

Popper, Newton fiziğini örnek göstererek bilim tarihinin bu durumu doğruladığını dile getirir. Newton fiziği, doğruluğu deney ve gözlemle yoluyla kanıtlanmış ve geçerlilik kazanmış olmasına rağmen, zamanla gözden geçirilip düzeltilmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bilimin doğaya yönelik değişmez, kesin doğrulara ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır (Erdoğan, 2003:63).

Karl Popper'dan sonra ele alacağımız bir diğer isim olan Thomas Kuhn'un bilim felsefesinde en önemli kavram paradigma kavramıdır. Onun büyük felsefesini açıklamak için paradigma kavramı anahtar bir kavramdır. Çünkü hemen hemen bütün düşünceleri paradigma kavramı ile ilgilidir. Paradigma kavramı Kuhn'un düşüncesinde merkezi bir işlev görür. Thomas Kuhn için paradigma kavramı anlamı bir bilim çevresine belli bir süre için model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılarını ifade eder (Kuhn, 1995:42).

Kuhn'a göre bilim faaliyeti bir paradigmanın ışığında yapılır. Bilimlerin bir paradigmaya sahip olmadan önceki durumun paradigma öncesi durum diye adlandırır ve o dönemdeki bilimsel çalışmalara önem vermez. Çünkü Kuhn'a göre

bir bilim çevresi bazı sorulara sağlam yanıtla bulduğu kanısına varmadıkça esas araştırmının başlaması söz konusu değildir (Kuhn,1991:54).

Bilim için paradigma öncesi bir dönemin var olduğunu söyleyen Kuhn, bazı alanların ilk paradigmaların tarih öncesinden beri sahip olduklarını, bunların başında da matematik ve astronomi geldiğini savunurken biyokimya gibi bazı alanların da uzmanlık dallarının sonradan bilinmesi veya bir araya gelmesiyle bir istisna teşkil ettiklerini ancak biyolojinin bazı dallarında örneğin, kalıtım biliminde evrensel olarak kabul gören paradigmaların çok yeni olduğunu ifade etmektedir. Sosyoloji ve tarih biliminde ise böyle paradigmaların olup olmadığını hala tartışma konusu olduğunu belirtmektedir (Kuhn,1991:57). Böyle bir durum bize şunu göstermektedir: Doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında evrensel paradigmalara ulaşma konusunda önemli farklılıklar vardır. Böyle bir durumda sosyal bilimler alanında bir uzlaşmanın oluşması kolay bir iş değildir ve bu bilimlerin kendi paradigmalarını oluşturmadıkları sürecinde oldukları eğer paradigmalarını oluşturabilirlerse doğa bilimlerindeki benzer bir işleyiş tarzının bu bilimler içinde geçerli söylemek mümkündür.

Kuhn felsefesi açısından günümüz sosyal bilimlerine özellikle de sosyolojiye en büyük katkının sunulduğu paradigma kavramı, pozitivist yönelimli sosyal bilim eleştirilerin, klasik pozitivist yöntemi de içerisine alacak bir biçimde genişlediği eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Bilimin nesnellik ve tümellik iddialarının temelinde bulunan ve her biri bilimsel yöntemin birer parçası olan gözlem, deney, tümdengelim ve çıkarım süreçlerini, hakikate giden yolda serap görmeye benzeten Kuhn, bilim adamlarının ne tür çalışmalar yapıp hangi deneylere başvuracağını ve hangi sorunlara eğileceklerini belirleyen yegane unsurun paradigma olduğunu savunmuştur.

Paradigma kavramına dayalı olarak vurgulanan bu yeni bilimsel tavır, sadece klasik bilim anlayışının çok yönlü bir eleştirisi değil; beraberinde modern bilim anlayışının köklü bir yorumu olarak kabul edilebilir. Öyle ki, bu aşamada bilimsel faaliyet alanına ilişkin tüm bağlayıcı unsurlar sürece dâhil edilerek, yeni ve tüm bilimsel öğeleri kucaklayıcı büyük bir faaliyet alanının oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır. Paradigma kavramında vurgulanan genel çerçevenin muhtevassından dolayı, Kuhn felsefesinin çağımızda en çok etkilediği düşünürler arasında genellikle sosyal bilimcilerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle doğa bilimleri üzerinde şekillenen geleneksel anlayış içerisinde kullanılan yöntemlerin tamamı olgusal bir alana hitap etmekteydi. Bu nedenle kendisine konu alanı olarak belirlediği olguların, doğa bilimlerinde belirlenen olgusal alanla ilişkilendirmekte zorlanan sosyal

bilimciler, Kuhn'un görüşlerini kendilerine yol gösterici bir referans olarak almışlardır. Burada sosyal bilimcilerin gelinen noktada pozitivistin şeklen çökmesinin bir sonucu olarak, ortaya çıkan boşlukta kendi alanlarını oluşturmak adına pozitivist bilim paradigmasının artık geçerliliğini yitirdiği göstermeye çalıştıkları bilinmektedir (Ataman,2008:316).

Sosyal bilimcilerin Kuhn'u benimsemelerin birçok nedeni olsa da genel olarak iki unsurun ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Birincisi; paradigma kavramı içerisinde ve bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi aşamasında mevcut toplumsal yapının bilim adamına olan etkilerini gösterebiliriz. İkincisi: bilim camiasında özellikle bu türden deney ve gözleme müsait olmayan olguların bulunduğu bir alanın ne kadar bilim olacağı ile ilgili endişelerdir. Bu endişe; bilimsel olanın metafiziksel unsurlardan arınık öğeleri barındırması koşulunun zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Pozitivizmin zorunlu sonucu olan bu problem, sosyaliteye ait birçok unsurun modern bilimsel bir alana sahip olmasının önünde büyük bir engeli teşkil etmektedir.

Thomas Kuhn'dan sonra incelediğimiz bir diğer isim olan Feyerabend bilimsel standartların meşrulaştırılması için kullanılan akıl ya da akılsallık ölçütlerine karşı bir tavır sergileyip bu kavramların bilimin evrenselliğine hiçbir katkı sağlayamayacağını dile getirmektedir. Akıl ile uygulama konusunda bilim adamlarını acımasız bir şekilde eleştiren Feyerabend, bilim adamlarını aklın köleleri olarak suçlamaktadır. Bu durumda olan bilim insanlarına iki seçenek sunmaktadır; ya aklın seçilmesini ya da bilime sahip çıkılması gerekliliğini dile getirmektedir.

Akılcılığa göre bilim, sistemli, açıkça belirlenebilen biçimde üretilmekte ve diğer bütün gelenekleri ezip geçmektedir. Feyerabend bu görüşe karşı çıkarak, bilimsel keşiflerin akılcıların yöntemleriyle geliştiğini, bilimin aslında akıl yoluyla ilerlemediğini, tam tersine akılcılığın açık ve kesin yasalarla bilimin yolunu kestiğini ifade etmektedir.

Feyerabend'e göre bilimin oluşumunda akıldan ziyade akıl dışı verilerin önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu yüzden "akıl" ya da "akılsallık" kavramlarının bilimin otoritesini oluşturamayacağının nedenini de aklın bilimin nesnelliğine temel gösterilse de kendisinin nesnel bir ölçü ya da insani bir özellik gösteremeyeceği olarak izah etmektedir. Aklın da bilim gibi evrensel bir üstünlüğe sahip olamayacağını dile getirmektedir. Bu durumu akılcı bir tartışmanın nesnelliği" cümlesinin arkasındaki hata ve yalanlarla birlikte sergilediğini, bu tür bir tartışmanın

standartlarının nesnel olamayacağını sadece durumdan menfaat sağlayan gruplara herhangi bir gönderme barındırdıkları için nesnelmiş gibi görüneceklerini dile getirir.

Akıl ya da akılsallık kavramlarının ortak bir değer olarak varsayılmasının dayatıldığını dile getiren Feyerabend, bu kavramlara uygun olmayan tutumlu davranışların toplumdan yavaş yavaş dışlanacağını vurgulamaktadır. Bilimsel alanda aklın kurallarına uymamak, orta çağda dinin kurallarına uymamaya eşdeğer uygulamaya tabi olmakta ve ağır cezalandırılmaktadır. Akıl ve akılcılığın tanrı, kral ve tiranların ve onların amansız yasalarının sahip olduğu türden bir öz ile kuşatıldığını ve yine onlarla aynı türden birer iktidar odağı olduğunu söyleyebiliriz (Feyerabend,1995:21). Belirli toplumsal ve evrensel koşulda bir standart olarak kabul edilen aklın, son derece öznel ve anlaşılması güç bir değer olduğunu dile getiren Feyerabned akıl için bundan fazlasını söylemenin gereksiz olduğunu aktarmaktadır.

Feyerabend temel hedefini *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde şu cümlelerle ifade etmektedir: “akılcılığın bütün geleneklerin uymak zorunda oldukları bir standart olmayıp, çok sayıdaki gelenekten yalnızca biri olduğunu göstermek (Feyerabend,1999:16). Bu amaca bizi götüren ise günümüz bilim anlayışındaki, akıl anlayışının kendisini yegâne egemen olarak dayatmasıdır. Bilim kendisini akla dayandırarak meşrulaştırmakta, akıl ise bilimin içinde meşru bulmaktadır. Feyerabend’in burada yaptığı bir akıl düşmanlığından ziyade, aklın bilgi üretimi için yeterli bir araç olmaması ve kullanımının sınırlı bir yöntem olduğunu aktarmasıdır. Bu eksikliklerine rağmen aklın yegâne ve evrensel bir gelenek olarak kabul edilerek zorba bir yapıya bürünmesine karşı çıktığını ben asla akli küçümsemedim karşı çıktığım sadece aklın bazı putlaştırılmış ve zorba versiyonlarıydı cümleleriyle ifade etmektedir (Feyerabend,1999:134).

Akıl kavramını da bilim kavramıyla aynı perspektiften eleştiren Feyerabend, bilim ve aklın bilimsellik adı altında diğer bütün bilgi üretme biçimlerini yok sayarak, haksız bir egemenlikle bilim dışı olarak suçladıklarını dile getirmektedir. Feyerabend, bugün Batı’lı bilimin bilimsel alanda sarsılmaz egemenliğinin bilimin sahip olduğu geçerli ilke ve mantıktan ya da yöntemden değil, hizmet ettiği Batı uygarlığının dünya üzerindeki egemenliğinden kaynaklandığına işaret ederek, bilime içkin bir rasyonelliğin söz konusu olmadığını ve olamayacağını savunmaktadır. *Özgür Bir Toplumda Bilim* kitabının önsözünde bu konuda şöyle söylemektedir; Bilim adamları bilinmeyen bir malzemedan binalar diken ve ancak yapılarını bitirdikten sonra

haklarında bir hükme varabilen mimarlar gibidir; ayağa kalkabilirler, düşebilirler, bir ara konumda öylece kalabilirler kimse bilemez (Feyerabend,1995:12).

Feyerabend, bilimde en üst kıstas olarak kabul edilen akli, bilimsel tahtından indirerek bilim dışı görüşlere de yer açmış olmaktadır. Feyerabend, aklın tahtından indirilip bilim dışı görüşlerin de yer aldığı bilimsel anlayışın bilimin kutsal olmadığının anlaşılması, bilimle efsane arasındaki kavga, iki tarafında bu kavgayı kazanmasıyla sonuçlanarak anarşist bir çoğulculuğu güçlendirdiğini ifade etmektedir (Feyerabend,1995:185). Feyerabend'e göre bilimin temelini, önyargılar, aldatmacalar ve tutkuların oluşturduğunu ve bunların akla karşı çıktıklarını, sık sık akıl saf dışı edilmezse ilerlemeden söz edilemeyeceğini kabul etmek gerekir. Bilimde aklın kuşatıcılığına yer verilmeyip, bütün koşullarda geçerli tek bir kuralın bulunması yanılışına düşmekten kaçınılmalıdır. Bu durum da ancak aklın saf dışı edilme süreci ile ki aklın saf dışı edilmesi de ancak anarşist bilgi kuramıyla mümkün olmaktadır.

5.1.2. Post Modernist İtirazlar: Lyotard, Derrida, Foucault

Bu bölümde Batı sosyolojisine ilişkin yöneltelen eleştiriler bağlamında postmodernizm ve postmodern teorik düşünceye ilişkin yapmış oldukları katkılar doğrultusunda Lyotard, Derrida ve Foucault'nun Aydınlanma felsefesine ve Batı düşüncesine ait yapmış oldukları eleştirel tartışılacaktır.

Çağdaş sosyolojik tartışmaların merkezinde yer alan postmodernizm kavramının ne olduğuna ilişkin olarak birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlamalar her ne kadar farklı olsa da temelde postmodernizm post ön ekinden kaynaklı olarak modern olarak adlandırılan dönemden sonra gelen yeni bir dönemi adlandıran ve modern dönem üzerine eklenen uygun düşünce biçimlerini belirten bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Birbirinden farklı birçok tanımlı yapılan postmodernizm, ister epistemolojik ister metodolojik içeriğiyle ele alınsın temel nokta Batıda ortaya çıkan aydınlanma felsefesine ve bunun ürünü olan modernizme yöneltilmiş eleştiriler bütünü olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernizm İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın geçirmiş olduğu düşünsel bunalımın ve Aydınlanma felsefesinin genel çerçevesini çizdiği modernizm projesinin yaşamış olduğu derin krizin ürünüdür. Bu bağlamda postmodernizmin en belirgin özelliği meta anlatıların sonunun geldiği ve bu nedenle

Marx'ın komünizm anlatısı, Freud'un psikanalitik kuramı ve Darwin'in evrim teorisi gibi total anlatıların zamanının geçtiği düşüncesidir.

Aydınlanma felsefesinin bir sonucu olan modernizm Batı dünyasının merkezinde "Tanrının" olduğu bir kutsal bir dünyadan, Nietzsche'nin Tanrı'yı öldürmesiyle birlikte merkezinde "insanın" olduğu daha seküler ve rasyonel bir dünyaya geçişi temsil etmekteydi. Postmodernizmle birlikte merkezinde sadece Tanrı ya da sadece insan olduğu bir dünya değil aksine sabit bir merkezi olmayan çok merkezli bir dünya esastır. Böylesine çok merkezli bir dünyada insan bütünsel tarih inşa eden özne değil, sürekli bir oluş sürecinde etkileyen ve etkilenen, bütünsel bir tutarlılıktan yoksun, çeşitli ve birbirinden farklı özne konumlarından konuşan, çelişiklere düşen bir kimliğe sahiptir (Aksoy, 1992: 58).

Sosyal bilimlerin kriz içerisinde bulunduğunu ve krizin başlıca sebebinin modernlik projesinin egemenlik istemenin kendisi olduğunu kabul eden postmodernizme özgü sosyal bilimlerin ortak özellikleri; her türlü sentezden kaçınan, total, genel, meta anlatıları yadsıyarak açıklama tarzları arasındaki tutarsızlıkları vurgulayan, teorilerin inşa edilme biçimlerini ve varsayımlarını sorunsallaştıran, bunları çözümüne uğratmayı kendine iş edinen, oyuncu ve yapı sökücü tekniklerin imtiyazlı kılındığı bir yaklaşımdır (Featherstone, 2013:31).

Postmodernist itirazlar bağlamında ele alacağımız ilk isim Jean François Lyotard'tır. Lyotard *Post modern Durum* adlı eseri ile postmodernizm tartışmalarının adeta kurucu ögesi haline gelmiştir. Lyotard, "bilgiye geçerlilik kazandırmak adına başvuru meta anlatıların krizine değinerek postmodernizmi meta anlatılara yönelik inanmazlık durumu olarak tanımlamaktadır (Lyotard,1990:12). Bu durum özünde meta anlatılar döneminin sonuna geldiğini ve böylece meta anlatıların meşruluğunu yitirdiğine karşılık gelen bir kriz durumudur.

Lyotard'a göre 1950 sonrası post endüstriyel çağa geçen toplumların bu döneme özgü kültürleri de post modern olarak tanımlanan bir döneme geçiş yapmıştır (Lyotard,1990:16). Toplumların ve bu toplumlara ait kültürel yapının post modern olarak adlandırılan bir döneme geçişi beraberinde bilginin konumu da değişmiştir. Çünkü post modern döneme geçişle birlikte modern dönemin meşruiyet kaynaklarından olan bilgi, bilim ve bilimsel bilgi hiyerarşik üst konumundan düşürülerek geçerliliği sorgulanmıştır. Bilgi, bilim ve bilimsel bilginin geçerliliğine ilişkin yapılan sorgulamalar sonucunda meşruiyet kaynağı ve geçerliliği sarsılmış olan bilgi artık geçerliliğinin ve meşruiyetinin temel kaynağı olan hakikat olmak

iddiasından uzaklaşmıştır. Bilginin hakikati yansıtma iddiasının geçerliliğinin sarsılmasıyla birlikte gerçekliğe ilişkin olarak hakikat nedir? Bilgi nedir? Türünden sorularına verilen cevaplar perspektifsel ve görelî bir cevap haline gelmiştir. Dolayısıyla hakikat ve bilgi de kesin ve mutlak olmaktan çıkarak görelî ve perspektife dayana bir konuma gelmiştir. Lyotard'ın ifadeleri ile "bilgi kullanım değerini kaybetmekte ve kendinde bir amaç olmaktan uzaklaşırken bir ekonomik değer formuna dönüşerek, bilginin kazanılmasının zihinlerin yetiştirilmesi sürecinin ayrılmaz parçası olduğu düşüncesinin modası geçmiştir" (Lyotard, 1990: 20)

Modern dönemin üretim ve tüketim tarzlarına yönelik biçimlendirilmiş bir bilim ideali bilimi toplumsal hayatta tutmaya devam eden işlevsel bir model olarak mümkün olsa da modernizmin bilgi ve bilim idealini sahiplenmek isteyen çağdaş bilim bu tartışmalar bağlamında işe yararlılığından önce meşruluğunu kanıtlamak durumunda kalmaktadır. Bu olmaksızın bilimsel düşünce ile ilkel zihniyet arasında özce bir eşdeğerlilik olduğuna ve farkın uygulama ve pratikte açığa çıktığına ilişkin sava karşı gelebilmek olanaklı olmayacaktır. Bu durumda bilimsel düşüncenin karşıtı olan ya da bilimsel düşüncenin karşıtı olduğu bir şeyden söz edebilmek de olanaksızdır. Artık karşıtlıklar, çelişkiler, hiyerarşik dizilimler ve ilerleme gibi şeyler yoktur. Söz konusu olan indirgenemez farklılık, tarihsellik, olumsuzluk, tercihler, eşdeğerlilik ve ortak ölçülemezliktir. Buna göre bilimsel bilgi temelinde anlatısal bilginin, anlatısal bilgi temelinde bilimsel bilginin geçerliliğini ve varlığını yargılamak mümkün değildir. Geçerli ölçütler farklıdır. Bütün yapabileceğimiz, tıpkı gezegen ya da hayvan türlerinin farklılığında yaptığımız gibi, söylemsel türlerin farklılığındaki şaşırtıcılığa bakmaktır (Lyotard, 1990: 64). O halde ilkel zihniyet ifadesi bile post modern öncesi anlayışın hiyerarşik yapısının olanaklı kılabilceği ve bu durumda anlamlı bir biçimde kullanılamayacak bir ifadedir. Post modernizmin perspektivizm, görelilik, eşdeğer söylemler çoğulluğu gibi savlar ile ürettiği meşruiyet krizi karşısında ya bilgi temelli hiyerarşik ve otoriter yapının meşruiyeti haklılandırılarak bilimsel bilginin 'yalnızca seçeneklerden biri' olmadığı ve meşruiyet krizinin yapay olduğu gösterilmeli ya da bu kriz ortamında bilimin ve bilimsel bilginin görelî, bağlamsal yeri ve sınırları belirlenerek bilimin gerçekliğin bu sınırlı alanının dışına taşamayacağı ve bütünsel gerçeklik bağlamında ayrıcalıklı ve aslı olmadığı kabul edilmelidir.

Lyotard'ın ardından ele alacağımız ve post modernizm tartışmalarında önemli bir yer tutan diğeri bir isim Jacques Derrida'dır. Jacques Derrida denilince hemen ilk akla gelen kavramlardan birisi olan Derrida'nın Heidegger'den miras almış

olduğu Dekonstrüksiyon (yapısöküm) kavramıdır. Yapısöküm kavramı açısından tarih belirli bir perspektife dayanan sistematik olarak oluşturulmuş metinlere yansıyan ve bu metinlerden çıkan yorumları kapsar. Yani yapısöküm kavramı için tarih son tahlilde belirli bakış açılarının yorumlarını içerir. Yapısöküm Derrida için yapısalılık eleştirisinin temel argümanlarından birisi olmakla birlikte metnin yorumlanması ve yazım sürecinde getirmiş olduğu eleştirel yöntemidir.

Genel bir eleştiri perspektifinden hareketle metnin modern dönemdeki geçerliliği matematiksel olarak organize edilmiş bir doğa, toplum ve hayat tasarımının etkisiyle kendi içinde matematiksel kurallarla işleyen bir nesnel yapıyla karakterize edilmiştir (Göka&Topçuoğlu&Aktay,1999:226). Oysaki sabit bir anlamı olmayıp aksine farklı bağlamsal okumalarla sürekli değişen bir anlamsal kurgu içeren metin, kendisinin okuyan öznenin metne yüklediği anlam kurgusu ile kendisini yazan öznenin metne yüklediği anlamsal kurgu arasında daima şu ya da bu ölçüde bir fark olacaktır. Bu sebeple de düşüncenin bir aracı haline getirilen dil; mesajı, daha evvel biçimlendirilmiş bir düşüncüyü, sabitleştirilmiş bir tasarımı iletmek için temsil etmekten başka bir şey yapmaz (Derrida,1999: 69).

Post modern teoride eleştirilen pozitivist epistemolojinin nesnellik iddiası, Derrida'ya göre metinlerden de arındırılmalıdır ve bunun için post modern bir yapısöküm sürecine ihtiyaç vardır. Buradan hareketle Derrida, metne dışarıdan sokulan anlamları o metinden soyutlayarak, metni okumayı mümkün kılmayı amaçlayan yorumcuların tersine, Derrida metni okumayı imkânsız hale getirmeye çalışır (Hoy,2007:56). Bu süreç, modernizmin kurguladığı insan doğasına ilişkin birbirinden farklı anlamsal çıkarımları da beraberinde getirir. Metnin tek bir bakış açısında sabit kalarak ve belirli bir bağlama yaslanarak, içerdiği tüm anlamları kapsayacak şekilde yorumlanamayacağı gibi; insanoğlunun varoluşunun da modern dünyada anlam kazanan salt ahlak, akıl, hümanizm gibi modernist ideallerle açıklanması da mümkün gözükmemektedir.

Derrida'nın yapı söküm felsefesi bilim felsefecilerinden olan Karl Popper'in bilime ilişkin çıkarsamaları ile bir benzerlik taşımaktadır. Pozitivist epistemolojinin tarih yaklaşımına ve sabit bir insan doğası anlayışına kuşkuyla yaklaşan Karl Popper, yanlışlamacı kuramıyla bilmeselliğe ilişkin yeni bir perspektif sunmuştur. Tıpkı Popper gibi Derrida da modernist insan kurgusuna yönelik eleştirel pozisyonunu yanlışlamacı kuramsal süreçle birleştirmiş ve modernizmin mutlak tasarımına dayanan ideal kurguları yapısöküm sürecine dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu perspektif, metinlerin okunması ve yorumlanması sürecinde de

aynı şekilde işler. Fakat eleştirel şüpheciliğe dayanan sürecin ardından metni ve insan varoluşunu hiçbir sabit konuma koymayan Derrida'nın bu noktada Feyerabend'ci bir yaklaşıma benzer anarşist bir tavır aldığını görebiliriz. Modernizmin sosyal bilimlerdeki metodolojik dayanağı olan pozitivist epistemoloji özneyi belli bir mutlak kurgudan açıklamak zorunluluğu getirirken, Derrida yapısökümcü felsefesiyle var olan ve metinler aracılığıyla idealize edilmiş kurgusal insan ve toplumsal yaşantı anlayışına karşı çıkmıştır. Tarihin yapısökümü kendi için aynı zamanda tarihselcilik eleştirisini de içermektedir. Tarihselcilik belli kategorik aşamalara bağlı olarak ve en ideal olanın temsil edildiği bir son tasarımıyla tarihsel gelişimi açıklarken, Derrida bu kategorik ayrıma dayanan gelişim aşamalarının, bu aşamaları oluşturan tarihsel, kültürel ve toplumsal yapıların ve tarih karşısında nesneleştirilen öznenin pozisyonuna ilişkin eleştirel analizlere getirmiştir. Bu eleştirel perspektife göre tarihte büyük kırılmalar ve belirli doğrusal ilerlemeye dayanan aşamalar söz konusu değildir. Tarihsel ilerleme ve gelişmeye ilişkin yapılan bu tür kategorik gelişim aşamaları bizzat pozitivist epistemolojik tarih kurgusuyla oluşturulmuş tarihsel gelişime anlam yüklemeleri sonucudur. Derrida'nın yaptığı; bu anlam yüklemeleri sonucunda oluşan insan anlayışını ve metin yorumlarını yapısökümüne gitmektir.

Derrida'dan sonra genel olarak görüşlerine yer vereceğimiz Foucault kendisini post modern olarak tanımlamaz. Buna rağmen bu bölümde Foucault'a yer vermemizin nedeni genel olarak felsefesinin post modern düşünceye yakınlığı ve aynı zamanda geliştirdiği düşüncelerinin bir kısmının bilim felsefesine olan yakınlığıdır.

Kısaca değinmek gerekirse Foucault'nun modernizmin tarihini sorgulayarak modern özneleştirme süreçlerini açığa çıkarmıştır. Tarih yazımı nedeniyle saklı kalmış ya da görmezden gelinmiş sosyal ve bireysel yaşantılar, Foucault'nun çalışmalarıyla açığa çıkmıştır. Fakat bu bölümde Foucault'nun çalışmalarına dair ayrıntıya girilmeyecektir. Bunun yerine; Foucault'un çalışmalarını önemli bir kavram olan "söylem" kavramını Kuhn'un "paradigma"sı ve yine Foucault'un "tarihselcilik eleştirisi" kavramı Popper bağlamında değerlendirilecektir.

Foucault'da söylem kavramı iktidar ilişkileri ve egemenlik kurmaya yönelik tahakküm stratejileri bağlamında anlam bulur. Çünkü bütün iktidarlar tahakküm kurmak adına baskı aygıtlarınca bir temel bir söylemi üretir. Bu söylem iktidar adına sosyal hayata etki ederek, özneyi ve sosyal hayatı düzenlemekle kalmaz aynı zamanda ve kontrol altında tutarak egemenliğini sürdürür.

Söylem kavramı Kuhn'cu paradigma kavramına benzer ilkin kısmen kabul gören bir içeriğe sahiptir. Paradigma kavramı ilkin bütün bilim çevrelerini kapsamayıp henüz genç bilim çevreleri tarafından kabul görüp zamanla bütün bilimsel alanda tahakküm kurucu bir unsur haline gelir. Söylem kavramını da bu anlamda değişen iktidar ve özne anlayışı üzerinde inisiyatifi olan gruplar tekeline almaya çalışır. Söylem, birtakım metinler üzerinden, toplumdaki belli sayıdaki kurumsal yapılarda ve davranış formları olarak kendisini var eder (Hall, 2001: 73).

Bilim tarihinde belli dönemlerinde ortaya çıkan paradigmlar, bir iktidar aygıtı olan olarak söylem kavramının toplumsal yapı ve birey üzerindeki tahakkümüne benzer, bilimsel alan üzerinde etkide bulunur. Her paradigmanın er ya da geç tahakkümcü etkisini yitirmesi gibi, söylem kavramında da benzer bir durum söz konusudur. Her paradigmanın etkisini yitirmesi sonucunda yerini yeni bir paradigmaya bırakmasına benzer şekilde tahakküm etkisini yitiren söylemin yerine bir başka söylem alır. En genel anlamda paradigma kavramı ve söylem kavramı bir temsiliyet sistemi olarak tahakküm kurucu bir kontrol sistemidir. Foucault'nun söylem analizi pozitivist epistemolojiye ait olan bütün toplumlar için geçerli olan evrensel yasalara dayanan ve sürekli bir ilerlemeyi temsil eden tarih anlayışının eleştirisini ortaya koyar.

Foucault'nun post modern teoride değerlendirilmesine neden olan bir diğer nokta tarihselcilik eleştirisidir. Tarihselcilik eleştirisi Nietzsche kaynaklı olan ve post modern süreçte önemli bir yer tutan tarihselcilik eleştirisi Popper'in de üzerinde durduğu bir kavramdır. Klasik tarihselci yaklaşım, tarihsel yasaların, hatta bir tarihsel gelişme yasasının var olduğuna, öyle ki tarihin düzgün bir akışı, yasalı ve düzenli bir seyri, hatta nihai bir amacı olduğu inancına dayanır (Cevizci,2002:1007). Klasik tarihselci anlayışın eleştirisinde Foucault Marksist bir perspektiften hareket ederek bütün toplumların tarihini sınıf mücadelesi tarihi olarak okumaktadır.

Foucault'daki tarihselcilik eleştirisinin Marksist perspektifin yanı sıra temel olarak söylem ve arkeoloji-soykütük diyalektiği bulunur. Her toplumun belli zaman aralıklarında ortaya çıkardığı hâkim söyleme göre tarihin okunması ve yazılması söz konusudur. Tarihin insan ürünü olması da onun, insanın iktidar ilişkilerine ve bilgi tasarımına göre değişebileceğini göstermektedir. Yazılan tarih, bu açıdan tarafsız olmayabilir ve spekülasyonun müdahil olabileceği tarihsel anlatılardan yola çıkarak sabit bir tarih kuramı, yasası aramak doğru olmayacaktır.

5.1.3. Frankfurt Okulu: Horkheimer, Adorno, Habermas

Bu bölümde Batılı sosyolojiye karşı özellikle pozitivizm eleştirisinde ortak bir duruş sergileyen Frankfurt düşünce geleneğinin temsilcileri olan Horkheimer, Adorno ve Habermas incelenecektir.

1920'li yıllarda Almanya'da kurulmuş olan Eleştirel Teori ya da Frankfurt Okulu Frankfurt Üniversitesinde *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* etrafında bir araya gelen farklı sosyal bilimcilerin oluşturmuş olduğu bir topluluk olarak sosyal bilimler dünyasında yerini almıştır.

Bir grup entelektüeli belirtmek için kullanılan Frankfurt Okulu'nun düşünceleri genel olarak "eleştirel teori" başlığı altında özgül bir toplum teorisinin belirtmek için kullanılır. Önemli temsilcileri, M. Horkheimer, T. W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Walter Benjamin, Leo Löwenthal, F. Pollock ve günümüzde Okulun en önemli temsilcisi durumunda bulunan J. Habermas'tır. Her ne kadar farklı sosyal bilimcilerden oluşsa da Frankfurt Okulu düşünürlerini birleştiren temel izlek esas olarak Hegelci Marksizmi ve Freud'un psikanalizini sentezleyen girişimler paralelinde mutli-disipliner bir yaklaşımla başta aydınlanma ve aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan pozitivizm olmak üzere toplumsala yönelik geleneksel bilgi sağlayan teorileri eleştirmeleridir.

Frankfurt Okulu özellikle pozitivizmi eleştirmişleridir. Çünkü pozitivizm yalnızca maddi öğelere odaklanan sığ bir yöntem olduğu için toplumsal olguları açıklamada yetersizdir. Bu bağlamda Frankfurt Okulu düşünürleri pozitivizm konusunda özellikle pozitivizmin sosyal bilimlerin bütününde doğa bilimlerine ait metodolojiyi temel almasını, sosyal yaşamı metafizikten tamamen koparıp doğa bilimlerine ait ölçüm mantığına tabi tutmasını şiddetle eleştirmişlerdir

Bottomore göre; eleştirel teorinin pozitivizm eleştirisinin üç boyutu bulunmaktadır: İlk olarak pozitivizmin toplumsal hayatın doğru bir şekilde kavramsallaştırılması ve anlaşılmasını sağlamayan ve sağlayamayan, yetersiz ve yanlış yönlendirici bir yaklaşımdır, ikinci olarak pozitivizm yalnızca var olana katılmakla var olan siyasal düzeni kutsallaştırarak radikal herhangi bir değişikliği engeller ve siyasal bir dinginliğe sürükler, üçüncü ve son boyut pozitivizm, içsel olarak yeni bir egemenlik biçimini yani teknokratik egemenliği desteklemeye ve üretmeye bağımlıdır ve bu süreçlerde temel bir etmen olmaktadır (Bottomore, 1989: 29).

İlk ele alacağımız isim olan Horkheimer *Geleneksel Teori ve Eleştirel Teori* başlıklı makalesinde pozitivist epistemolojiye yaslanan geleneksel teorinin eleştirisi bağlamında eleştirel teori ile olan yöntemsel farklılıklarını oraya koymuştur. Geleneksel teoriden yola çıkarak eleştirel teoriyi açıklayan Horkheimer'a göre Geleneksel Teori özünde toplumda var olan ve öznelere maruz kaldığı çelişkileri dondurmakta ve sürdürmekteyken, Eleştirel Teori ise özenleri, varoluşlarında örtük bir şekilde bulunan çelişkiler hakkında bilinçlendirir (Çiğdem, 2008:41). Praksisten ya da eylemden çok saf bilgiye odaklanan geleneksel teori pozitivist epistemoloji bağlamında Bacon'cu bir yol izleyip, praxisten tamamen ayrı, dünya üzerinde teknolojik bir egemenliği kurmak için her zaman ve durumda düşünce ile eylem arasına kesin bir sınır ve ayırım koymuştur (Jay, 2014:123).

Horkheimer'in Geleneksel Teoride hedef aldığı nokta geleneksel teorinin metodolojik alt yapısını oluşturan pozitivism ve ampirisizmdir. Pozitivist ve ampirisist metodolojik perspektifler birçok açıdan paralellik gösteren ve modern doğa bilimlerinin açık ya da gizli ideolojilerini savunan metodolojilerdir (Bottomore, 1989:14).

Horkheimer için pozitivism epistemolojik anlamının dışında burjuva ideolojisinin bir sözcülüğünü yapmaktadır. Bu anlamda Horkheimer'e göre; pozitivistler için modern bilim, en temelde olgularla ilgili önermelerle uğraşır ve bu nedenle de genel olarak yaşamın, özel olarak da algılamının şeyleştiğini varsayarak dünyaya bir olgular ve şeyler dünyası olarak bakar ve dünyanın olgulara ve şeylere dönüşmesinin toplumsal süreçle olan ilişkisini görmez (Horkheimer, 2016:111).

Pozitivist epistemolojiye yönelik eleştirilerini pozitivism toplumsal olguları incelerken başvurduğu deney ve gözlemin yetersizliği tezi üzerine geliştirmiştir. Çünkü pozitivist epistemoloji kendi bilim anlayışını rasyonalize edip, diğer bilgi türlerini dışlayan ve geçersiz sayan tekçi anlayış geliştirmiştir. Oysa Horkheimer'e göre toplumsal olguları anlamak ve doğru değerlendirebilmek için tarihsel, kültürel, psikolojik ve felsefi yönlerini de incelemek gerekmektedir..

Sosyal bilim anlayışında tek başına, olgularla sınırlı bir yöntemle karşı çıkan Horkheimer'ın temel amacı kendi içerisinde geçişliliğe izin veren fakat determinist verilerle genellemeye gidilmeyen bir sosyal bilim geliştirmektir. Böyle bir sosyal bilim diyalektik bir nitelikte toplumsal problemleri, siyasal yapıyı ve özneyi anlayıp problemlere çözümler üretecektir. Toplumsal problemlere her zaman çözüm üretmediği veya üretmediği zamanlarda da bu sosyal bilim, insanları belirli bir

amaca yönlendirerek toplumun dikkatini belirli yönere çekecektir. Olan veya olası tehlikelere ve risklere karşı önceden yapılacak bu belirlemeler de daha özgür, totaliteryan öğelerin olmadığı bir toplumun amacının gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Horkheimer'den sonra ele alacağımız bir diğer isim olan Adorno'ya göre, pozitivist epistemolojiyi yöntemsel yaklaşım olarak benimseyen sosyal bilimler, kendisine model olarak doğa bilimlerini almıştır. Bunun sonucunda sosyal bilimler öznelerin subjektif kanaatlerini temel alarak sosyal gerçeklik hakkında genellemeler oluşturma amacındadır. Oysa subjektif değerlendirmeler sosyal gerçekliğe ilişkin içinde yanlış imajlar barındırabileceğinden dolayı öznelerin yaşadıkları toplumsal koşullara ilişkin yaptıkları subjektif değerlendirmeler, sosyal gerçekliğin analizi için temel alınamaz. Adorno, bu noktada, empirik sosyal araştırmaların, kamuoyuna mutlak bir statü atfetmesi dolayısıyla ideolojik bir fonksiyon yerine getirdiklerini iddia eder ve bu eğilimin, özellikle Amerikan sosyolojisinde çok belirgin olduğuna dikkat çeker (Adorno,2016:257). Bazı eleştirel teorisyenler ise, empirik araştırmaların, kapitalist sanayi toplumlarının problemlerine teknik çözümler bulmak amacıyla bir sosyal mühendislik aracı olarak geliştirildiklerini ileri sürerler (Pollock, 1976:225).

Adorno, ampirik temelli yapılan araştırmaların önemini göz ardı etmez aksine Adorno ampirik temelli yapılan araştırmalardan elde edilecek olan verileri bu eleştirel bir toplum analizinde kullanılabileceğini ileri sürer. Adorno'ya göre yanlış olan ampirik temelli araştırmalar olmayıp yanlış bu tür araştırmaların mutlak geçerliliğe sahip hakikatler olarak sunulmasıdır. Ampirist bir metodolojiye yaslanan araştırmalar kendisini bir hakikat olarak olgulara dayalı gerçekliğin betimlemesi ile sınırlandırarak olgular arasındaki gözlenebilir nedensel ilişkileri evrensel geçerliliğe sahip "yasalar" olarak ilan eder. Bu noktada Adorno araştırmacının kendisini değil fakat dayandığı ampirik metodolojiyi eleştirir. Çünkü ampirist metodoloji gözlemlenebilir olguyu öne çıkartarak akli olgulara bağımlı kılar.

Pozitivist metodolojiye bağlı olan klasik sosyoloji tarihsel, toplumsal ve kültürel gerçekliği doğa bilimlerinin tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinden hareketle açıklar. Böylece klasik pozitivist sosyoloji mevcut gerçekliği açıklamak ve analiz etmek yerine sadece yansıtmak ve betimlemekle yetinir. Çünkü Adorno'ya göre doğa bilimlerine ait bir yöntemsel yaklaşım olan pozitivist metodoloji tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliği doğa benzeri bir gerçeklik olarak içsel karakterini göz ardı eder ve dışsallaştırır. Bu durumda klasik sosyolojide Durkheim'da olduğu gibi toplumsal olguları şeyleştirerek mevcut gerçekliği aşamaz.

Doğa bilimlerinin doğanın incelenmesinde temel aldığı metodolojik bir kural, yani özne-nesne ayrımı, pozitivist sosyolojinin metodolojik bir kuralı haline gelir. Durkheim'in 'sosyal olguların şeyler gibi incelenmesi gerektiği' şeklindeki metodolojik talimatı, aslında bu kuralı ifade etmektedir. Adorno'ya göre, sosyal dünyanın incelenmesi söz konusu olduğunda özne nesne ayrımı, statükonun mutlaklaştırılması ve dolayısıyla meşrulaştırılması sonucunu doğurur. O, buradan giderek, doğa bilimlerinin yöntem kurallarıyla çalışan pozitivist sosyolojiyi politik bir ideoloji olarak nitelendirir (Adorno, 2016: 257).

Frankfurt Okulu'nun ikinci dönem temsilcilerinde olan Jurgen Habermas kendisinde önceki dönemin pozitivism eleştirisini devam ettirmektedir. Fakat Habermas'ın ayırıcı özelliği dizgeci ve yeniden yapılandırıcı niteliğidir ve bu nedenle Habermas, Comte ve Popper üzerine daha çok eğilmiştir (Dellaloğlu, 1998:19).

Pozitivizmin değerlerden arındırılmış nesnel bilgi anlayışı kendisini an açık haliyle Comte'un yapmış olduğu teolojik, metafizik ve pozitivist aşamaları temel alan sınıflandırmasında üçüncü ve son aşaması olan pozitif dönemdeki bilimsellik anlayışında kendisini gösterir. Bu bağlamda Habermas, pozitivism değerlerden arınmış, objektif ve tarafsızlığa dayanan nesnel tek bilim idealini eleştirmiştir. Çünkü Comte'un sınıflandırmasında pozitif dönemin ürün olan sosyal bilimleri ile doğa bilimleri ile aynı kefeye konulmuştur. Bu anlayışa göre sosyal bilimlerin özellikle sosyolojinin inceleme nesnesi olan toplumsal olanın tanımına giren şeyleri kapsadığı ölçüde, araştırmacının, toplumsal alana sosyal bilim açısından sıradan biri gibi yaklaşmaktan başka yolu yoktur. İnceleme yapmak istediği toplumsal alan bir şekilde dâhil olmak zorundadır. Çünkü bu alanı betimleyebilmesi için, onu anlayabilmesi gerekir; onu anlayabilmek için esas olarak, onun üretilişine katılması gerekir ve katılma da dâhil olmayı gerektirir (Habermas, 1998:570).

Doğa bilimlerinin değerlerden arındırılmış nesnelliğinin sosyal bilimlerde mümkün ve olanaklı olmadığını ifade eden Habermas'a göre "sosyal bilimler yorum öncesi bir toplumsal inşa süreci ile deneyim kategorilerinin toplumun bir üyesi olan insan öznelere anlamlı eylemleri tarafından inşa edilen ve bu eylemlerin de içinde oluşturulduğu bir toplumsal dünya ile ilgilenir" (Habermas,1998:575).

Habermas'ın pozitivist metodolojik yaklaşımda eleştirdiği diğer bir nokta pozitivism "bilimcilik" ilkesidir. Bilimcilik ilkesi bilimi gözlemlenebilir olgulara dayanan mutlak bilgi ile eş tutarak muhtemel bilginin bir çeşidi olmaktan çıkarır. Habermas'ın pozitivist metodolojide eleştirdiği bilimcilik ilkesi bilim kavramının

kendisi olmayıp, bilimin pozitivist metodolojide aldığı monist biçimdir. Habermas'a göre bilimciliğin kendisini ortaya koyuşu çelişkili bir durumdur. Bilimcilik, "olguların bütünselliğini bilimlerin nesne alanı olarak açıklayarak ve bilimi olguların tekrarına indirgeyip metafizikten kopararak, bilimin ötesine giden hiçbir düşünümü doğrulayamaz ki, buna kendisi de dâhildir" (Dellaloğlu, 1998:21).

Doğa bilimlerinin yöntemsel yaklaşımı olan pozitivist metodolojinin doğa bilimlerinde geçerli ola yöntem ve teknikleri bağlamında gelişen ilkelerinden olan bilimcilik, değer yargısızlık, nesnellik iddiaları Habermas'a göre sosyal bilimlerin doğasına aykırıdır. Bu bağlamda inceleme nesnesi sosyal ilişkiler ve sosyal yaşam olan sosyal bilimlerin araştırma metodolojisi pozitivism olamaz. Çünkü pozitivist metodoloji maddi olguların bilgisine doğa bilimlerinin yöntemidir ve sosyal olan sürekli bir içsel değişim ve farklılığı barındırdığı için pozitivist metodoloji sosyal bilimlerin doğasına aykırıdır. Habermas'ın pozitivist metodoloji mutlak ve monist bilim anlayışı eleştirisi Frankfurt Okulu'nun ilk kuşağı teorisyenlerinin pozitivism eleştirisi ile örtüşmektedir. Horkheimer ve Adorno da pozitivist metodolojinin maddi olguların ötesini geçemeyen, kendisi dışında bütün bilme biçimlerini dışlayan, yüzeysel, metafiziği reddeden ve toplumsal gerçeklik ile toplumsal olgular arasındaki ilişkileri göremeyen niteliklerini eleştirmişlerdir.

Habermas'a göre sosyal bilimler self-refleksif yani öz dönüşümsel bir nitelikte olmalıdır. Pozitivist metodolojide bulunmayan self-refleksif anlayış hermeneutik metodolojide bulunduğu için Habermas metodolojik olarak hermeneutik yönetime yakın durmaktadır. Habermas, hermeneütiğe büyük bir hayranlık duyduğunu belirterek sosyal bilimler için yararlı olduğunu söyler (Hekman, 1999: 173). Fakat Habermas sosyal bilimlerin yönteminin tek başına pozitivist metodoloji olamayacağı gibi hermeneutik yöntemin de olamayacağını belirtir.

Habermas yorum temelli hermeneütik metodolojik yaklaşımı, sosyal bilimlerin karakteristik anlama ve yorumlama yöntemi için vazgeçilmez ilk adım olarak görür. Fakat hermeneutik metodolojik yaklaşımın insani anlamının temel yapısının incelenmesi olduğunu iddia etmekle, hermeneütik metodolojinin sosyal bilimler için elverişli birçok yöntemden biri olduğunu öne sürmek arasında önemli bir fark vardır. Habermas'a göre sosyolojik metodolojinin amacı gelenekten kurtuluş tarihsel, toplumsal ve kültürel belirlenmişlikten ayrılan bir özgürleşmedir (Hekman,1999: 181). İşte bu noktada Habermas yeniden yapılandırıcı yaklaşımını devreye sokarak pozitivism ile hermeneütiği belirli yönleriyle ele alarak eleştirel bir bilim inşa etmeye, senteze ulaşmaya çalışır.

5.1.4. Sembolik Etkileşimcilik: Mead

Pragmatist felsefeye dayalı bir sosyolojik perspektif olan sembolik etkileşimcilik, bir toplumda insanların sahip oldukları ortak değerler ve semboller sosyal davranışlar arasındaki ilişkilerden yola çıkılarak, bireylerin dünyalarını anlamlandırmalarını ele almaktadır.

Geleneksel sosyolojinin makro bakış açısından farklı bir perspektif geliştiren sembolik etkileşimcilik, toplumsal olanın kavramsallaştırılmasında tekçi makro bakış açısı yerine mikro olana, birey, gruba ve bunlar arasındaki ilişkiye yoğunlaşarak daha mikro düzeyde bir analiz geliştirir. Geleneksel sosyolojiden farklı olarak toplumun mikro boyutlarına, gündelik yaşantılarımıza, içinde yaşadığımız gündelik dünyaya ve insanların 'sembolik iletişim' aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır (Slaterry, 2012:334). Mikro düzeydeki bir analizin gerçekleştirilebilmesi için, bireyler arasındaki etkileşim süreçlerine odaklanarak, toplumsal olanın inşa edilmesinde birey üzerinde durur. Klasik sosyologların kullandıkları bilimsel yaklaşımı reddeden bu sosyolojik perspektif, toplumu *içerden* analiz eder ve belirli bir durum veya yaşam biçimiyle ilgili, insanları güdeleyen temel faktörleri görmeye çalışır (Slaterry, 2012:334).

George Herbet Mead'ın sembolik etkileşimcilik kuramına bakıldığında genel itibarla pozitivist sosyoloji ve pozitivist psikoloji disiplinlerine bir tepki ve bu disiplinlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan daha mikro ölçekli ve yorumcu bir geleneğe sahip yeni bir perspektif kaygısına sahip olduğu görülür.

Pozitivist psikoloji bireyi dışsal etkenlerden soyutlayarak sadece bireysel sınırla içerisinde tanımlamaya çalışmaktadır. Yine aynı şekilde pozitivist sosyoloji bireyin içsel süreçlerini göz ardı edip salt dışsal etkiler yoluyla bireydeki dönüşümler ile toplumsal dönüşümler arasındaki ilişkileri inceler. Her iki disiplinde bir takım kısıtlamalar yapıldığı; psikolojide bireyin içerisinde bulunduğu toplumun, sosyolojide ise bireyin bizzat kendisinin göz ardı edildiği görülür. Oysa Mead'a göre benliğin, bireyi tek taraflı ve kısmi olarak açıklayan pozitivist paradigmaya bağlı sosyoloji ve psikoloji ile açıklanamayacağını ileri sürer. Psikoloji ve sosyolojinin insanı ya da insan doğasını tanımlamadaki bu nispeten tek yanlılığının Mead'î insanın ve insan eyleminin anlaşılması için sosyal psikolojinin gerekli olduğu düşüncesine götürdüğü söylenebilir. Bu bağlamda sembolik etkileşimcilik kuramının sosyal psikolojik bir kuram olduğu görülmektedir.

Sembolik etkileşimciliğin en etkili kurucusu olarak kabul edilen Mead, sosyolojik düşünce için hem açık, ya da nesnel, hem de kapalı ya da öznel davranışın önemini vurgulayan bir yaklaşımı kabul etmiş ve geliştirmiştir (Wallace & Wolf, 2012:222). Mead, nesnel dünyanın gerçekliğini ve onun insanoğlunun gelişimindeki rolünü kabul etmiş, fakat aynı zamanda bu nesnel dünyanın içinde yer alan insanın öznel yorumuna da yer vermiştir (Wallace & Wolf, 2012:222). Böylece özellikle de sosyoloji ile psikoloji arasındaki ayrım olan “toplum-merkezli” ve “birey-merkezli” kavramlarıyla aşmada, sistematik ve etkili bir kuram geliştirmiştir. Onun “sembolik etkileşimciliği” bu sentezci tavrın en iyi örneğini sergilemekle birlikte düalist olmayan, birey ve toplumun ilişkisel birlikteliğini yansıtan sentezci bir sosyal teoridir. Mead, sembolik etkileşimcilik teorisinde, bireyin her şeyden önce sosyal bir varlık olduğunu vurgulamış, benliğin ve zihnin oluşum ve işleyişini diğer bireylerle etkileşim halinde gelişen sosyal bir inşa olarak ele almıştır.

5.1.5. Fenomenoloji: Husserl, Schutz

Bubölümde Husserl ve Schutz düşünceleri bağlamında fenomenolojik sosyolojik yaklaşımı ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle fenomenoloji kavramı tanımlanacak ve sonrasında sırasıyla Husserl ve Schutz düşünceleri değerlendirilecektir.

Alman filozof Edmund Husserl’in felsefi bir teori olarak geliştirtmiş olduğu fenomenolojik yaklaşım en genel ifadeyle fenomenler dünyasını ya da diğer bir ifadeyle görüngüler dünyasını konu edinen araştırma programıdır. Bu araştırma programı fenomenoloji kavramında anlaşılacağı üzere, kendisine fenomenleri konu edinmektedir. Fenomen sözcüğünün bir algı nesnesi olarak algıladığımız şeyler ve sıra dışı bir şey, henüz açıklayamadığımız veya anlayamadığımız normal dışı bir şey olmak üzere iki farklı tanımı mevcuttur (Slattery, 2008:233).

İlk tanım, somut nesne olarak “şeylerin” bizim dışımızda “orada var olduğu” ve bu “şeylerin” algılanabilen, bizden bağımsız kendine ait bir gerçekliğe sahip olduğu kabulüne dayanır. İkinci tanım ise kendine başına bizim dışımızda bağımsız bir gerçekliğe sahip olmayan “şeyleri” duyularımız aracılığıyla anlar ve onu kendi yorumlarımıza göre yeniden yaratırız.

Birinci tanım daha çok pozitivist bir geleneğe işaret ederken ikinci tanım hermenutik temelli anlama üzerinedir. Bu bağlamda örneğin bizim dışımızda bizden bağımsız “masa” diye bir şey yoktur. Bizim dışımızda bizden bağımsız bir

gerçekliğe sahip olan “şey” geçmiş deneyimlerimizden hareketle “masa” olarak adlandırdığımız ve belirli anlam ve işlev yüklediğimiz ahşap formlardır. Buradaki “masa” sadece bizim ahşap formu anlayabilmek için belirli anlamlar yüklediğimiz isimdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta “şeylerin” gerçekte, bizden bağımsız ve bizim dışımızda bir gerçekliğe sahip olmayışı aksine “şeylerin” gerçekliğinin bizim “şeylere” yüklediğimiz anlamlarla ilişkili olduğudur. Dolayısıyla fenomenoloji yöntem olarak pozitivist gelenekten tamamen farklı bir şeye işaret etmektedir. Pozitivist metodolojik yaklaşım kendisine model aldığı doğa bilimlerinin paradigmasından hareketle, fizik dünyanın asla değişmeyen ve bütün insanlar için aynı olan, bizim dışımızda ve bizden bağımsız 'gerçek' bir dünya olduğunu iddia eder. Oysa fenomenoloji için fiziki dünyanın bizim dışımızda ve bizden bağımsız bir gerçekliğe sahip olmayıp aksine varoluşu için insanların yorumlarına veya ona yüklediği anlamlara bağlı olan 'görelî' bir dünya mevcuttur. Aynı şekilde, “pozitivist analizde betimlenenin aksine, toplum, kendine ait bir varoluşa sahip orada bir şey değil, aksine, gündelik yaşantılarımız sırasında rutinlerimiz, etkileşimlerimiz ve diğerleriyle paylaştığımız ortak kabullerimiz aracılığıyla yarattığımız ve yeniden-yarattığımız bir şeydir” (Slattery, 2008:233).

İlk olarak fenomenolojinin kurucusu olarak kabul edilen Edmund Husserl'i değerlendirilecektir. Edmund Husserl'e göre, eleştirel bir öz bilimi olan fenomenoloji, şeylerin özüne inme yöntemidir. Bu yöntem şeylerin karşısında takınılan 'doğal' tavrın aksine şeylerin ne olduğu ve nasıl kavranabileceğine ilişkin geliştirilen fenomenolojik bir tavidir. Doğal tavır şeylerin karşısında eleştirel olmaması ve şeyleri olduğu gibi kabul etmesi nedeniyle dogmatiktir fakat fenomenolojik tavır ise fenomenolojinin kritik bir öz bilimi olması nedeniyle eleştirel olmak zorundadır (Öktem, 2005:29).

Husserl'in fenomenolojik yaklaşımın temel sloganı halinde olan şeylere yeniden yönelim çağrısı öğrenmiş olduğunuz düşüncelerimizi, kültürümüzü sorgulama ve askıya almak biçiminde okunabilir. Fenomenoloji bize 'şeylerin' bize öğretildiği gibi olduklarını sorgusuz sualsiz kabul etmemeyi, öğretilmiş bilgilerimizi yeniden incelememiz gerektiğini söylemektedir. Bu bağlamda “şeylere yönelim yeniden” çağrısı “öznel anlama varmaya çalışılmalı” anlamına gelmektedir (Kızılcılık,1994:496). Böylece şeylerin bize nasıl görüldüğünü doğrudan doğruya saptamak mümkün olabilecektir. Şeylerin nasıl göründüklerini saptamak ise şeylerin gerçekliğini açığa çıkarmak demektir. Bunun için de bildiklerimizin ve kültürümüzün

paranteze alma olarak adlandırılan fenomenolojik indirgemesinin yapılması gerekmektedir (Sezal, 2003:37).

Fenomenolojide her türlü bilgi sorgulama konusu olduğundan, herhangi bir hazır bilgiyle yola çıkılamaz. Var olan tüm bilgiler onun için tartışmalıdır. Bu nedenle yapılması gereken fenomenolojik indirgemelere başvurmaktır. Husserl'e göre bunun için yapılması gereken, bilimlerin ortaya koyduğu her çeşit bilginin ve felsefenin ortaya koyduğu boş görüşlerin bir yana bırakılmasıdır (Tepe, 2010:19).

Bu şekilde, nesnelerin bize nasıl göründüklerini doğrudan doğruya, kültürümüzün, dilimizin ve başka simgesel sistemlerin oluşturduğu tül araya girmeksizin saptamak mümkün olur. Husserl'e göre şeylerin bize öğretildiği gibi olduklarını sorgusuz kabullenmek yerine, onlara bakışımızı belirleyen ve bize öğretilmiş olan bilgilerimizi yeniden incelememiz gerekmektedir. Husserl'e göre felsefe, 'kesinlikli bir bilim'dir. Bu konudaki ünlü makalesine de bu gerekçeyle "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe" adını vermiştir. Bu aslında felsefenin, yeniden şeylere dönmesi gerektiğini söylemesinin başka bir yoludur (Bottomore&Nispet, 2002:498).

Bu nedenle Husserl'e göre fenomenoloji; özün kendisini göstermesi ve fenomen olması imkânını araştıran ve sağlayan bir bilimdir ve 'salt öz'ün ortaya çıkması, ancak öz'e yönelik bir sezgiyle mümkündür. Bundan dolayı fenomenoloji için, sezgiye dayanan bir öz bilimi tanımlamak uygundur. Sezginin buradaki rolü ise fenomenin kalıcı oluşunu sağlamaktadır. Somut bir olay ya da olgunun ifadesinin tasvir yoluyla yapılması nedeniyle, sezgiyle kavranılan somut özün ifade şekli de tasvir olacaktır. Bu yüzden de Husserl fenomenoloji için, "*Sezgiye dayanan ve tasvire yönelik bir öz bilimi*" demektedir (Öktem,2005:38).

Fenomenologlara göre bireyler, dış dünyayla dokunma, görme, duyma, koklama ve tatma gibi duyularıyla temas kurarlar. Fakat sadece duyulara sahip olmak, dünyanın bireye anlamlı gelmesi için yeterli bir durum değildir. Bireyler duyuları vasıtasıyla sonsuz sayıda deneyim yaşarlar ve fenomenler şeklinde organize ederler. Böylece örneğin bir anahtarla kalemi birbirine karıştırmayız ve bir anahtar gördüğümüzde bunun katı formda bir metal olduğunu biliriz. Husserl'e göre bu sınıflandırma süreci tamamen insan zihninin ürünüdür ve hiçbir açıdan nesnel değildir (Suğur,2011:121).

Husserl'in 'şeylere dönelim yeniden' çağrısı ile Max Weber'in anlamaya yönelik bir sosyoloji oluşturma girişimi arasında yakın bir kuramsal bağıntı vardır.

Weber, sosyolojinin amacını, toplumsal davranışları yorumlayarak anlamak ve böylece bu davranışların oluşum ve etkilerine nedensel açıklamalar getirmek olduğunu ifade etmiştir. Weber sosyolojisinin anlama talebi ile Husserl'in 'yeniden şeylere dönmek' talebi arasındaki yakın kuramsal ilişki, fenomenolojinin anlama talebini dile getirmesine dayanmaktadır (Bottomore&Nispet, 2002:500).

Husserl'de Weber gibi, eleştirmeden salt olguları inceleyen ve nihai geçerlilik sorunlarıyla uğraşma gücünden yoksun olan pozitivist bilimin karşısında olmuştur. Weber bu konuda, metodolojinin düzeltilmesi sorunu ile meşgul olurken, Husserl dikkatini ontoloji, epistemoloji ve metodolojinin temel sorunlarına çevirerek fenomenolojinin son derece öznelci bir türüne ilgi göstermiştir. Böyle yapmakla, yorumlayıcı paradigmanın oldukça öznelci alanında yer alan sonraki inceleme ve araştırmalar için temel esaslar ortaya koymuştur (Çiftçi,1999:36).

Husserl, öznel-nesnel çizgisinde aşın derece öznelci bir yere sahiptir. Ona göre fenomenolojinin amacı, özleri incelemek ve onlar arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmadır. İnanç veya kabullerinin ertelenip askıya/paranteze alınması ise fenomenolojinin çözümleme ve tasvire çalıştığı öznellik alanına girmek için bir yol sunmaktadır. Husserl'in felsefesi ile karşılaştırıldığında Weber'in 'yorumlayıcı sosyolojisi'nin öznel alana dair çok sınırlı bir girişim olduğu sonucu çıkmaktadır (Çiftçi,1999:35).

Edmund Husserl'in fenomenolojik felsefesini sosyolojiye tanıtan ve bu felsefeyi diğer yorumcu düşünce okullarıyla birleştiren Schutz, 1960 ve 1970'li yıllarda fenomenolojik sosyolojiyi Batı dünyasında temel bir 'yorumcu sosyoloji' biçimi olarak geliştirerek fenomenolojik sosyoloji pozitivistliğe karşı bir meydan okuma haline getirmiştir. Fenomenolojik sosyolojinin özü dünyayı görme, algılama, anlamlandırma ve yorumlama biçimimizi, büyük ölçüde 'içinde bulunduğumuz toplumsal çevrenin etkilediği' düşüncesidir. İnsan doğduğunda, kültürel olarak kendisinden önce kurulmuş olan bir dünyaya doğmaktadır. Hem iletişim kurmak için kullandığı dili, hem de dünyayı nasıl algılayıp yorumlayacağını gösteren sınıflandırmaları bireye, bu dünya sağlamaktadır (Suğur, 2011:128).

Schutz, gündelik olaylar dünyasının çözümlemesinde sosyoloji ile fenomenolojiyi birleştirme çalışmıştır. Bu bağlamda Schutz çalışmalarına Weber'in metodolojisindeki bir kısım kabulleri takip ederek fakat aynı zamanda eleştirerek yeni bir toplumsal eylem kuramı geliştirmiştir. Çünkü Weber'in eylem kuramı mekanik bulan Schultz'un 'yaşam dünyası' kuramına göre ise, toplumsal bir grubun

paylaştığı ortak anlamlar, toplumsal aktörlerin içinde yaşadığı ve etkileşimde bulunduğu toplumsal dünyayı adlandırmak için kullanılmıştır (Sezal, 2003:38).

Schultz'a göre Weber'in yaklaşımını doğru ve sosyal bilimlerin felsefesi için iyi bir başlangıç noktası olarak kabul etmekle birlikte Weber'in görüşlerinde bazı belirsizlikler ve tutarsızlıkları tespit etmiş ve onları ayrıntılı bir felsefi çözümlemeye tabi tutmuştur. Schutz, toplumsal bilimin temel işlevinin yorumlayıcı; yani toplumsal eylemin 'özel' maksadını anlamak olduğu hususunda Weber'e katılmakla birlikte, Weber'in 'anlama', 'özel maksat' ve 'eylem'in temel niteliklerini ifade edemediğini düşünmüştür (Çiftçi,1999:49).

Schutz, Weber'in 'anlama' kavramını dikkatli bir incelemeden geçirerek 'özel anlama' ile 'nesnel anlama' arasındaki ayırımı dikkat çekmiştir. Schutz'a göre nesnel anlama, ancak bir şeyin kendisine yönelebilir. Bir örnek verilecek olursa, bir kitabın ne anlattığı, günümüze, türünün tarihine ne ifade ettiği nesnel anlamaya, kitabı yazanın ne düşünmüş, hissetmiş, neyi amaçlamış olduğu ise özel anlamaya girmektedir. Schutz, Weber'in bu ayırımı belirtmeyişi eleştirmiştir (Kızılcık,1994: 499).

Burada Schutz'un 'nesnel' olarak ifade ettiği şey, 'genel olarak kabul edilen' anlamındadır. Bu anlayışa göre nesnel; akla uygun, sorgusuz kabul edilen anlamındadır. Nesnel anlam, araştırmacının öyle ya da böyle bir anlama varma çabasının sonucudur. Husserl'in 'şeylere yönelim yeniden' çağrısını, bu nedenle 'özel anlama varmaya çalışmalı' olarak anlamak gerekir (Bottomore&Nispet, 2002: 522).

Schutz'un eylem tanımı, Weber'in "insan eyleminin özel anlamlarla belirlendiği" yargısına dayanmaktadır. Ona göre kişinin gerçekleştirdiği eyleme ilişkin iki tür anlamlandırma söz konusudur. Bunlardan birincisi, yorumlayıcının zihninde gerçekleşen 'nesnel' anlamlandırma, ikincisi ise eylemcinin zihninde olan 'özel' anlamlandırmadır. Özel anlamlandırma ise çoğunlukla sağduyuya dayanmaktadır. Schutz, eylemcinin kendi eyleminin anlamını kendisi yükleyerek yarattığı dünyaya 'saf deneyimin orijinal dünyası', başkalarının değer yargılarına göre gerçekleşen eylem alanına da 'gündelik yaşam dünyası' adını vermiştir (Erbaş, 1992:161).

Gündelik yaşam dünyasında, bu dünya ile birey arasında sürekli bir alışveriş hali vardır. İnsan bir taraftan bilinç vasıtasıyla bu dünyayı kurarken, diğer taraftan başkalarıyla ortaklaşa inşa edilen bu dünya da bireyin eylem ve kabullerini

oluşturmaktadır. Birey ile içerisinde yaşadığı 'yaşama dünyası' arasında sürekli bir döngü vardır. Bu döngü içerisinde bilgi alınır, işlenir, yorumlanır, anlaşılır, eyleme dökülür ve başkalarıyla paylaşılır. Bilgi, onay alması durumunda başkalarının da kabul edilir ve bu sefer ortak duyu halinde toplumun zihninde depolanır. Sonuçta herkesin birbirini anladığı bir durum ortaya çıkar ve toplumun müşterek olan sorgusuz kabulleri, toplumun ortak duyusunun oluşmasını sağlar (Sofuoğlu, 2009: 65).

İster nesnel isterse öznel anlama yönelinsin, araştırmacının yapması gereken tiplerle başurmaktır. Schutz'a göre karşımızdakini ne kadar iyi tanırsak tanıyalım, ancak bir tip olarak tanımamız mümkündür. Ne kadar belirgin olursa olsun hiçbir zaman onu, kendisini tanıdığı gibi tanımamız mümkün değildir. Senin ya da onun gibi olmak duygusunu ne kadar içten yaşamaya çalışırsak çalışalım, aynı insan olmayışımız, bir yaklaştırma yapmaktan daha iyisini sağlamamıza engel olmaktadır (Bottomore&Nispet, 2002:522).

Schutz'a göre gündelik hayat, her gün yeniden inşa olmakta ve bireylerin anlamlı eylemleriyle yeniden kurulmaktadır. Tüm bireylerin eylemde bulunma süreç ve sonuçlarını öğrenmeleri suretiyle 'eylem tarifeleri' oluşmakta ve bu sayede bilgilerin sürekli olarak bizden sonrakilere öğretilmesi ve öğrenilmesi mümkün olmaktadır. Toplumun ve bireylerin hafızalarında saklanan bu bilgi stokları (sağduyu bilgisi) sayesinde, insanlar yaşamın alışageldik sorunlarının üstesinden kolayca gelmektedir. Fakat ilk defa karşılaştığı durumlar karşısında bilgi stokundaki bilgilerden yardım alamayan ya da yetersiz gelen bir birey, bunları ortadan kaldıracak yeni bir çözüm arayışına girmektedir. Bütün bu döngü içerisindeki iki önemli nokta ise; 'anlam' ve 'ilişki' olmaktadır. Anlam, bireyin tüm hayatının en kritik noktasında yer almaktadır. Birey, eylemlere ve nesnelere yüklediği anlamlarla hayatını inşa etmektedir (Kılıç,2012:140). Scultz'a göre gerçek manada anlama, 'ötekinin deneyimine' yönelerek, onun bilinç akışının kavranması demektir (Çiftçi, 1999:49).

Fenomenolojide toplum, kendine ait bir varoluşa sahip değil, aksine insanın gündelik yaşantısı sırasında rutinleri ve diğerleriyle paylaştığı ortak kabuller aracılığıyla yeniden yarattığı bir şeydir. Bu süreçte kullanılan yorumlama ve iletişimin anahtarı ise dildir. İnsan içinde yaşadığı toplumun genel kabullerini, sosyalleşme aracılığıyla öğrenir. Sosyal dünya esasında, diğerleriyle birlikte yaşanan deneyimlerle öğrenilen bir dünyadır (Slattery, 2012:232).

Schutz ve diğer fenomenologların paylaştıkları ortak bir varsayım vardır. Buna göre insanlar, yalnızca var olan toplumsal gerçekler veya güçlerin etkisi altında kalmamaktadır. Sürekli olarak diğer insanlarla etkileşerek kendi toplumsal ortamlarını şekillendirip yaratmaktadırlar. Yalnız insanlara has olan bu süreçlerin incelenip anlaşılması için ise özel yöntemler gerekmektedir (Bottomore&Nispet, 2002:527). Fenomenologlara göre, herhangi bir insanın kendi gerçeklik görüşü olarak anlatmakta oldukları, kişinin kendi kabullerine dayanmaktadır (Wallace&Wolf, 2012:33).

Schutz, bilimsel çalışmalarda kullanılan kategorilerin esasında yaşam dünyasından alındığını, sosyal bilimcilerin üzerinde uzlaştıkları ideal tiplerin ise gündelik yaşamda yapılan tipleştirmeler olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Schutz'a göre sosyal bilimler, insanların öznel dünyalarını, yaşam dünyalarını çalışmalı, bu dünyayı anlamaya çalışmalıdır (Suğur,2011:125).

5.1.6. Etnometodoloji: Garfinkel

Etnometodoloji; bireylerin gerçekliği kavrarken veya zihinlerinde yeniden kurarken, çok sıradan ve rutin hale gelmiş günlük ilişkilerde bile sorgulamadan, çoğunlukla da bilinçsiz olarak kabul ettikleri kural, inanç ve değerleri çözümlemeyi konu edinen disiplindir (Demir&Acar, 1993:125).

Harold Garfinel, Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyolojisinden hareketle geliştirmiş olduğu etnometodoloji yorumcu sosyoloji geleneğinin bir parçası olarak pozitivist sosyoloji geleneğinde olan klasik sosyoloji ile temel bir karşıtlık içersindedir. Klasik sosyolojinin büyük boy teorilerinin aksine etnometdoloji gündelik hayatın en ince detaylarını araştıran gündelik hayat sosyolojisidir.

Etnometodoloji fenomenolojik sosyolojinin toplumların kendilerini oluşturan üyeleri tarafından algılandıkları sürece var oldukları kabulünden hareketle ana akım pozitivist sosyolojinin görmezden geldiği ve önemsemediği sosyal gerçekliği sosyolojik araştırmanın merkezine yerleştirmişlerdir. Çünkü klasik pozitivist sosyoloji toplumu ve toplusal düzeni toplumu oluşturan üyelerinin dışında kendine ait nesnel bir gerçeklik olarak kabul ederek, üyelerin sadece toplumsal kurallara uyan birer fail olarak görmüştür. Oysa etnometodolojiye göre toplumu oluşturan üyeler sadece kurallara uyan sıradan failer olmayıp, kendi yorumları ve eylemleri toplumu ve toplumsal düzeni yaratmışlardır. Böylece etnometodoloji ana akım sosyolojinin

aksine toplumsal dünyayı aktörlerin bakış açısından görmeye veya aktörlerin gerçekte nasıl davrandıklarını anlamaya çalışmaktadır.

Etnometodolojik yaklaşımın kökleri sosyolojide yapısal işlevselci kuramın egemen bir döneme denk gelmektedir. Bu yaklaşımın kuramsal öncüsü olan Harold Garfinkel etnometodolojik yaklaşımın teorik alt yapısı, Talcott Parsons'un toplumsal düzen problemi üzerine görüşleri ile Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi oluşturmaktadır.

Garfinkel'in temel amacı Schutz'un fenomenolojik sosyolojisinden hareketle bir gündelik hayatın sosyolojisi geliştirmektir. Çünkü pozitivist sosyoloji gündelik hayatın gerçekliğini ihmal etmiştir. Bu nedenle sosyolojik araştırmanın temel inceleme ve araştırma nesnesi, Garfinkel'e göre, gündelik hayatın metodik karakteri, insanların gündelik hayatı etraflarındaki süreçleri sınıflandırarak ve tipleştirerek ve varsayılan ortak anlayışlar veya bilgiler altında tasvir ederek anlama biçimleridir (Slattey,2011:226).

Garfinkel'e göre sosyologlar aktörlerin düzenli eylemde bulunma biçimlerini ve toplumsal eylemlerin düzenli özelliklerini inceleyerek açıklamalıdır. Sosyologların yapması gereken bu düzenli aktör eylemleri, toplumsal yapı gibi aktörden bağımsız dışsal yapının yarattığı düzenliliklerdir; bu düzen aktörlerin hem yarattıkları, hem maruz kaldıkları hem de yaşadıkları bir süreçtir. Bu açıdan etnometodolojinin ve Garfinkel'in toplumsal düzen anlayışı diğer sosyolojik yaklaşımlardan çok daha farklı bir anlayıştır. Garfinkel'e göre; sosyolojik açıdan kabul edilecek tek düzen, eyleme katılanların tanıdığı ve eylem sürecinden yaratılan düzendir.

Dünya hakkında sahip olunan ortak bilgi stoklarına sahip topluluğa olan bağlılığa göndermede bulunduğu için Schutz'un kullandığı aktör kavramı yerini Garfinkel'in kullandığı üye kavramına bırakır. Garfinkel öz olarak toplumun üyelerinin gerçekleştirdiği faaliyetleri kendi bağımsız iradelerince gerçekleştirmelerinin ve örgütlemelerinin metodik yönünü inceler.

Etnometodolojiye göre gündelik yaşamda karşılaştığımız olayların bize anlamlı gelmesinin nedeni gündelik yaşamda gerçekleşen olayları ve eylemleri bizim dışımızdaki diğer aktörlere de anlaşılır gelecek bir şekilde üretmemiz ve algılamamızdır. Örneğin bir adres sorduğumuzda toplumun diğer üyeleri bunun bir cevap gerektiren soru olduğunu anlar ve bir cevap verir. Ya da iki kişi tartışırken

diğer üyeler bu davranışın tartışma olduğunu anlar. Bunun nedeni adres soran ya da tartışan kişilerin eylemleri diğer aktörlerin sorunsuz olarak anlayacağı şekilde yapmalarıdır. Bir soruyu veya tartışmayı tanır ve anlarken toplumsal dünyamızı diğer aktörlerle ortak olarak bildiğimiz bir dünya olarak yeniden üretiriz; gündelik olayları rutin, sorunsuz, tanıdık olaylar olarak kurgularız. Böylece etrafımızdaki olaylara anlam verirken kullandığımız yöntem sayesinde ortak bir toplumsal dünya yaratmış oluruz. Garfinkel'e göre üyeler toplumsal dünyayı bir takım metodik süreçlerde kurgular. Bu metodik süreç kabul edilen, sorgulanmayan, analiz edilmeyen, orta bilgi stoklarınca gerçekleşir. Nihayetinde etnometodolojinin görevi üyelerin metodik yöntemlerini araştırmaktır.

5.1.7. Dramaturji: Goffman

Dramaturji; oyun yazma ve sahneleme sanatı ifade etmekte buda haliyle tiyatroyla ilişkili bir anlam muhtevasına sahip olduğunu göstermektedir (Kulga, 2014:119). Dramaturjik sosyoloji kuramın temel paradigması; bir toplumda yaşayan ve o toplumun üyesi olan insanının gündelik yaşamda sergilediği davranışlarını çeşitli biçimlere ve istediği formata nasıl ve ne şekilde sokarak diğer bireylere karşı sergilediği düşüncesine dayanmaktadır.

Kuramsal çerçevesi Goffman tarafından şekillendirilen ve kuramsal açıdan özellikle sembolik etkileşimcilikten etkilenen Dramaturji teorisinin diğer yorumcu sosyoloji teorileri gibi analizinin merkezinde toplumsal yapı çalışmalarıyla değil de yüz yüze etkileşim konusunu oluşturan gündelik hayat bulunmaktadır. Bu bağlamda Dramaturji gündelik hayatı tiyatral bir sahneye benzeterek gündelik hayatın bir kurmacadan ibaret olduğunu ve gerçekleştirilen her eylemin, bir sahne içerisinde hayat bulunduğunu ifade etmektedir.

Sembolik etkileşimcilik teorisinin devamcısı olan Erving Goffman *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı eseri ile dramaturjik eylem teorisini sosyolojide bir teori haline getirmiştir. Bu bağlamda Erving Goffman'ın en temel uğraş alanını bireylerin ya da aktörlerin gündelik yaşamdaki etkileşim oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Goffman'ın dramaturjisi; toplumsal durumun belirlediği kıstaslarla benliğin; sahnedeki karakteri, kişilerin eylemlerinin en ince ayrıntısına kadar belirleyen, yazıya dayanmayan sözlü ve sözsüz davranışların bir bütünü olarak ele alınmasıdır (Poloma,1993:207).

Dramaturjik sosyoloji teorisi; bir tiyatro sahnesine benzettiği gündelik yaşamda her bireyin kendi rolünü oynayan aktörler olduğunu ileri sürmekte. Birey, izleyicilerle olan etkileşimlerinde kendisine olumlu bir değer bırakma düşüncesinde hareket ederek sahne önünde istendik ve beklendik davranışlar ve eylemler gerçekleştirmektedir. Sahne önü; bireyin, sosyal çevreyi etkileme, ondan etkilenme alanıdır. Sahne arkası ise, bireyin özel alanı olup ve buraya sadece kendisinin girmesini istediği kişiler dâhil olur. Gündelik yaşamda belirli davranış ve eylemlerin sunulmasında aktörün en önemli yardımcısı dekorlardır. Dekorlar; performansın ortaya konulması, sürdürülmesi ve benlik oluşturmada en etkin unsurlardan birisidir (Dever, 2014:381).

5.1.8. Feminist İtiraz: Dorothy Smith

Feminizm genel itibarıyla, kadın erkek arasında var olan her türlü ayrımcılığa karşı cinsler arasındaki politik, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Feminist yaklaşımların temel endişesi ve amacı en önemli toplumsal eşitsizliklerden biri olan kadının erkek karşısındaki dezavantajlı durumunu ortadan kaldırmak ve onu özgürlüğüne kavuşturmaktır. Bu kavram ilk olarak Charles Fourier tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre bir toplumda her alanda gelişimin olabilmesi için toplumsal eşitliğin sağlanması ve kadının özgürleştirilmesi gerekmektedir. Feminist yaklaşımlar, her dönem var olan mevcut ataerkil toplumsal düzenin eşitsizliklerine karşı bir başkaldırı ortaya koymakta ve sosyal bilim araştırmalarında pozitivistin ortaya koymuş olduğu sayıtlıları da önemli bir şekilde eleştirmektedir (Demirbilek,2007:18).

Pozitivist teorinin ortaya koymuş olduğu teorik bilgileri ve araştırmaları yoğun bir şekilde eleştiren feminist yaklaşımlar, özellikle bilginin üretilmesi ve değerlendirilmesinde pozitivist yaklaşımın erkek egemenliğini meşrulaştırıcı bir araç görünümünde olduğunu iddia etmektedir. Diğer bir ifadeyle, gündelik hayatta kadın ile erkeğin toplumsal deneyimlerinin farklı olması ve farklı algılama biçimlerine sahip olmalarına karşın yapılan geleneksel araştırmaların salt ataerkilliğe yönelik olması feminist yaklaşımların pozitivist getirdiği eleştirilerin başında gelmektedir. Ayrıca, Brunsell'in de belirttiği üzere, 20. yüzyılda toplumsal bilgiyi üreten geleneksel sosyal bilimler, erkek egemen bir anlayışa sahipti ve erkeğin bilgisini erkek anlarken, kadının bilgisine yönelik çalışmalar göz ardı edilmiştir (Brunsell,1998:41). Nitekim geleneksel sosyal teorilere göz atıldığında, hepsinin ortaya koymuş olduğu genel geçer doğrular daha çok erkek cinsiyetine uygunluk gösteren bir anlayıştır.

Örneğin, her ne kadar Marx, Durkheim ve Weber farklı epistemolojik pozisyonları savunsalar da, ne Durkheim'in pozitivist, ne Weber'in idealist ve ne de Marx'ın realist yaklaşımında, niçin kadınların erkeklerden daha aşağı görüldüğü konusu ele alınmamıştır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında feminist yaklaşımların temelde savunduğu üzere, sosyal bilimlerde değer yargısızlığından bahsetmenin mümkün olmadığı anlayışı ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu noktada eleştirel teori ile benzerlik gösteren feminist yaklaşımlar da çalışmalarında temel amaçlarının toplumsal ilişkilerde kadınların sorunlarını anlamak ve bu sorunlara yönelik çeşitli çözümler ileri sürmek olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek deneyimlerinin aynı olmadığını ve her ikisinin farklı şekilde ele alınması gerektiğini savunurlar. Bundan dolayı, feminist yaklaşımlara göre; kadınlar üzerinde araştırma yapacak kişilerin feminist perspektife sahip olan kadınların yapması anlayışı ön plana çıkmaktadır ki bu da başlı başına bir değer yargısı içermektedir. Nitekim Neuman da bu konuyu şöyle değerlendirmektedir; Feminist yaklaşımlar araştırmacıları temelde cinsiyetli varlıklar olarak görürler. Araştırmacıların zorunlu olarak gerçekliği nasıl deneyimlediklerini biçimlendiren bir cinsiyeti vardır ve dolayısıyla bu araştırmalarını etkiler. Özellikle kadın araştırmacılar çalışma yaparken, katılımcılarla duygusal etkileşime girmeleri, onların dezavantajlı durumlarından etkilenmeleri ve çalışma sonucunda bu anlamda toplumsal sorun olarak gördükleri durumlara müdahale etmeye çalışma girişimleri ortaya çıkabilmektedir (Neuman,2003:154).

Feminizmin, modernist düşüncenin insan anlayışının ve anlayışa bağlı olarak dünyaya ilişkin getirdiği açıklamaların bütün insanların bakış açısını yansıtmak anlamında evrensel olmadığı, sadece erkeklerin, hatta daha da sınırlı anlamda batılı orta sınıf beyaz erkeğin perspektifini yansıtan bir proje olduğu eleştirisi sanat,edebiyat ve estetiğin yanı sıra sosyal bilimlerin yöntem tartışmalarının da en önemli konularından biri haline gelmiştir (Demir,1992:91).

Klasik sosyolojinin pozitivist temelli olmasının yanı sıra kurucu babalarının erkek olması nedeniyle klasik sosyolojinin bilimsel araştırma programının genel çerçevesinin eril aklı tarafından çizildiğini ve bu sebepten dolayı da klasik sosyolojinin genel olarak erkek merkezli bir bakış açısına sahip olduğu fikrinden hareket eden Doroty Smith kadınlar için yeni bir sosyolojik epistemoloji oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Bu kapsamda çalışmalarında klasik sosyolojinin ihmal ettiği gündelik yaşam ve kadınlar üzerinde odaklanan Dorthy Smith daha mikro perspektifler olan ve pozitivist geleneğe alternatif bir yaklaşım olan yorumcu perspektif geleneğine yaslanan fenomenoloji, simgesel etkileşim ve etnometodolojiden yararlanarak kurumsal etnografya adından bir yöntem geliştirmiştir.

Kurumsal etnografya Derrida'cı anlamda “yapı-söküm” ve Foucault’cu anlamda “söylem analizi” bağlamında metin analizi yapmaya imkân tanıyan ve yine Foucault’cu anlamda “iktidar ilişkilerini” sorgulayan eril pozitivist epistemolojiye alternatif bir epistemolojik yaklaşımdır. Feminist etnografi de, kadının kendisine ait kültürel kalıplar temelinde kadın özelliğine bağlı olarak değerlendirilmesi, kadın perspektifinin benimsenerek kadın duygusallığının ve dünyayı anlamlandırma tarzının, araştırmada öncü konumunda bulunması anlayışına dayanmaktadır.

Feminist araştırmada epistemoloji, diğer bir ifadeyle bilgi teorisi bilen öznelerin kimler olabileceği sorusunu cevaplaması açısından önemlidir. Smith, geleneksel sosyal bilimler epistemolojisinde “bilen” öznenin, erkek olduğunu ve nesnenin ise, buna bağlı olarak, başta kadınlar olmak üzere ötekileştirilmiş gruplardan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda pozitivist epistemolojiye dayana sosyoloji “bilme” eyleminin süreçleri ve “bilinen şeylerin” doğası üzerinde kesinlikle eril bir söyleme dayanan belirlenim söz konusudur.

Maksist bir perspektiften hareket eden Smith’e göre;, sosyoloji egemen sınıfın ideolojisini taşımakta ve metinsel düzlemde özellikle egemen sınıfın ve buna bağlı olarak beyaz burjuva erkeklerin tahakkümünü bilimsel bir söylemle meşrulaştırarak toplumdaki iktidar ilişkilerini normalleştirmektedir. Dolayısıyla klasik sosyoloji kendisine hâkim olan eril tahakküme dayanan ideolojik belirlenimden arındırılarak ampirik bir kategori olarak yer alan kadının toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak kabulünü sunulması gerekir. Smith, geleneksel sosyoloji çalışmalarında, erkeklerin bilen “özne” olarak kabule dildiklerine ve araştırmak istedikleri konuları, kendi ihtiyaçları doğrultusunda belirlediklerine inanmaktadır. Toplumun en az yarısını oluşturan kadınların deneyimlerinden yararlanılmadığını, bu yaşantıların yok sayıldığını veya ötekileştirildiğini düşünen Smith, sosyolojinin, öncelikle erkek egemen söylemlerden temizlenmesi ve veri olarak da, “kadınların deneyimleri”nin kullanılmasının gerektiğini savunmaktadır.

Sosyal bilimlerin kavramsallaştırılmasına karşı çıkan Smith, mevcut kavramların sorgulanmadan kullanılmasından rahatsızlık duymaktadır. “*K Akıl*

Hastasi” başlıklı makalesi kapsamında yaptığı mülakatlarda öğrencilerinin, öznelere “bilme” eylemini sorgulamadan kabul ettiklerini vurgulamıştır. Smith, söz konusu çalışmada, fenomenolojiyi kullanarak metin çözümlemesi yapmakta ve kişiler arasındaki ilişkilerin nasıl oluşturulduğu ile ilgili bir iç görüş geliştirmektedir. Metni okuyan kişi, ancak “içeriden” neyin ne olduğunu bilebilir; dışarıdan, nesnel bir bilen yoktur.

Smith, erkeklerin, sosyoloji alanında kavramsallaştırmayı, hangi şekillerde gerçekleştirdiklerini de ortaya koymaktadır. Ona göre; erkekler kendi başarılarını kavramsallaştırmakta ve bu kavramlar, sosyologlar tarafından sorgulanmadan kullanılmaktadır. Bu tür kavram üreten çalışmalarda, kadınların deneyimleri ve başarıları ise, yok sayılmaktadır.

Smith, kadını dışlayan böyle bir kavramsallaştırmaya, kadının bedensel duruşundan kaynaklanan bir “bilme” eylemi ortaya koyarak karşı durmaktadır. Bütün bunlardan hareketle Smith, kadın perspektifine yaslanan kadın için sosyolojiyi önermektedir. Yeni sosyoloji çalışmalarında, kadınlar farklı bir duruş sergilemeli; geleneksel sosyal bilim yöntemindeki aksine, kadın özne olarak “nesnel” olmaktan ısrar etmemelidir. Smith nesnel olmak adına, nesnelere “dışarıdan” bakmak yerine, araştırmacının, araştırma nesnesine duygudaş bir içebakışla yaklaşmasını önermekte; özneliğin gerekliliğini vurgulamaktadır. Etnometodolojik çalışmalar, Smith’in sosyoloji ve feminizm anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Yazar, etnometodolojik çalışmalarda, araştırmacının kendini gruptan ayırarak, araştırma yapmasını eleştirmektedir. Araştırmacı, grupla kendini bütünleştirmeli, o grubun eylemlerinden doğacak olan gerçekliğe önem vermeli, gruba doğrudan katılmalı ve olayları kendisi yaratarak verilerini oluşturmalıdır. Smith, bu nedenle, kendini klasik etnometodolojik çalışmalara dâhil etmek istemez. Bir olayı, mülakatı ya da yaşayanların herhangi bir eylemini analiz ederken, “dışarıda” kalmayı doğru bulmaz. Dışarıdan bakmayı öngören ampirik yöntemi, kısıtlayıcı olarak nitelendirir. Sosyolojik bir analiz yaparken, kendisini günlük hayattan ve dış dünyadan soyutlamak istemez.

5.1.9. Diğer İtirazlar:Wallerstain, Gouldner, Mills

Diğer İtirazlar başlığını taşıyan bu bölümde Batı sosyolojisine ilişkin Wallerstein, Gouldner ve Mills düşünceleri bağlamında geliştirilen itirazlar ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak inceleyeceğimiz isim Imanuel Wallerstain’dır.

Kuramsal ve metodolojik bir bütünlük içinde, sosyal bilimler özelinde sosyoloji Batı'da yaşanan büyük ölçekli tarihsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin etkisiyle doğmuş ve Batı'nın bütün dünya üzerinde tahakküm kurduğu tarihsel bir noktada kurumsallaşmıştır. Bu nedenle sosyal bilimler özelinde sosyolojinin konusunun, epistemolojisinin ve metodolojisinin içinde doğdukları tarihsel, kültürel ve toplumsal yapıyla benzerlik göstermesi doğaldır. Batı medeniyeti hakkındaki varsayımlarından, oryantalizme, evrenselciliğin dar görüşlülüğünden bilimi ilerleme teorisine dayandırma girişimlerine kadar sosyal bilim Avrupa merkezidir. Modern dünya sisteminin Newtoncu bilimi, prestijli bilgi tarzı ve toplumsal söylemde son söz sahibi olarak felsefenin yerini almıştır (Wallerstein, 2016:187).

Wallerstein tarihsel gelişim süreci bağlamında sosyal bilimleri on altıncı yüzyıldan beri süre gelen bir süreç içinde özellikle sosyal bilimlerin kendisinin de oluşturulmasında katkısının olduğu modern dünyada gerçekliği çeşitli şekillerde deneysel olarak doğrulayan sistemli, dünyevi bilgi üretme çabası şeklinde tanımlamaktadır (Wallerstein, 1996:12).

Wallerstein sosyal bilimlerin bilim statüsüne çıkışını klasik bilim anlayışından bağımsız ele almaz. Çünkü klasik bilim anlayışı Newton'cu bilim anlayışı ve Kartezyen düalizm olmak üzere iki temel modelde gelişmiştir. Newton'cu bilimsel model geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngörürken Kartezyen düalizm ikili kutupsallıklar şeklinde akıl ile madde, fizik dünya ile sosyal dünya gibi ayrımlara dayanan bilimsel modeldir (Aydınalp,2010:34).

Sosyal bilimlerin eleştirilen diğer bir özelliği kavramsal, kuramsal ve metodolojik olarak Avrupa merkezci bir kurguya sahip olmasıdır. Mantıksal olarak sınırları tam olarak çizilemese de, Wallerstein sosyal bilimlerin Avrupa tarih yazımı, evrenselciliği temel alan dar görüşlülüğü, Batı uygarlığı hakkındaki özel varsayımı, oryantalist ideoloji olarak gelişen şarkiyatçılık ve Batılı tarihsel gelişimi basamaklarını model alan ilerleme teorisini dayatması olmak üzere beş konuda Avrupa merkezci bir kurguya sahip olduğunu ifade eder (Wallerstein,2016:206).

Avrupa'nın geçirmiş olduğu tarihsel kültürel, ekonomik ve özellikle toplumsal gelişme süreçleri ve bu süreçler esnasında ortaya çıkan yeniliklerin bir model olarak sosyal bilimlere içerik ve metodolojik olarak temel biçimini vermesi sosyal bilimlerin Avrupa merkezci olmasıyla ilgili ilk eleştiri noktasıdır (Wallerstein,2016:186). İkinci eleştiri olarak zaman ve mekânın her aşamasında geçerli olan bilimsel doğruların

olduğu ve bunun sonucu olarak Batı'ya özgü tarihsel, toplumsal modellerin Batı dışı toplumlarda da geçerli olacak evrensel modeller olarak sunulmasıdır.

Sosyal bilimlerin özelinde sosyolojinin sadece Batı'lı tarihsel ve toplumsal ve düşünsel gelişmelerin kıstas olarak alındığı Avrupa merkezci bir düşünce sistemi yaratarak, bu düşünce sistemini evrensellik adı altında dayatması Wallerstein tarafından, dar görüşlülük olarak nitelendirilmektedir. Günümüz sosyal bilimleri ve özellikle sosyoloji Avrupa merkezci düşünce sistemini aştığını savunsa da, evrensellik konusundaki eleştirinin makul görüntüsünü korumaktadır (Wallerstein, 2016:188).

Sosyal bilimlerin toplumsal sorunları ve sosyal olguyu anlayıp yorumlamadaki sorunlarına dikkat çeken Wallerstein sosyoloji dâhil sosyal bilimlerin hiçbirisinin bağımsız birer bilimsel disiplin olmadıklarını dile getirir. Örneğin Wallerstein Avrupa merkezcilik gibi eleştirilerin sosyoloji için de geçerli olduğu ifade ederek, özellikle sosyolojide biçimsel rasyonalite kavramına atfedilen önem üzerinde durur. Wallerstein'e göre biçimsel rasyonalite yoktur; daha doğrusu neyin biçimsel bakımdan rasyonel olduğuna karar verebilmenin evrensel kriterleri mevcut değildir. Çünkü aktörlerin ulaşmak istedikleri amaçlar karmaşık ve şahsi farklılıklar kavranamayacak derecede ayrıntılı ve bireye özgüdür. Sosyal hayatta her şey aktörün bakış açısına ve kaygılarının derecesine bağlı olarak değişecek hassas bir denge üzerine kurulu olduğu için evrensel bir biçimsel rasyonalite olamaz ya da en azından biçimsel rasyonalite her zaman bir başkasının biçimsel rasyonalitesidir. Dolayısıyla sosyal olguların gerçekliği konusunda Durkheim'a dayanan temel önerme daha baştan sorgulanmalıdır (Wallerstein,2016:255).

Sosyal bilimleri yeniden düşünmemiz gerektiğini öneren Wallerstein öncelikle sosyal bilimlerde tarafsızlık argümanının açık bir şekilde yapay olduğunu savunmakta; tarafsızlığı, bulgularımızın değerini arttırmamızı önleyen en büyük engel olarak görmektedir. Ona göre hiçbir bilim adamı yaşadığı fiziksel ve sosyal bağlamdan soyutlanamaz ve her bilim adamı olaylara az ya da çok kendi dünyasından bakar. Her kavramsallaştırmanın temelinde felsefi inançlar yattığı ve her ölçüm gerçeği kaydetmeye çalışırken onu değiştirdiği için Wallerstein'a göre tümüyle objektiflik bir yanılsama olmaktadır (Wallerstein,2013:72).

Yine zaman ve mekân sosyal bilimlerde değişmeyen fiziksel gerçeklikler değiller; aksine analizlerimizin içinde yer almaları gereken temel değişkenlerdir. Zaman ve mekân kavramalarına verilen anlamlar ele alınan sosyal gerçekliği

doğrudan etkilediği için zaman ve mekan kavramlarını anlama ve yorumlamada kullanılacak faktörler olarak ele alan bir metodoloji geliştirmede süreci sosyal bilimler analizlerinde doğru sonuçlar vermeyecektir (Wallerstein,2016:73)

Wallerstein insanlarla insan olmayanlar arasındaki ontolojik ayrımın da bir yanılsama olduğunu düşünür. Doğa ile toplum iki ayrı kutup olarak görülemeyeceği için gerçekliği doğa, siyaset ve söylem olarak üç ayrı kategoriye ayıran akademik ve toplumsal sınıflamalar da anlamını yitirmektedir. Wallerstein'e göre gerçeklikler aynı anda doğa gibi gerçek, söylem gibi anlatsal ve toplum gibi kolektiftir (Wallerstein, 2016:270).

Wallerstein Batı sosyolojisinin Avrupa merkezçiliğine vurgu yaparken, bir başka sosyolog Gouldner, Batı sosyolojisinin objektiflik savına itirazını yönelterek Batı sosyolojisinin yaklaşan krizinden söz eder. 1970'ler Amerika'sı komünizmle mücadelenin yapıldığı, Vietnam Savaşı'nın neden ve sonuçlarının tartışıldığı diğer yandan üniversitelerde öğrenci hareketlerinin ve sivil haklar mücadelesinin yapıldığı ve tam bir toplumsal çalkantıların etkisiyle güvensizlik ve kaos ortamının yaşandığı ve buna ek Yapısal İşlevselciliğin popülerliğin azaldığı ve sosyolojideki egemen paradigma olmaktan çıktığı aynı zamanda yaşanan toplumsal kaosa bir açıklama getiremediği bir dönemdir. Tam da bu dönemde Alvin Ward Gouldner Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi isimli kitabının yayınladığı bir dönemdir.

Gouldner'in *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi* başlıklı çalışması temelde öz olarak iki temel kısımda değerlendirilebilir. İlk olarak kitap sosyolojiyi iki temel bölüme ayırarak sosyolojinin tarihine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Sosyolojinin tarihine ilişkin yapılan değerlendirme Parsons'çu işlevselci kuramı ile Marksist sosyoloji arasındaki ayrımın tanımlanmasını içerir. Bu ayrımdaki Parsons'un temsil ettiği işlevselcilik akademide egemen olan sosyolojiye işaret ederken Marksist sosyoloji Sovyetler Birliği'nde egemen olan Marksist düşünceye işaret eder.

Gouldner *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizinde* ilk bölümünde işlevselcilik ve Marksizmi ikili bir ayrıma tabi tutup genel pozisyonlarını analiz ederken diğer yandan da işlevselciliğin yaşadığı krizin kaynak ve alternatif okumalarını verir. Kitabın ikinci bölümünde ise işlevselciliğin yaşadığı krize yönelik çözüm önerisi bağlamında reflektif sosyoloji üzerinde durmaktadır.

Akademik sosyolojiyi temsil eden Parsons'çu İşlevselcilik ve Sovyetler Birliği'nde egemen olan Marksizm arasındaki bu ayrım, tarihsel, kültürel, siyasal ve

toplumsal yapıdaki görülen değişim ve dönüşüme verilen karşılığın biçimine göre şekillenmiştir. Her ne kadar Parsons'çu işlevselciliğin mevcut düzene ilişkin vurgusu merkezi bir yer tutsa da Marksizm de İşlevselciliğe benzer bir yaklaşımla düzen kurmaya çalışır. Ancak her iki sosyoloji geleneğinin de referans aldığı düşünsel bağlamındaki farklılıktan dolayı toplumsal düzene ulaşma yollarında ayrımlar söz konusudur. Akademik sosyolojiyi temsil eden Parsons'çu işlevselcilik, dönemin Amerikan toplumunun yaşadığı sanayileşme, kentleşme ve bunlara bağlı olarak suç oranlarının artışı gibi toplumsal problemlere reformist bir anlayışla çözüm ararken revizyonist bir bakış açısı benimser. Buna karşın Sovyetler Birliği'nde egemen olan Marksist düşünce geleneği ise, toplumsal formasyonları temel alan tartışma yürüterek, toplumda sınıfsal bir ayrıma dayanan eşitsizlikler üzerine radikal çatışma ve değişim merkezli bir toplumsal devrimden yanadır. Dolayısıyla işlevselciliğin reformist bir yaklaşımı benimseyen düzen esaslı anlayışına karşı Marksizm çatışma bağlı gelişen devrimsel değişimi esas alır (Gouldner,2015:21).

Gouldner'a göre sosyolojiyi tarihsel gelişimi bağlamında dört temel gelenekten bahseder. Bu geleneklerden ilki Comte ve Spencer'in teorik ve metodolojik yaklaşımları esasında gelişen on dokuzuncu yüzyılın başlarında gelişen sosyolojik pozitivistizmdir. Marksist düşüncenin egemen yaklaşım halini aldığı ikinci gelenek olarak Marksist sosyoloji geleneğidir. Üçüncü gelenek olarak sosyolojik pozitivistizmin egemen bir yaklaşım haline geldiği ve on dokuzuncu yüzyılın başlarından birinci dünya savaşına kadar geçen süreyi kapsayan klasik sosyoloji geleneğidir. Bu dönemin öne çıkan sosyologları arasında Durkheim, Weber ve Pareto, Tonnies gösterebiliriz. Dördüncü dönem ise, Talcot Parsons ve öğrencilerinin etkin olduğu akademik sosyoloji geleneği haline gelen yapısal işlevselci yılarıdır (Gouldner,2015:89).

Gouldner'e göre sosyolojideki kriz söyleminin aslında 1960'larda başlamıştır. Bunda da yapısal işlevselci teorik yaklaşımın 1960'lardaki aktivist ruhu ve yeni toplumsal sorunları açıklamadaki yetersizliğinin önemli bir etkisi olmuştur. 1960'ların öğrenci ve sivil haklar talebine bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler yapısal işlevselci teorik yaklaşımın düzen anlayışının yerini çatışmaya dayalı Marksist sosyolojiye bırakmasına neden olmuştur. Toplumun şiddetli bir çatışmayla karşılaşması, var olan toplumsal düzenin işlevselci şekilde tanımlanan aktör tarafından kabul edilmeme gerçeğini de gündeme taşıyarak, bireyin toplumsal norm ve değerlerden uzaklaşması ve bunlara yönelik eleştirilerini eylem düzeyinde gerçekleştirmesi yapısal işlevselciliğin pasif ve düzene uyan bireyin sorgulanmasını sağlamıştır.

Gouldner'a göre klasik sosyolojideki yaşanan kriz nedenleri şu şekilde sıralanabilir: (1) Farklı pozisyonlarda yer alan yapısal işlevselcilik ile Marksizm arasında zamanla yaşanan yakınlaşmaya bağlı olarak işlevselciliğin toplumsal sorunların çözümündeki yetersizliğine vurgu yapan ve bu tür bir işlevselciliğin toplumsal sorunları anlamada ve açıklamada sorunlar yarattığını dillendiren ve giderek yapısal işlevselci teoriden kopan yeni yetişmiş sosyologların varlığı, (2) refah devletinin gelişimiyle mevcut düzen yerine eşitlik-özgürlük gibi temel hak talepleri önceleyen araştırmaların yapılması, (3) yapısal işlevselciliğin toplumsal sorunları anlama ve çözmede yetersizliğine vurgu yapan alternatif teorik yaklaşımların gelişimiyle ortaya çıkan teorik çok merkezlilik (Gouldner, 2015:410).

Gouldner, sosyolojik pozitivizmin en başta değer tarafsızlık olmak üzere objektiflik ve nesnellik iddialarını da kapsayacak şekilde birçok iddiasına karşı çıkar. Değer tarafsız bir sosyolojiyi fantezi olarak değerlendiren Gouldner, bilimsel çalışmaların asla değer yargılardan arınmış olarak objektif olamayacağını buna karşı yapılan her tür çalışmanın belirli değerlerle yüklü olduğunu savunur. Çalışmaların yanında araştırmayı yapan bilim adamı da kültürel veya kişisel değerlerle donanmış halde çalışır ve bu nedenle de değerler sürekli olarak bilimle iç içedir. Klasik sosyolojinin değer tarafsızlığa bağlı olarak evrensellik ve objektiflik iddiası Gouldner için, bilimde hâkim olan bazı grupların bir mitidir ve bu mit sayesinde bazı çıkarlar savunulur ya da ön plana çıkarılır (Gouldner, 2015:199).

Gouldner dışında bir başka itiraz'da Amerikan Marksist sosyolog C. W. Mills'ten gelmektedir. Mills eleştirilerine özellikle Talcott Parsons'un yapısal işlevselci model üzerinden geliştirmektedir. Charles Wright Mills İkinci Dünya Savaşı sonrası çıkış gösteren Amerikan sosyoloji geleneğinde pozisyon itibarıyla Marksist bir perspektifle kendisini 'ana akımların' dışında konumlandırmış birisi olarak eleştirilerini dönemin egemen sosyolojik paradigmalardan olan Yapısal İşlevselcilik ile Deneyci Sosyoloji yaklaşımlarına yöneltmiştir. Bilindiği gibi 1930'lu yıllardan başlayıp 1970'lerin sonuna kadar Batı Avrupa ve Amerikan sosyolojisi içerisinde egemen konumda olan iki sosyoloji geleneğini bulunmaktadır. Bunlar; kuramsal alt yapısını Talcott Parsons'un oluşturduğu yapısal işlevselcilik ve Lazarsfeld'in öncülük ettiği alan araştırması geleneğine dayanan deneyci/nicelci sosyolojidir. Makro bir sistem teorisi olarak Weber, Durkheim, Pareto ve Spencer gibi klasik dönem sosyologlarının işlevselci fikirlerinden hareketle Talcott Parsons'un işlevselciliğe "yapı" kavramını ilave etmesiyle kurulan yapısal işlevselcilik, Amerikan sosyoloji geleneğine egemen olan pozitivist ampirik geleneğe yaslanan aşırı deneyci ve

nicelci eğilimlere bir tepki olarak, sosyolojide kuramın yerini ve işlevini vurgulamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

C. Wright Mills, yapısal işlevselci yaklaşıma yönelik eleştirilerini, Parsons'un yapısal işlevselci yaklaşım doğrultusunda sistem merkezli toplum teorisini olarak anlattığı *The Social System* adlı kitabı üzerinden yapmıştır. Mills'in Parsons'a yönelttiği eleştirilerinin başında kitabının okunması zor olduğu, kitabının bilimsel teknik bir dil yazılmış soyut teoriler yığını olduğu, yapısal işlevselci kuramın argümanlarının çoğunun teleolojik olduğu yönündedir.

Parsons'un sosyal sistemlerin yapısını ve işleyişi açıklamak ve analiz etmek adına üretmiş olduğu teorik ve soyut kavramsallaştırmalar bu soyutlamalar, Mills'e göre ele alınan sorunların açık-seçik bir biçimde ifadesine, dolayısıyla anlaşılmasına engeldir. Bunu göstermek amacıyla Mills Parsons'un metninden aldığı pasajları daha basit ve anlaşılır bir dille kendisi özetler, ardından şöyle der: Bu yolla sanıyorum ki; 555 sayfalık *The Social System*'in yaklaşık olarak 150 sayfa içinde, hem de daha açık bir İngilizce ile yazılma olanağı vardır (Mills,2000:59).

Bu bağlamda Mills, makro boyuttaki yapısal işlevselci teorisinin ileri düzeyde düzeydeki soyutlamalara dayanan genellemeleri ile gözlem düzeyine inemediğini söyler. Ona göre genelleme düzeyini bırakıp da yaşadıkları tarihsel ve yapısal içerikler üzerine eğilmedikleri için Parsons ve takipçilerinin, başta parçası oldukları Amerikan toplumu olmak üzere toplumsal alana dair saptamalarında isabetsizlik vardır (Mills, 2000:62).

Mills'e göre, teoriye verilen ağırlığa karşın teorisinin geliştirilmesini sağlayacak verinin dışlanması, Parsons'un kuramında toplumsal yapı konusunu eksik bıraktığı gibi, farklı toplumsal yapıların varlığı konusunun da yok sayılmasına neden olur. Parsons, tüm toplumları ortak bir sistemler ve alt sistemler modeliyle açıklamış; ancak her bir toplumun tarihiyle doğru orantılı olarak getirdiği kendine özgü birikimi önemsememiştir. Bu durum, genel bir toplum kavramsallaştırması çerçevesinde tüm toplumların aynı yapıya sahip olduğu yanılsamasını doğurmaktadır. Mills'e göre bu nedenle Parsons'un kuramı, 1930'lu yılların Nazi Almanyası'nı, İ.Ö. yedinci yüzyılın İsparta toplumunu, 1830'lardaki Birleşik Amerika'yı, 1880'lerdeki Japonya'yı, 1950'deki İngiltere'yi, Diocletian zamanındaki Roma'yı açıklayıp anlatmaktan uzaktır (Mills, 2000: 79).

İkinci Dünya Savaşı sonrası canlanan Amerikan sosyolojisinde ana akım haline gelen bir diğer anlayış, deneyci/nicelci sosyolojidir. Avusturya doğumlu bir matematikçi olan Paul Lazarsfeld'in öncülük ettiği bu anlayışta merkeze teoriden ziyade veri; yani kuramdan ziyade olgular konmuştur. Dolayısıyla deneyci/nicelci sosyolojide kavramsal düşüncenin ve kuramsal irdelenmenin aleyhine olarak araştırma tekniklerinin geliştirilmesine ve bu teknikler aracılığıyla elde edilen veriye daha fazla öncelik tanındığı söylenmelidir (Marshall,2005:20).

Lazarsfeld'in çalışmaları Amerika'da 1945'lerden itibaren zincirleme bir etki yaratmış ve deneyci/nicelci sosyoloji anlayışı üniversiteler bünyesinde meydana getirilen araştırma birimleri ve ekipleri ile geniş bir hareket alanına sahip olmaya başlamıştır. Bu durum, kurumsallaşma aşamasında kuramsal ağırlıklı Avrupa merkezli bir etki altındaki Amerikan sosyolojisinin kendisini bu gelenekten ayırmasına ve yeni bir kimlikle ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak deneyci/nicelci sosyoloji anlayışını eleştiriye tabi tutan Amerikalı sosyologlar da olmuştur. Bu sosyologlardan biri de Mills'tir.

Mills, soyutlanmış deneyimcilik adını verdiği deneyci/nicelci sosyolojinin en başta felsefi ve dolayısıyla yöntemsel ön kabullerini sorunsallaştırmıştır. Ona göre, natüralist felsefeden beslenen doğa bilimlerini sosyoloji için referans kabul etmek, toplumsal alanın eksik ve yanlış çözümlenmesi sonucunu doğuracaktır. Bu saptamanın arka planında; deneyci/nicelci sosyolojinin, olguya ya da veriye teoriden ya da kuramdan daha fazla öncelik tanıması ve istatistik yöntemlerin toplumsal alanın çözümlenmesinde yeterli olduğunu düşünmesi vardır. Oysa Mills teorisinin sadece araştırma sonunda kullanılan istatistiksel bulguları yorumlamakta yararlı bir araç olarak algılanmasının, deneyci/nicelci sosyolojiyi eldeki verileri kapsamlı bir bakış açısıyla anlamlandırabilmekten alıkoyduğunu ifade eder (Mills, 2000:113). Ona göre teori ya da kuramın araştırmanın en başından itibaren kullanılmamasının ortaya çıkardığı pratiğe dönük sonuç ise, deneyci/nicelci sosyolojinin toplum hakkında genel bir yargıda bulunma konusunda çekimser davranmasıdır. Bu konuda aldıkları eleştiriler karşısında geliştirdikleri argüman belirli bir dönem geçildikten sonra çalışma ve araştırmaların toplum hakkında genellemeler yapmaya elverişli bir duruma geleceğini savunmak ve eleştirenleri sabırsızlıkla itham etmek olmuştur (Mills, 2000: 111).

Mills, deneyci/nicelci sosyoloji anlayışının felsefi ve yöntemsel ön kabullerini hem teori ya da kuramın arka plana atıldığı birikimci tümevarımsal tavrından hem de verilerin toplanması ve anlamlandırılması aşamasında istatistiksel çözümlemeye

odaklı bakışından dolayı eleştirmiştir. Bu anlayışa soyutlanmış deneyimcilik demesinin nedeni ise yapılan araştırmalarla ortaya çıkan sonucun somut toplumsal gerçekliğe uzak olduğunu düşünmesindendir. Ancak Mills deneyci/nicelci sosyolojiye yönelik eleştirilerini bu argümanlarla sınırlı tutmamış ve bu anlayışı Lazarsfeld merkezli olarak sorunsallaştırmaya devam etmiştir.

Ancak Mills, Lazarsfeld'in fikirleri çerçevesinde deneyci/nicelci sosyolojinin tarih-karşıtı bir duruş sergileyerek sadece 'şimdi'ye odaklanmasını eleştirir. Ona göre toplumu geçmişini dışarıda bırakarak anlamaya çalışmak, toplumsal yapı çözümlemelerini sosyoloji disiplininin ilgi alanı olmaktan çıkarmak anlamına gelir. Toplum-sal sistemin veya toplumun farklı ögeleri arasındaki düzenli ilişkiler olarak özetlenebilecek toplumsal yapı, geçmişten bugüne varlığını devam ettiren ve toplumsal karakteristiği oluşturan kalıcı özellikleri anlatır (Marshall, 2005: 804). Bu birikimin göz ardı edildiği bir anlayış Mills'e göre, toplumun yüzeysel bir biçimde çözümlenmesine yol açar. Nite-kim deneyci/nicelci sosyolojinin sadece yaşananlara odaklı bakışı da bu sonucu doğurur.

Mills Lazarsfeld'in yaptığı araştırmalara atfen, deneyci/nicelci sosyolojinin konularını ele alış biçimini de sorunsallaştırmıştır. Daha çok kamuoyu yoklamaları biçiminde yapılan bu araştırmalardan en yaygını, kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlayanlardır.

Toplumbilimsel düşün yöntemi genel ilkeleri itibariyle Mills'in eleştirel üslubu üzerinden ortaya konmuştur. Bu noktada Mills, İkinci Dünya Savaşı sonrası canlanan Amerikan sosyolojisi içerisinde ana akım haline gelen yapısal işlevselcilik ile öncüsü Parsons'un fikirlerini ve deneyci/nicelci sosyoloji ile öncüsü Lazarsfeld'in fikirlerini ayrıntılı bir eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Grand teori olarak adlandırdığı ilk akımı üst perde genellemeleri ve tartışmaya açmadığı ön kabulleri aracılığıyla mevcudu kutsadığı için, soyut deneyimcilik olarak adlandırdığı deneyci/nicelci sosyolojiyi ise toplumu sayılara indirgeyen ve elde ettiği bilgiyi bilimsel etik çerçevesinde kullanmayan tarzı nedeniyle sorunsallaştırmıştır. Bu bağlamda Millsgrand teori ve soyut deneyimciliğe dair olumsuz saptamalarıyla toplumbilimsel düşün yönteminin ne olmadığını detaylı bir biçimde açıklamıştır.

5.2. Batı-Dışından İtirazlar

Batı sosyolojisinin içerik kapsam ve niteliğine dair Batı dışından yapılan eleştirilerin ve bu eleştirilerin devamında getirilen alternatif sosyolojik yaklaşımların

ele alındığı bölüm kendi içinde üç alt bölümden oluşmaktadır. Öncelikle doğuya ve doğulu toplumlara ilişkin araştırmaları kapsayan kuramsal bir araştırma alanı olan oryantalist düşünce genel hatlarıyla ele alınarak Batı sosyolojisine hâkim olan oryantalist söylem ve içerik Edward Said düşünceleri üzerinden tartışılacaktır. Sonraki bölüm olan Avrupa merkezlik eleştirisi başlıklı alt bölümde Batı sosyolojisinin toplumsal analiz ve çözümlemelerinde Batı merkezci bir yaklaşım tartışmaya açılacaktır. Sonraki alt bölüm olan İslam Sosyolojisi Önerileri başlıklı alt bölümde Batı sosyolojisine ilişkin itirazlar temelinde geliştirilen alternatif yaklaşımlardan olan İslam sosyolojisi önerileri bağlamında Faruki, Nasr ve Şeriatî'nin geliştirmiş olduğu alternatif sosyolojiler değerlendirilecektir.

5.2.1. Oryantalizm Eleştirisi: Edward Said

Sözlük anlamı "Doğu Bilimi" olan oryantalizm, köken olarak Latince bir kavram olan oriens kelimesine dayanmaktadır. Sözcük, Türkçede Şarkiyat, Doğu bilimi; Arapçada istiṣrak gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. Oryantalizmin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa bile kavramın temeli "biz ve onlar" ayrımına dayandığı için oryantalizmin ortaya çıkışını Batı ile Doğu'nun varlığı kadar eskiye dayandırmak mümkündür.

Kökleri Antik Yunan'a kadar gitmesine rağmen günümüzdeki anlamıyla kavram olarak 18. Yüzyılın sonlarında dolaşıma sokulan "oryantalizm" 1878'de Fransız Dil Akademisi sözlüğünde "Doğu incelemesi" açıklamasıyla yer almıştır (Zakzuk, 1993:8). Oryantalizm, kuramsal bir bilgi alanı olarak siyasal, ekonomik, kültürel ve tarihsel olarak kurulan Batı epistemolojisinin metinsel bir söylem kurgusunda Doğu'yu algılama ve kendi karşıtı olarak tanıma, böylece de kendi benliğini hegemonik benlik olarak evrenselleştirme süreci, farklı olanın söylem temelli ötekileştirilmesi eylemidir (Keyman, 2002:18). Oryantalizmin Batı'nın Doğu'ya ilişkin yaptığı inceleme, analiz ve araştırmalarını kapsayan Batı kökenli ve merkezli kurumsal bir bilgi alanı olduğu açıktır. Bu bağlamda oryantalizm 'akademik bilimsel bir disiplin, hegomonik bir söylem tarzı ya da siyasal bir ideoloji olarak sürekli güncelliğini korumaktadır.

Edward Said, Oryantalizm'i birbiriyle ilintili tartışmalardan hareketle üç farklı tanımını yapmaktadır;

Antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dil bilimci olsun, özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse Şarkiyatçıdır (oryantalist) ve yaptığı şey Şarkiyattır (oryantalizm)... Zenginliği, nakil usulü, ihtisas sahaları ve

iletimi kısmen bu kitapta ele alınacak olan bu 'bilimsel gelenek' için Oryantalizm'in daha geniş bir manası vardır: Oryantalizm 'Doğu' ile 'Batı' arasında ontolojik ve epistemolojik ayırma dayalı bir düşünme biçimidir. Aralarında ozanların, romancıların, felsefecilerin, siyaset kuramcılarının, iktisatçıların, imparatorluk yöneticilerinin de olduğu kalabalık bir yazar topluluğu, Şark'a, Şark'ın insanına, törelerine, aklına ilişkin kuramları, destanları, romanları, toplum betimlemelerini, siyasi kayıtları işleyip inceltirken, Doğu ile Batı arasındaki temel ayrımı başlangıç noktası saymışlardır. Şimdi Şarkiyatçılığın, diğer ikisine göre daha tarihsel, daha somut bir tanımı olan üçüncü anlamına geliyorum: On sekizinci yüzyıl sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek, Oryantalizm Şark ile uğraşan, onu tanımlayan ve ona ilişkin görüşleri meşrulaştıran, onu belirleyen ve ona egemen olan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir(Said, 1982:25).

Edward Said'in oryantalizmin birbiriyle ilişkili fakat birbirinden farklı olan üç ayrı tanımı aslında oryantalizmin birbirinden farklı üç boyutunu ön plana çıkarmaktadır. İlk tanım akademik bir disiplin olarak oryantalizme gönderme yaparken, ikinci tanım epistemolojik ve ontolojik ayırma tekabül eden bir tanımlamayken, üçüncü ve son tanımı Foucault'un "söylem" ve Gramsci'nin "hegemonya" kavramlarıyla temellendirerek yaptığı bir hegemonya ve söylem biçimi olarak oryantalizmdir.

Burada konumuz açısından önemli olan ikinci ve üçüncü tanımlamadır. Çünkü birinci tanımlama oryantalizmin sadece masum imgesel, akademik bir söylem olduğunu gösterirken diğer iki farklı tanımlama Batı hegemonyasını her düzeyde inşa eden ve yeniden inşa eden ontolojik ve epistemolojik bir ayırma dayalı hegemonik bir söylemdir. Böyle bir söylem Batı'yı merkeze koyup, uygar, medeni, gelişmiş ve egemen eril özne konumuna yerleştirirken Doğu'yu barbar, gelişmemiş ve tabii olan dişil nesne konumuna yerleştirir. Bu bağlamda bakıldığında Said'in oryantalizmi epistemolojik ve ontolojik ayırma dayalı hegemonik bir söylem olarak nitelendirmesi bize sosyal bilimler özellikle sosyoloji ve antropoloji arasında bir ilişki kurma olanağı tanır.

18. yüzyıl ortalarında oryantalist nitelikteki çalışmalar genellikle Kitab-ı Mukaddes, Sami dilleri ya da İslam dini üzerine yapılan çalışmalar şeklindedir. Yine bu dönemde ana hatlarıyla Karşılaştırmalı Filoloji, Karşılaştırmalı Mitoloji ve Karşılaştırmalı Filoloji bağlamında gelişen Kitabı Mukaddes eleştirisi geleneği oluşturulmuştur. Bu gelenek üzerinde gelişen oryantalist nitelikteki çalışmalar kısa sürede Asya ve Afrika'ya ilişkin nümüzmatik, arkeoloji, sosyoloji, iktisat, tarih, sanat ve edebiyat ile ilgili bütün çalışmaları kapsar hale geldi (Said, 1982:61).

Başlangıçta daha çok İslamiyet ve Kitabı Mukaddes üzerine yoğunlaşan oryantalist çalışmalar 19. yüzyıl itibariyle özellikle doğu toplumlarının kültürlerini,

dillerini, coğrafyalarını, dinlerini, geleneklerini tümüyle kapsayacak şekilde genişlemiştir. 19. Yüzyılda kurumsallaşan oryantalizm ile yine bu dönemde kurumsallaşan sosyal bilimler karşılıklı bir ilişki içine girmiştir. 19. yüzyılda gelişen ve kurumsallaşmaya başlayan sosyal bilimler bu dönemde en büyük beslenme kaynağı oryantalist çalışmalar olmuştur.

Şarkiyatçılık; pozitivist, ütopyacılığın, tarihselciliğin, Freudçuluğun, Marksizmin, yörüngesine girecekti (Said, 1982:52). Bu bağlamda oryantalizm 19. yüzyılda kuramsal anlamda bir ilahiyat, edebiyat, filoloji, sosyoloji, antropoloji, iktisat vb. sosyal bilimlerin tümü için bir analiz formu olarak yer almıştır. Böylece oryantalist çalışmalarla elde edilen veriler sosyal bilimciler için çok yönlü kullanılabilir malzeme haline gelmiştir. Bu açıdan oryantalizm, Batı'nın Batı dışı toplumları tahakküm altına alma anlayışı bağlamında söz konusu toplumların tarihseline yapı ve işleyişine ait bilgi edinme amacı güden sosyal bilmesel bir formasyon olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızılçelik, 2001:81).

Modernizmin bir ürünü olan sosyolojik düşünceye baktığımızda oryantalist söylemin kendisini konumlandırmış olduğu Doğu ve Batı arasında epistemolojik ve ontolojik bir ayırım üzerinde görebiliriz. Fakat oryantalizm sosyoloji aracılığıyla ırkçı bir ideoloji olmaktan çıkarak kendisini pozitivist paradigmanda inceltirilmiş iktidar tekniği olarak gizlemektedir. Bu bağlamda Baykan Sezer, eski çağlarda yapılan Batı-Barbar ayırımının, tarihin her döneminde Uygar Batı- İlkel Doğu gelişmiş Batı-gelişmemiş Doğu modern Batı- modernleşmemiş Doğu gibi şekillerde devam ettiğini belirtir (Sezer,1998:34). Oryantalizmin kendisini bu şekilde kurması sosyolojik teorinin felsefi köklerinden özellikle Kartezyen felsefenin özselci ve ikici(düalist) yapıları yeniden üreterek dolaşıma sokar. Böylece oryantalizm sosyoloji üzerinden düalist toplumsal dünya görüşünü derinleştirerek Hristiyan/Pagan ayırımını Batılı/Doğulu ya da modern/ilkel ayırımına dönüştürerek Batı'nın "biricikliğini" meşru ve bilimsel bir zemine çeker.

Wallerstein'e göre oryantalizmin üretmiş olduğu kutupsallıklar Avrupa merkezli sosyal bilimlerin söylemleriyle derinleşmiştir. Oryantalizmin sosyal bilimlere temellük etmesiyle oluşan kutupsallıklar özellikle sosyolojinin ilk dönem kurucu isimlerinin metinlerinde yer alan askeri toplum ve sanayi toplumu, gemeinschaft ve gesellschaft çifti, mekanik dayanışma ve organik dayanışma, geleneksel meşruiyet ve rasyonel hukuki meşruiyet, statik toplumlar ve dinamik toplumlar gibi, aynı zamanda ırksal, cinsel ve kültürel söylemlere içkin olan kutupsal karşıtlıkları beslemiştir (Wallerstein, 2000:192).

5.2.2. Avrupa-Merkezcilik Eleştirisi: Samir Amin

Akademik çevrelerde belirli bir tanımı konusunda bir uzlaşım olmamasına rağmen Avrupa merkezcilik kavramı, Batı'nın kültürel-coğrafi alanının içinde gerçekleştiğine inanılan olayların, dünya tarihinde önemli olduğuna dair zımnen ya da başka bir biçimde duyulan inançtır (Bhambra, 2015: 15). Samir Amin'e göre hem bir dünya kuramı hem de bununla bağlantılı bir dünya siyaseti ideolojisi olan Avrupa-merkezcilik kültürcü bir paradigma olmakla birlikte gezegenimizde yaşayan hiçbir halkın tam anlamıyla kurtulamadığı sınırlı ve taraflı bir perspektifin yansımasıdır (Amin, 2007: 16).

Batı hegemonyasının kurucu unsurlarından birisi olan Avrupa merkezcilik, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve bilimsel gelişmelerde Batı'yı merkeze alan ve dünyayı Batı'lı değerler üzerinden yorumlayan bir ideolojidir. Başka bir deyişle, özellikle tarihi ve kültürel ilişkilerde Avrupa'yı ve Avrupa insanını merkez kabul eden yaklaşımlara gönderme yapan söz konusu kavram Batı kültürünün üstünlüğünü ve merkezliliğini nitelemek için kullanılmaktadır (Amin, 1993:21).

Sosyal bilimler Aydınlanma felsefesi ve Aydınlanma projesinin temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarından dolayı toplumsal değişim üzerine yoğunlaşmışlar ve bunun sonucunda da toplumsal teorinin esas nesnesinin ilerleme, toplumsal boyutun da tarihsel zaman olmasından ötürü batı merkezli bir bilim anlayışını evrenselleştirmişlerdir (Işık, 1994:25).

Batı'nın kendisini dünyanın merkezi görme anlayışı, sosyal bilimlerin bilim olarak kurumsallaşma sürecinde de belirleyici bir etkisi olmuştur. Hatta sosyal bilimler özellikle sosyoloji Batı'nın üstünlüğünün kurumsal bir hal kazanma sürecinde araçsal bir rol üstlenmiştir. Pozitivist bilimi referans alan Batı düşüncesi, doğa bilimlerinin gelişmesiyle elde edilen düzen kurucu ilkeleri, insanın toplumsal hayatını anlamak ve düzenlemek noktasında da uygulamaya geçirmiş, kendi toplumların içsel yapısını dair çıkarsamalarını evrensellik adı altında diğer toplumlara dayatmıştır. Böylece kendi tarihsel, toplumsal, kültürel değerleriyle örülmüş olan toplumsal ve siyasal yapısını merkezde konumlandıran, kendinden olmayana ise ötekileştiren bir söylemle evrensel yasalar geliştiren Avrupa-merkezci bir sosyal bilimler anlayışı geliştirilmiştir. Bugün kelimenin çağdaş anlamıyla sosyoloji, büyük ölçüde Batı'nın kendine özgü toplumsal ve siyasal sorunlarına karşı bir çözüm arayışı ortaya çıkmıştır, dolayısıyla da bütün metodolojisi ve teorik kavramları itibariye batılı bir bilimdir.

Batı hakikati düalist bir yapıya bölen düşünce tarzı kendisini sosyolojide toplumları modern öncesi modern sonrası, ileri ve geri, mekanik ve organik şeklinde ayırmakla kendini göstermiştir. Bu düalist ayrımlarda Batı her zaman gelişmiş ve merkezi temsil etmektedir. Böylece bütün toplumlar Batı'nın geçmiş olduğu tarihsel, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişme çizgisini takip etmeli, onun geçirdiği aşamalardan geçmeli ve böylelikle ideal Batı hedefini gerçekleştirmeli Batı gibi, olmalıydı.

İlk dönem klasik sosyolojinin kurucuları Batı'nın tarihsel, kültürel ve toplumsal dönüşümünün başlangıcına ve devamına ilişkin kurucu metinlerinde yer alan teorilerinde, tarihsel ilerlemenin evrimci bir perspektifle belirli aşamalar halinde gerçekleştiği ve her aşamanın bir öncekine göre ilerleme sayıldığı, doğrusal ve tek yönlü bir ilerlemenin varlığını savunmuşlardır. Bu bağlamda sosyoloji, Batı'lı tarihi evrensel bir tarih olarak sunarken Avrupa merkezci ideolojiyi bilimsel bilgi sistemi içinde yeniden üretmiştir. Avrupa-merkezci ideolojik dayanaklara sahip olan bu zihin yapısı, Batı'nın bütün düşünsel pratiklerinde kendisini gösterir. Bu bağlamda sosyal bilimlerde özellikle sosyolojide Avrupa-merkezcilik, toplumsal, tarihsel ve kültürel gelişime ilişkin bilgiyi tek bir sistematik bütün içinde organize etmek için gösterilen bilimsel faaliyetlerin ürünüdür.

Batı toplumlarının geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü referans alan Avrupa merkezci düşünceye göre tarih, düz, geri dönüşü olmayan doğrusal bir zaman çizelgesinde her biri kendinden öncekine göre bir ileri aşamayı temsil eden evrimsel uğrakların ard arda sıralanmasıdır. Farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıksa da bir dizi "bilimsel" yasa tarihin akışına yön vermektedir. Bu bağlamda genelde sosyal bilimlerin özelde ise sosyolojini görevi tarihin akışına yön veren yasaların araştırılması ve toplumsal alanda bu yasaların uygulanmasını sağlamaktır. Böylece sosyoloji Avrupa merkezci ideolojik yaklaşım için araçsal bir misyon edinerek tüm toplumsal, tarihsel ve kültürel farklılıkları tek bir toplum, tarih ve kültürel modele indirgemesi ve toplumların ilerleyebilmeleri için dışarıdan müdahalelerle ilerlemenin mutlak anlamda kabulünün sağlanmasının bilimsel dayanağını oluşturmuştur.

5.2.3. İslam Sosyolojisi Önerileri: Faruki, Nasr ve Şeriati

Batılı sosyoloji karşısında önerilen, İslam dininin ve felsefesinin referans alındığı İslam sosyolojisi, İslamcı sosyoloji ya da bilginin İslamileştirilmesi gibi alternatif yaklaşımlar ele almaya çalışacağımız ilk isim, İslam dünyasında "bilginin

İslamileştirilmesi” çalışmaları ile adından söz ettirmiş olan İsmail Raci el-Faruki olacaktır.

Genel İslamileştirme projesinin bir parçası olan bilginin İslamileştirilmesi girişimi İslamlaşmanın esası ve ilk göze çarpanıdır. Bilginin İslamileştirilmesi İslam düşünce dünyasının yapısında bir tavır olarak bütün yönleriyle toplumsal alanın anlaşılmasında ilk şarttır. İslami bilgi ya da bilginin İslamileştirilmesi güçlü ve kapsamlı ilahi vahiye bağlılığını korurken, aklın işlevini ve önemini de göz ardı etmeyen aksine ilahi vahyin amaç ve değerlerini inceleyip analiz eden bir yöntemi ifade eder. Bu yöntem, vahyin ihtimam ve irşat noktalarını, bu tabiat ve eylemlerin yönlendirilmesini geliştirip kullanılacağını da önemle ele alır. Bunların tamamı varlığın ve ilişkilerin İslami yön ve gayelerin anlaşılıp kullanılması uğrunadır (Faruki, 1987: 145).

Faruki bilginin İslamileştirilmesi çabalarına İslam dünyasındaki sorunların başlangıç kaynağı olarak gördüğü “eğitim” sistemi ile başlamaktadır. Faruki’ye göre eğitim sistemi içerdiği Batılı değerlerden dolayı gençleri kendi gerçekliklerine yabancılaştırmakta ve aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve kültürel gerçekliklerinden koparmaktadır. Faruki bu temel problemi şöyle ifade eder; Müslüman düşünce dünyasının ve Müslüman toplumlarının yaşadığı bunalımının kaynağı hiç kuşkusuz mevcut eğitim sistemidir. Eğitim sistemi Müslüman gençliğin asimilasyona uğradığı, zihinsel yapısının Batı’nın bir karikatürü biçimine sokulduğu bir laboratuardır. Müslüman gençlerin geçmişiyle olan ilişkisi mevcut eğitim sistemiyle koparılmakta, atalardan gelen birikimi öğrenmeye olan merakı mevcut eğitim sisteminin Batılı yapısı tarafından yok edilmektedir (Faruki, 1987: 30). Batılı düşünce ve değerlerin egemen olduğu mevcut eğitim sistemi Müslüman öğrencilerin entelektüel otonomilerini yok ederek Batı’lı değerleri telkin etmektedir. Dolayısıyla yapılması en acil olan eğitim sisteminde radikal değişiklikler yaparak, mevcut eğitim sistemini İslami kavramların egemen olacağı bir şekilde yeni baştan yapılandırmak ve bu yapılandırma ile eğitimdeki İslam ve Batılı şeklindeki çift kutupluluktan kurtularak, eğitimin içeriğine egemen olan Batılı değerlerin yerine İslami değerler koymaktır.

Bilginin İslamileştirilmesi, temelde İslam dünyası ile Batı dünyası arasındaki köklü bir zihinsel farklılığa işaret eder. Farklı zihinlere sahip olan toplumlar, bu farklılıklarını sosyo-kültürel değerlerinden alırlar. Dolayısıyla bu proje, değişik kültürlerin üretmiş olduğu bilimsel çalışmaların olduğu gibi taklit edilmesini son derece sakıncalı görerek farklı kültür unsurlarıyla diyaloga girilebileceğini, onlardan istifade edilebileceğini savunur. Batılı sosyal bilimi özellikle sosyolojiyi açıklamaya

tabi tutmadan olduğu gibi alarak üniversitelerde okutmak gençleri kendi elimizle batılılaştırmaktır. Bu durumdan kurtulabilmek için Müslüman bilim adamlarının modern disiplinleri iyice öğrendikten sonra kendi değerleri perspektifinden hareketle bu disiplinlerin bazısını tamamen bırakarak, kimini değiştirmek, kimini yeniden yorumlayarak, kimini ise hiç değiştirmeden alarak bu yeni bilgiyi İslami düşünce ve kültür birikimiyle bütünleştirmelidir (Faruki, 1987: 48).

Bilginin İslamileştirilmesi için modern disiplinleri, İslami değerlere uygun olarak değişik disiplinlerden uzmanların üniversite düzeyinde ders kitaplarını hazırlamalarıyla ilk adımı atmış olacaktır. Beşeri bilgi birikiminin tamamını İslam kavram ve perspektifle yeniden biçimlendirmek, İslami görüş, hayat, hakikat ve dünya ile ilgili olmalıdır ki; görüş olabilsin. Bu muhteva değişik bilim alanlarının amacıdır. İslam'ın mevcut bilgi birikimiyle bağlantısını kurarak bilgiyi yeniden biçimlendirerek İslamlaştırmaktır (Faruki, 1987:50). Bu tür çalışmalar, tüm insani birikimden haberdar olmak ve bu disiplinlerin İslami düşünceye ve günümüzde İslami görüş ve gayeye hizmet etmesini sağlamaktır. Tüm bu çalışmalar gerçekleştirildikten sonra ibda aşamasına ulaşılır. İşte bu şamada özgün aşamada bilgi elde edilebilir. Dolayısıyla bundan önceki aşama yani modern disiplinlere vakıf olarak onlardan gereğince faydalanmamanın ve onları İslami bir perspektiften geçirerek bilgi elde edilmesidir.

İsmail Raci el-Faruki dışında entelektüel gündemde geleneksel kutsal bilim ayrımıyla dikkat çeken bir diğer isim Seyyid Hüseyin Nasr'dır. Faruki bilginin İslamileştirilmesine vurgu yaparken, Seyyid Hüseyin Nasr'ın eserlerinin genelini ana teması geleneksel İslam, geleneksel bilim ile modern dünya ve modern bilim anlayışları arasındaki farklılıklardır. Nasr'a göre İngilizcedeki "science" kavramına karşılık gelen "bilim" dünyayı belirli bir biçimde bilme anlamında kullanılmaktadır. Bu bilme biçimi deneyci ve akılcı yöntemlere dayanmasının yanında, başka bilme biçimlerini de kesinlikle dışlamaktadır (Nasr, 2013:320). Bu bağlamda "science" kavramındaki sınırlılıktan dolayı eserlerinde geleneksel bilimler, İslami bilim ve modern bilim kavramlarını sıklıkla kullanan Nasr, geleneksel bilimi açıklamak için modern bilim karşısında konumlandırarak kutsal ve dünyevi bilim ayrımına gider. Modern bilim merkezine dünyevi ve beşeri olanı koyarken geleneksel bilimler kutsal ve uhrevi olanı koyar. Yine Nasr'a göre geleneksel bilimlerin merkezinde daima kutsala doğru yönelim olsa da; günümüzde kullanılan anlamıyla bilimsel bir düzenle ilgili beşeri spekülasyon ve gözlemler de mevcuttur (Nasr, 1995:134).

Geleneksel ve modern bilimlerinin yanı sıra İslam Bilimi kavramını da kullanan Nasr'a göre İslami bilim geleneksel bilimin son ve en önemli kısmını oluşturmaktadır. Nasıl ki; modern bilimlerin merkezinde dünyevi ve geleneksel bilimlerin merkezinde kutsal olan varsa İslami bilimlerin merkezinde tam anlamıyla İslam vardır ve İslami bilimler tamamen İslami olup paradigması İslami ideolojidir. Bu yönüyle İslami bilimin indirgemeci, evrimci ve tekçi bir anlayışla kendisi dışındaki bilme biçimlerinin reddeden, her şeyin yargılayıcısı konumundaki Batılı modern bilime bir alternatiftir. Çünkü modern bilimin aksine, İslami bilim antropomorfik bir karakterde değildir. Bilginin yeri insan aklı değil, en üst düzeydeki İlahi bilimdir. Gerçek bilim, yalnızca insan aklına değil, gerçekliğin insan ötesi düzeyine sahip, fakat insan aklını aydınlatan ilime dayanır (Nasr,1989:110).

Nasr, modern bilimlerin, özellikle sosyoloji alanında Comte, Spencer, Durkheim gibi sosyologların sosyolojiye yöntem olarak belirlediği pozitivist ortam içinde hayat bulduğunu ifade eder. Comte'un üç hal kanunuyla, geleneksel olan Tanrı-İnsan-Doğa anlayışındaki uyumu tamamen tersine çevirmiş olduğunu söyleyerek, modern bilimin en büyük dayanaklarından biri olan pozitivist perspektifin amacının ne olduğunu şöyle açıklar: Aslında bilimin pozitivist yorumu, baştan aşağıya, bilimi deontolize etme çabasından başka bir şey değildir. Bunu da, ontolojik statüyü büsbütün inkâr ederek yapmaktadır (Nasr,1991:19). Bu bağlamda modern bilimin temelini oluşturan niteliklere bakıldığında modern bilimin sömürgeci anlayışı açığa çıkacaktır. Örneğin evrimcilik bu konuda temel bir öneme sahiptir. Lamarck, Darwin gibi isimler tarafından canlılar dünyasında ortaya atılan evrim fikri daha sonra Mill, Spencer gibi isimlerce sosyal ve kültürel alanlarda da geçerli kabul edilerek, sömürgecilik çağında Batı dışı toplumların egemenlik altına alınmasını meşrulaştırıldığı gibi, bu toplumların daha ileri bir uygarlık ve kültür adına asimile edilmesi de haklılaştırılmıştır. Modern bilim, dayandığı evrimci, indirgemeci ve tekçi nitelikler temelinde Batı'nın hâkimiyetini pekiştirmiştir.

Nasr'a göre modern bilimin özellikle doğa bilimlerinin kendi alanındaki elde ettiği başarılar ve ilerlemeler sonucunda tüm diğer bilimler özellikle sosyal ve beşeri bilimler doğa bilimlerine öykünmeye ve doğa bilimlerini taklit etmeye başlamıştır. Böylece doğa bilimlerin metodolojik yaklaşımının tüm bilimsel alanda tahakküm kurduğu bir sürecin sonunda, felsefenin mantıksal analiz ve sadece bilgi edinme kuramlarıyla karmakarışık bir biçimde anlaşılmasına; klasik sosyal bilimlerin ise insan doğası hakkındaki edebî sezgilerin bile bugünün öğrenci ve araştırmacılarına

ulaşmasının önüne set çeken nicelikçi sosyal bilimlere dönüşmesine yol açan klasik pozitivizm doğmuştur (Nasr, 2013:19).

Nasr, modern bilimin getirmiş olduğu sorunlara çözümü, geleneğin içinden neşet eden ve kutsal bilim olan geleneksel bilimlerin tekrar diriltilmesinde ve modern bilimlerin bu perspektiften analiz edilerek geleneğin süzgecinden geçirilmesinde görmektedir. Geleneksel bilimler hala yaşasa da, kullanımı yaygınlaştırılarak diriltilmelidir. Nasr'a göre modern bilim, metafiziksel ve teolojik bir bakış açısından eleştirilmeli ve buluşları bu perspektiften değerlendirilmelidir. Nasr bu süreci şöyle ifade etmektedir:

Hala ayakta olan geleneksel kültürler modern bilimleri dönüştürme konusunda büyük bir rol oynayabilirler. Bunu da onlara, içinde onların olduğu gibi görüldüğü bir dünya görüşü sağlamak, bazı durumlarda bu bilimlere yeni bir yaşam biçimi vererek onları başka bir bilgi ve tecrübe evreninin öğeleri yaparak başarabilirler. Bazı Batılı bilim adamları ve düşünürler şimdiden bu amaca ulaşmayı denemekte, fakat büyük çoğunluğu hala Doğu geleneklerinin sahih öğretilerine ulaşamamakta ve bu yüzden onların çabaları genellikle Doğu maneviyatı ile Batı biliminin sentezi olarak adlandırılan o metafizik olarak saçma ve manevî olarak da tehlikeli olan seçmecilik belasıyla karşılaşmaktadır. Bu yüzden sentez saf materyalizmden bile daha sinsi olup kafamızdaki şeylerle taban tabana zıttır (Nasr, 1995:125).

Nasr, bu çözümün İslam medeniyetindeki karşılığını ilk kez onun kavramsallaştırdığı “bilginin İslamileştirilmesi” ile ifade eder. Modern dünya, İslami entelektüel geleneğinin ilkeleri temelinde derinlemesine eleştirilmelidir. Modern bilim olsun veya diğer modern yansımalar olsun modernizmin tüm kollarına İslam geleneğinin fikrî ilkelerini koyarak cevap verilmelidir. Bunun yanında zayıflamış veya yok olmuş olan İslam'ın fikrî ve manevî geleneği bütünüyle canlandırılarak ihya edilmelidir. Bu sağlanmadan modern bilimin veya diğer modern alanların tehlikeleriyle baş edilemez (Nasr, 2012:299). Çünkü modern bilim ve diğer modern yapılar profan bir niteliktedir ve tüm bu sorun ile açmazlar, insanın merkeze alındığı bu yapıdan kaynaklanmaktadır. Bunun aşılması için de geleneksel ilimlerin tekrar işlevsel hale getirilerek, bu seküler yapının karşısına konulmalıdır.

İslamcı sosyoloji konusunda diğerlerinden daha fazla adı anılan sosyolog olan Ali Şeriatî'nin İslam sosyolojisi konusunda görüşlerini akademik bir çalışmadan ziyade, konferanslarından derlenmiş olan İslam Sosyolojisi ve Meşhed Üniversitesi'nde okuttuğu ders notlarından oluşan İslam Bilim adlı eserlerinde görebiliriz. Felsefî, bilimsel, sosyal ve tarihsel meseleleri farkındalık bilinci ile gündeme getirmeye çalışan Şeriatî'nin, önemli gördüğü sosyoloji aslında Batı'nın kendisine güç kazanmak amacıyla Batı dışı toplumları sömürgeleştirmesinde araçsal bir işlev görmektedir. Bu bağlamda Ali Şeriatî Batı'nın sömürgeci amaçlarını

gerçekleştirirken sosyal bilimleri araçsallaştırdığını ve bu yolla bilimsellik örtüsü altında düşünsel savaşımını kolaylıkla yürütebileceği bir platforma kavuştuğunu dile getirir (Şeriati, 2007:60).

Ali Şeriati bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin kuramsal ve uygulamalı yönleri üzerinde durmaktadır. Bu amaç doğrultusunda tevhid, şirk ve el-nas gibi kavramların sosyolojik anlama kavuşması için değerli katkılarının yanı sıra, insan ve Müslüman toplumların doğası üzerine önemli eserler vermiştir. Bu noktada metodolojisi karşılaştırmalı bir metodolojidir.

Ali Şeriati, sosyoloji üzerine çalışmasının amacını, “topluma ve toplum için düşündüğü sisteme ilişkin inancını, mensubu olduğu ekol gereğince gözler önüne sermek” olarak açıklar (Şeriati, 2011:35). Çünkü İslami temelli bir sosyoloji, Batı sosyolojisinin Müslüman toplumlarda oluşturmakta olduğu kültürel emperyalizm karşısında durması gereken direnç açısından önem arz eder. Bu bağlamda Ali Şeriati’nin düşünceleri etrafında şekillenen İslam sosyolojisi farklı bir sosyoloji anlayışı olarak karşımıza çıkar. Bu sosyolojinin diğerlerinden farklı yönü sadece teorik bir sosyoloji olmayıp, aynı zamanda uygulamaya dönük pratik/aktivist bir yönünün de olmasıdır. Bu yüzden bilimsel akademik bir konseptten ziyade ideolojik bir yönü olan Ali Şeriati’nin ortaya koymaya çalıştığı sosyoloji anlayışına, İslamcı sosyoloji denilmektedir.

Batılı bir bilim olan sosyolojinin tamamen bilimsel olmadığını aksine genellemeci olduğu yönünde bir düşünceden hareket eden Ali Şeriati öncelikle sosyolojinin kuramsal boyutu ile ilgilenmektedir. Kuramsal sosyolojinin öncelikle yapması gereken bir düşünce geleneği olarak İslam’ı anlamak ve bilmek olmalıdır. Fakat Batılı değer yargılarıyla örülmüş olan kuramsal sosyoloji mevcut içeriği ve kapsamıyla asla evrensel bir bilim olamadığı için İslam’ı ve İslam toplumlarını anlayıp, açıklayamaz. Bu bağlamda Şeriati, sosyolojiye öncelikle kavramsal yönelim bağlamında bir dil problemi olarak yaklaşmaktadır. Çalışma alanı din sosyolojisi olan Şeriati, İslam’a ve İslami kavramlara yaslanan bir din sosyolojisi geliştirmeye çalışmış ve ilk önce, kavramsal zeminin Batılı kavramların oluşturduğu din sosyolojisinin kavramsal dilini İslamileştirmekle işe başlamıştır (Canatan, 2005:89).

Ali Şeriati’ye göre;

Batı sosyolojisinin basmakalıp kavramlarını dilimize çevirip tekrar etmek bize hiçbir şey kazandırmaz. Zira bu kavramların, bizim çağdaş hayatımızla hiç bir ilgisi yoktur. Biz, kendi toplumumuzda ortaya çıkıp biçimlenen, kendi toplumsal

yapımızın niteliğine, kendi manevi yapımıza, kendi toplumsal davranış kalıplarımıza denk düşen değerleri, ilişkileri ve bireylerimizin bütün bu değerlere, ilişkilere gösterdikleri psikolojik tepkileri incelemeliyiz... Bu açıdan bakıldığında, ümmet, imamet, adalet, şahadet, takıyye, taklid, sabır, gayb, şefa'at, hicret, küfür, şirk, tevhid gibi kavramlar, bunlara tekabül eden veya benzeyen Avrupai kavramlardan çok daha anlamlıdır" (Şeriatî, 1980: 39).

Her şeyden önce Ali Şeriatî doğulu ve Müslüman bir sosyolog olarak temel problemi Batılı kavram ve teorilerle Müslüman toplumların sosyolojinin yapılmasında görmektedir. Dönemin batı sosyolojisinde egemen paradigmalardan olan pozitivism ve Marksizm Batı dışı toplumlarının özellikle üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarını aydınlatmakta ve çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Şeriatî'nin İslamcı bir sosyoloji arayışı, Batılı kuramsal ve metodolojik yaklaşımlardan olan pozitivism ve Marksizm'in üçüncü dünya ülkelerinin problemlerini aydınlatamadığı ve aydınlatamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla üçüncü dünyanın kendine ait tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliğini çözümleyip açıklayabilen ve toplumu dönüştürebilecek sosyolojinin olması zorunlu bir ihtiyaçtır.

Ali Şeriatî'nin İslam sosyolojisi tasarısının belirgin özelliği, İslam'ın ve Müslüman toplumların farklı yöntemlerle incelenmesine açık olmakla birlikte, sosyolojik olarak incelenmesi, ancak bu incelemede Müslüman toplumların kendi kavramları, koşullarının dikkate alındığı gibi İslam'ın da bir projeksiyon olarak işlev görmesidir. Bu bağlamda İslami sosyoloji ya da İslamcı sosyoloji Müslüman toplumlarını İslami kavramlar ve İslamcı ideolojik yaklaşım kapsamında ele alan yerli bir sosyolojidir. Çünkü İslam sosyolojisi dışarıdan bir bakış açısını yansıtmaktadır. Oysa İslamcı sosyoloji kendi kavramları ve metodolojisi olan içerden bir bakıştır. Fakat Şeriatî'ye göre bu yeterli değildir. Çünkü sosyoloji aynı zamanda bir kavram meselesi olduğu için batı kökenli kavramları bırakarak kavramsal anlamda yerelleşmeyi savunur. Bu düşüncesini batılı sosyolojiye ait kavramların yerine dini kavramlara yeni anlamlar yükleyerek geliştirir ve çözüm oluşturmaya çalışır.

Ali Şeriatî'nin Batı sosyolojisi karşısında geliştirmiş olduğu sosyolojinin sadece teorik anlamda entelektüel bir girişim olmayıp aynı zamanda pratik anlamda uygulamalı bir girişimdir. Çünkü batı sosyolojisi pozitivist sosyoloji olsun ya da Marksist sosyoloji olsun temelde toplumsal yasaların keşfine ve bu yasalar aracılığıyla topluma yön verme, kontrol atına alma amacını barındırır. Dolayısıyla batı sosyolojisine alternatif olacak sosyolojinin bu yönde toplumu değiştirme amacı olmalıdır.

Ali Şeriati, İslam sosyolojisi yerine İslamcı bir sosyolojik yaklaşım önermektedir. İslam sosyolojisi Batılı sosyolojik kavram ve kuramlarla İslam toplumlarını açıklarken, İslamcı sosyoloji ise, İslam toplumlarını ve problemlerini İslami kavramlar ve dünya görüşü çerçevesinde analiz edip açıklayan yerli bir sosyoloji anlayışıdır. İslam sosyolojisi ne kadar dışarıdan bir bakış ise İslamcı sosyoloji de o denli içerden bir bakıştır. Fakat Şeriati bunu yeterli görmez. O sosyolojiyi aynı zamanda bir dil meselesi olarak da görür ve batı kökenli kavramları bırakarak dilde de yerleşmeyi savunur. Bu düşüncesini dini kavramlara yeni anlamlar yükleyerek geliştirir ve çözüm oluşturmaya çalışır. Onun kurmaya çalıştığı sosyoloji bu dinamiklere sahip normatif sosyolojisi İslamcı bir sosyolojidir (Yılmaz, 2014:26).

6. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YERLİ SOSYOLOJİ

Türkiye’de Yerli Sosyoloji başlıklı bölüm kendi içinde dört alt bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde öncelikle kelimenin çağdaş anlamıyla sosyoloji biliminin ülkemizde kuruluşundan günümüze tarihsel gelişim süreci incelenerek sosyolojinin ülkemizde algılanması ve sosyolojinin karakteri tartışılacaktır. Bu gereklidir çünkü sosyoloji Osmanlı’nın son döneminde devletin parçalanmasının önüne geçmek için ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Cumhuriyet Devrimlerinin toplumsal kuruluşu için Batı’dan ithal edilmiş sorun çözücü bir bilimdir. Sosyolojinin ülkemizde kuruluşuna ilişkin niteliğini bilmek “yerli sosyoloji projesini” anlamlandırmak adına konumuz açısından temel bir öneme sahiptir.

Baykan Sezer ve Yerli Sosyoloji başlığında ise Baykan Sezer’in sosyoloji anlayışına yer verilerek, ülkemizde yerleşik sosyolojinin problemleri, sorunları ve ülkemizde geçerliliği tartışılacaktır. Böylece Baykan Sezer’in tam olarak başlatmış olduğu yerli sosyoloji projesinin kapsamı, metodolojisi ve Batı sosyolojisinden farklılıkları değerlendirilecektir.

Baykan Sezer sonrasında ele alacağımız bir diğer sosyolog olan ve Baykan Sezer’in başlatmış olduğu yerli sosyoloji projesini mikro sosyoloji anlayışına uyarlayan Korkut Tuna’nın inceleneceği bölümde Korkut Tuna’nın sosyoloji anlayışı ve Baykan Sezer’den farklı olarak yerli sosyolojiye ilişkin katkıları tartışılacaktır.

6.1. Türkiye’de Sosyolojinin Kısa Tarihçesi

Kelimenin çağdaş anlamıyla bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin tarihi on sekizinci yüzyıl siyasal, ekonomik ve düşünsel alanda meydana gelen köklü değişimlere dayanmaktadır. Daha önceki dönemlerde de sosyolojik bağlamda düşüncelere ve çalışmalara rastlansa da belirli bir metodolojiye dayanan içerik ve kapsam itibarıyla sistematik konu bütünlüğüne sahip bağımsız bir bilim olarak on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında Batı dünyasında meydana gelen gelişmelerin ürünü olarak doğan sosyoloji, Batı’nın içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarla birlikte çerçevesini belirlemiştir (Hız&Durdu, 2004:2). Bu bağlamda sosyoloji genel olarak toplumların fakat esasında Batılı toplumların yaşamış olduğu problemlerin incelenmesini kendisine konu

edinmiş bilimsel bir disiplin olarak on sekizinci yüzyıl sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.

Sosyoloji bilimi, Batı'da Fransız devriminden sonra yayılan aydınlanma düşüncesine paralel olarak, kilisenin toplumsal, siyasal, kültürel ve düşünsel alanda belirgin otoritesinin sarsıldığı bir dönemde, daha çok seküler kaygılarla, pozitivist, ilerlemeci bir toplumsal tahayyülü yaşama geçirmek ihtiyacından doğmuştur (Şahin, 2017:8). Bununla birlikte on sekizinci yüzyıl sonlarından itibaren Batı'da meydana gelen siyasal devrimler ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği kapitalizm Avrupa'da toplumsal hayatı derinde etkilemiş ve yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerileri sosyolojinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Sosyolojinin on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarında Batı'da konusu, içeriği ve yöntemi itibarıyla sistematik bir bilim olarak ortaya çıkmıştır. Daha önceki yıllarda toplumsal ilişkilerle ilgili düşünce ve görüşler üretilmiş ve tartışılmış olmasına rağmen sosyolojinin on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıkması Batı toplumlarının yaşadığı değişimlerin etkisiyle meydana gelen sorun ve açmazlara ilişkin çözümler üretebilmek, ayrıca büyük sarsıntı ve kriz oluşturan toplumsal olayları da yönlendirebilmek kaygısından bağımsız değildir (Tuna,1991: 29). Sosyoloji ilk olarak Batı toplumlarının içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin tetiklediği içsel problemlerine çözüm bulabilmek adına geçerlilik kazanmıştır.

Batı'da Fransız İhtilali ve Sanayi Devriminin Batı toplumlarında yaratmış olduğu toplumsal problemlerin bir sonucu olan sosyoloji, Türk toplumunda ise, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan problemlerin çözümü konusunda geliştirilen Batılılaşma hareketleri kapsamında birçok siyasal ve sosyal ve ekonomik sorunun çözümüne katkıda bulunmak amacıyla, Batı'dan ithal edilip, inşa edilmiştir (Çağan, 2007: 70). Bu bağlamda sosyolojinin Türkiye'ye girişi Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde meydana gelen Batılılaşma hareketlerine rastlamaktadır. Bu dönemde Osmanlı, gerileme ve dağılma dönemindedir ve çöküş süreci yaşayan imparatorluk dağılmanın önüne geçmek adına kapsamlı Batılılaşma hareketleri başlatılır. Sosyoloji de bu kapsamda Batı'dan ithal edilmiştir.

Sosyolojiye, kelimenin çağdaş anlamıyla bir bilim olarak Batı'da ortaya çıktığı dönem olan on dokuzuncu yüzyılın sonlarında sistematik bir disiplin şeklinde olmasa da Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Batılılaşma hareketlerine paralel olarak Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Rıza Bey, Said Halim Paşa, İbrahim Şinasi

Efendi, Ahmet Şuayip, Rıza Tevfik, Mehmet Cavit Bey, Mithat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Hasan Tahsin gibi düşünürlerin eserlerinde rastlamak mümkündür.

Sosyoloji, ülkemizde Fransa'dan hemen sonra 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından İstanbul Darülfünun'da "İlmi İctima" adı altında okutulmaya başlanmıştır. Bu yönüyle sosyolojinin Batı'daki kuruluşu esas alındığında Fransa'dan hemen sonra kurumsal bir yapıya kavuşma anlamında Türkiye'de kabul edilen ve hızla yaygınlaşan disiplinler arasında yer almaktadır (Çağan, 2007:69). Kuşkusuz sosyolojinin Fransa'dan hemen sonra ülkemizde yer edinmesi tesadüf değildir. Her ne kadar Batı'da meydana gelen problemlere benzemese Osmanlı'nın son dönemleri olan gerileme, çöküş ve dağılma dönemlerin yaşadığı problemler ve bu problemlere çözüm bulma refleksi sosyolojinin ülkemize girişini hızlandırmıştır.

Osmanlı'da sosyoloji temelde devletin devamına ilişkin çözüm önerilerini ve siyaset yapma tarzını içeren, devletin nasıl Batılılaşacağı, ekonomik ilerlemenin nasıl sağlanacağı, modern topluma nasıl geçileceği konusunda yol gösteren, bir başka deyişle, devlete ve toplumsal güçlere kurtuluş reçeteleri sunacak bir bilim olarak görülmüştür (Arı & Bulut, 2008:23). Bu süreçte dönemin problemlerine çözüm olarak iki farklı sosyoloji anlayışı gelişmiştir. Bu anlayışlar Prens Sabahattin'in temsil ettiği Science Sociale ya da Mesleki İctima ve Ziya Gökalp'in temsilcisi olduğu Sosyolojizmdir. Bu iki farklı sosyoloji anlayışı aynı zamanda Türkiye'de sosyolojinin başlangıç noktasını da oluşturmaktadır.

6.1.1. Prens Sabahattin ve Science Sociale

Science Sociale ekolünün Türkiye'de ki ilk belirtileri, Ali Suavi'nin Le Play'in yazılarından söz etmesi ile birlikte kendisini göstermiştir. Le Play'in fikirlerinden etkilenip, Science Sociale ekolünü Türkiye'ye taşıyan ve temsilciliğini yapan kişi Prens Sabahattin olmuştur. Prens Sabahattin ile birlikte başlayan bu etki, belli bir dönem görülme de günümüze kadar süre gelmiştir (Sezer, 1989:48).

Le Play'dan etkilenerek oluşturduğu görüşlerini İlmi İctima adıyla sistematize eden Prens Sabahattin'e göre, bir toplumu daha iyi bir duruma getirmek için öncelikle o toplumun sosyal bünyesinin bilinmesi gerekmektedir. Toplumun sosyal bünyesi bilinmeden toplumsal düzenlemeler yapmak uzun vadede her hangi bir başarıya götürmeyecektir. Toplumsal sorunların çözümü toplumu tanımaktan geçer. Toplumu tanımanın yolu da İlmi İctima'dan geçmektedir.

Le Play Okulu'dan etkilenecek sosyolojisini buna göre şekillendiren Prens Sabahattin sınırları belirlenmiş bir konunun derinlemesine incelemeyi kapsayan monografi yöntemine dayalı âdemi merkezîyetçiliği ve bireyci sosyoloji anlayışını savunmuştur. Science Sociale ekolünün temsilcisi olduğundan dolayı sosyoloji anlayışı ve görüşleri monografik ve gözlem yöntemi ve âdemi merkezîyetçilik savı etrafından yoğunlaşmaktadır (Koyuncu,2104:72).

Prens Sabahattin'e göre sosyoloji toplumsal yapıyı bilimsel yöntemlerle inceleyen, bu yolla toplumsal yapının tanımlanması ve farklarının belirlenmesini sağlayacak bir bilimdir. Prens Sabahattin'in öncelikli konusu Osmanlı'nın kurtuluşu; metodolojisi ise gözlem ve monografiye dayalı pozitivistizmdir (Koyuncu,2014:70).

6.1.2. Ziya Gökalp ve Sosyolojizm

Prens Sabahattin'den sonra Türkiye'de sosyolojinin başlangıcında özellikle kurumsallaşmasında en etkili isim olan Ziya Gökalp ise Emile Durkheim etkisinde gelişen sosyolojizm savunucusudur. Ziya Gökalp Türkiye'de sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olarak kurumsallaşmasında öncü ve kurucu bir rol oynamış, Cumhuriyet dönemi Türk sosyolojisine damgasını vurmuş bir isimdir. Ziya Gökalp öncesi sosyoloji ile ilgili her ne kadar dağınık halde olsa bile belli birikim olmasına rağmen Türkiye'de sosyolojinin kurumsal başlangıcı Ziya Gökalp ile mümkün olmuştur.

Ziya Gökalp'a göre, sosyolojinin evrensel ve ulusal olmak üzere iki farklı boyutu vardır. Evrensel sosyoloji, uygarlıkları ve kültürleri karşılaştırır, toplumların bağlı oldukları kanunları bulmaya çalışır ve bu kanunlar ışığında toplumlara yön verirken, ulusal sosyoloji ise, ulusların ortak özelliklerini, aynı uygarlık grubuna dâhil olan kurumlar arasındaki gizli ve açık farklılıkları, aynı kökenden gelen ulusların ortak geleneğe ne oranda uydukları, bir ulus içerisinde yer alan grupların uygarlık ve kültür düzeyleri, toplumun kimliği ve temel özellikleri üzerinde durur (Koyuncu, 2014: 75).

Ziya Gökalp'a göre sosyoloji bir disiplin olarak sadece toplumun bilimi değil aynı zamanda toplum için bir bilimdir. Sağlıklı bir toplum oluşturmak için sosyolojinin bulgularından istifade edilmelidir. Ziya Gökalp'ın öncelikli konusu ülkenin kurtuluşu ve bunun için gerekli olan yeni kimliğin inşasıdır. Metodolojisi ise tümevarımcı akıl yürütmeyi önceleyen, fizik ve biyolojide olduğu gibi yasa koymaya dönük deney ve gözlem temelli pozitivistizmdir (Koyuncu, 2014:78). Ziya Gökalp ve sosyolojizm 1940'lı yıllara kadar Türk sosyolojinin egemen paradigması olmuştur.

6.1.3. Ankara DTCF Geleneği

1940'lı yıllara kadar Türkiye'de egemen olan Ziya Gökalp ve sosyolojizm ekolünün yanı sıra bir diğeri gelişme ise 1939 yılında Darül Fünun'dan sonra sosyolojinin Türkiye'de ikinci önemli kürsüsünün açılmış olmasıdır. Türkiye'de ikinci olarak kurulan sosyoloji kürsüsü bağımsız bir bölüm olmayıp ileriki yıllarda kurulacak olan Ankara DTCF'deki Felsefe Bölümü'ne bağılı olarak faaliyet gösteren bir kürsü şeklindedir. İleriki yıllarda Ankara ekolüne dönüşecek olan bu bölüm Amerikan Sosyolojisi'ni ülkemizde temsil eden bir anlayışa sahip olan Niyazi Berkes, Behice Boran, Mediha Berkes ve Muzafer Şerif tarafından kurulmuştur.

Amerikan Sosyolojisi referanslı Ankara ekolü Türk Sosyolojisi için bir kırılma noktası olmuş ve önceki geleneğin temsil ettiği Kıta Avrupa kaynaklı sosyolojizme bir alternatif bakış açısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ankara ekolü Batılılaşma ile evrenselliği bir ve aynı kabul etmektedir. Bu konudaki görüşlerini bilimsel bir platformda da dile getiren Ankara ekolü temsilcileri Batı'nın gelişmesine kaynaklık eden eski Yunan medeniyeti, Latin kültürü, hümanizma, evrensellik gibi tek taraflı konuları, evrensel kaynaklar olarak sunmuşlardır. Buradan hareketle milli bilim anlayışına karşı çıkarak evrensel bilim anlayışını savunmuşlardır (Koyuncu, 2014:80).

Behice Boran ve Niyazi Berkes'in yaklaşımları çerçevesinde önceki döneme damgasını vuran Comte ve Durkheim geleneğinin ilk kez dışına çıkılmış, bütünlüşmeye dayalı bir toplum modelinden uzaklaşarak, diyalektik bir anlayış benimsen, Marksist eğilimler taşıyan çatışmaya dayalı bir toplum modeli işlenmiştir. Diyalektik düşünceye dayanan teorik bir zeminden hareketle Amerikan sosyolojisinin deneysel niteliklerini benimsen bu sosyologlar özellikle köy araştırmaları yoluyla bu görüşlerinin bilimsel zeminini oluşturmaya çalışmışlardır (Koyuncu, 2014:82).

Ankara ekolü 1940'lı yılların bunalımlı Türkiye'sinde resmi ideoloji ile örtüşmeyen, eleştirel bir takım yazıları sebebiyle 6-7 yıllık bir çalışma döneminin ardından 1946 yılında kovuşturmaya uğramışlar ve 1948 yılında mahkeme kararı ile görevden uzaklaştırılmışlardır (Koyuncu, 2014:82).

Ankara ekolüne göre sosyoloji, genel olarak ifade edildiğinde insan ilişkilerini ve faaliyetlerini çözümleyerek, toplumun tümünü kapsayacak değerlendirme ve sonuçlara ulaşmaya çalışan bir araştırma bilimidir. Ekolün ele aldığı konuların

başında ekonomi, şehir, endüstri ve köy sosyolojisi gelmektedir. Metodolojisi mülakat çeşitleri, kayıtların karşılaştırılması gibi birden fazla araştırma tekniğinin kullanıldığı saha araştırmalarına dayanan pozitivistdir (Koyuncu, 2014:83).

6.1.4. İstanbul Üniversitesi Geleneği

Türk sosyoloji tarihinde 1940'lı yıllarda etkinlik kazanan Ankara ekolünün dışında bir diğer önemli ekol İstanbul ekolüdür. Çünkü Türkiye'de hem sosyolojik düşüncenin hem de tarihsel sosyoloji yapma tarzının akademik olarak başladığı ve sürdürüldüğü yer İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Edebiyat Fakültesi sosyoloji bölümüdür (Coşkun, 1991:22).

Bu ekolün temsilcileri arasında Ziya Gökalp sonrası Hilmi Ziya Ülken'le ikinci kuruluşunu yaşayan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalışan Hilmi Ziya Ülken, Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal bulunmaktadır. Ziya Gökalp sosyolojisinin etkileri altında geleneksel sosyolojiyi devam ettirme eğilimi olan İstanbul ekolü Fransız kaynaklı felsefi yönü ağır basmaktadır.

İstanbul ekolüne göre sosyolojinin konusunu "içtimai münasebetler ve değişimler" oluşturmaktadır. Bu anlamda sosyolojinin de belirli çalışma alanları ve sınırları vardır. Sosyolojinin usulü kendi mevzuunu işlerken kendi hususiyetlerine göre doğacaktır. Buna göre toplumsal olaylar, doğrudan gözleyebileceğimiz ve tekrarlanan değişimler ve detaylı gözlemlerle kavrayabileceğimiz ve tekrar edilmeyen değişimler şeklinde iki farklı yoldan incelenebilir: (Koyuncu, 2014:85).

İstanbul ekolüne göre sosyologlar toplumsal ilişkiler ağını belirleyecek ve bu ilişkilerin oluş aşamasında kavrayacak ve canlı olayları belirleyerek tüm toplumun yapısına nüfuz edecektir. Daha sonra toplumsal ilişkilerin oluşum aşamasına ilişkin izlenim ve gözlemlerini istatistik, etnografya, tarih gibi bilimlerin yardımı ile açıklayacaktır. Bu noktada İstanbul ekolünün metodolojisine bakıldığında Durkheim-Gökalp çizgisinin sürdürüldüğü görülmektedir (Kaçmazoğlu, 1991:20).

İstanbul ekolüne göre sosyoloji, toplumsal ilişkileri ve değişmeyi inceleyen bir bilim dalıdır. Ekol daha ziyade felsefi ve teorik ağırlıklı olsa da burada İslam felsefesi, din sosyolojisi, ekonomik düşünce tarihi, aile sosyolojisi, işçi sorunları ve sendikacılık, ırkçılık, halk edebiyatı gibi konuları ele aldığı görülmektedir. Öncü isimler, Hilmi Ziya Ülken, Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal'dir. Bunun yanında Cahit Tanyol, Baykan Sezer, Korkut Tuna da İstanbul ekolünün sonraki

dönemlerine uzanan belli bir etki ortaya koyan önemli isimler arasında yer almıştır. İstanbul ekolünün metodolojisi monografi, gözlem ve istatistiğe dayalı pozitivisttir (Koyuncu, 2014:87). Ziya Gökalp ile başlayan İstanbul ekolü sonraki yıllarda Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, Cahit Tanyol, Baykan Sezer ve Korkut Tuna ile devam etmiştir.

6.1.5. 1960 ile 1980'li Yıllar Arasında Sosyoloji

27 Mayıs darbesi Türkiye'de sosyoloji çalışmalarına da yön vererek özellikle Marksizmin sosyoloji çalışmalarında gözle görünür bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarında sosyologlardan daha çok iktisatçıların ön plana çıktığı söylenebilir. Özellikle Sabri Ülgener, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer gibi iktisatçı düşünürlerin Türkiye'nin düşünce gündeminde ön plana çıktıkları ve tartışmalara yön verdikleri görülmektedir (Özcan, 2010:158). Bu dönemde öne çıkan sosyologlar arasında ise Mübeccel Belik Kıray, Şerif Mardin ve Niyazi Berkes isimleri söylenebilir.

1960'larda, sosyoloji tartışmaları tarihe ve mevcut olgulara yönelen iki ana sosyoloji yönelimi etrafında gerçekleşmiştir. Tarihe yönelen sosyoloji yaklaşımı Türkiye'nin toplumsal, kültürel yapısını tarihsel bir boyutta açıklarken analizlerini mevcut olgulardan hareketle yapan yaklaşım yapısal işlevselci ve davranışçı sosyoloji eğilimini benimsemiştir. Bu bağlamda 1960'larda Türkiye'de sosyolojiye yön veren iki ana eğilim Karl Marx ve Max Weber düşünceleri etrafında gelişme göstermiştir.

Tarihe ilgi duyan sosyologların ilgilendiği konulardan en önemlisi, Karl Marx'ın ortaya attığı fakat geliştirmedeği Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramıdır. ATÜT kavramı, 1960'lı yıllarda Türkiye'de tartışmaya başlanmıştır. Türkiye'de ATÜT'e ilgi duyan ilk kişi Kemal Tahir olmuştur. Onun dışında Selahattin Hilav ve Sencer Divitçioğlu da ATÜT'e ilgi duymuşlardır. Bunların yanında, Behice Boran ve Cahit Tanyol da tartışmaya katılan diğer isimler arasında yer almışlardır (Özcan, 2010:165).

1960'lı yıllarda yapısal işlevselci ve davranışçı yaklaşımı benimseyen sosyologlar arasında iki isim dikkat çekmektedir. Bunlardan işlevselci sosyolog Mübeccel Belik Kıray, 1964 yılında yayımladığı, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adlı yapıtıyla ön plana çıkarken; davranışçı sosyolog olan Şerif

Mardin ise 1969 yılında yayımladığı, *Din ve İdeoloji* adlı yapıtı ile ön plana çıkmıştır (Kaçmazoğlu, 2010: 299).

6.1.6. 1980 ile 2000'li Yıllar Arasında Sosyoloji

1980'li yıllarda, tıpkı 1960'lı yıllarda olduğu gibi sosyolojinin şekillenmesinde 12 Eylül Darbesinin doğrudan bir etkisi olmuştur. Darbeyle birlikte ilgi alanı değişen sosyoloji 60'lı yıllarda önemli bir konumda olan Marksizmi terk etmeye başlamıştır. 1960 ve 1970'li yılların ilgi çeken konuları, Osmanlı tarihi, Osmanlı iktisadi ve toplumsal yapısı iken; 1980'li yılların ilgi çeken konuları laiklik, İslami yaşayış, örtünme, demokratikleşme, devlet-toplum ilişkisi, devlet-din ilişkisi, tüketim, boş zaman, demokrasi, özgürleşme, sivilleşme, çok kültürlülük, küreselleşme, yerelleşme gibi konular olmuştur (Özcan,2010:138). 1980'li yıllarda, sosyologların ilgilendikleri konuların değişmesi ile birlikte, sağlık sosyolojisi, suç sosyolojisi, bilgi sosyolojisi ve çevre sosyolojisi gibi yeni sosyoloji dalları da ortaya çıkmıştır (Kaçmazoğlu, 2010: 330).

1980'li yılların başında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde bölüm başkanlığı görevine gelen Baykan Sezer Türk sosyolojisinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Yürüttüğü çalışmalarla sosyolojiyi bir kavram bilimi olmaktan ileri bir noktaya taşıyan ve sosyolojik literatürde kullanılan kavramların arka planındaki tarihsel, toplumsal ve kültürel gerçekliğin öne çıkmasını sağlamıştır (Tuna, 2003: 15). Baykan Sezer, geliştirdiği Doğu-Batı çatışması teorisi ile Türk toplumunun sorunlarının kendi iç dinamikleri ile çözülebileceğini ortaya koymuştur (Kızılcıkelik, 2008: 183). Bu durum mevcut Türk sosyolojisi için bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Çünkü mevcut Türk sosyolojisi kavramsal ve metodolojik anlamda Batı sosyolojine teslim olmuş adeta Batı sosyolojinin sözcüsü konumundadır.

1960'lı yıllarda Marksist bir terminolojik bağlamda tartışılan ATÜT kavramına yeniden eğilen Baykan Sezer söz konusu kavramı Doğu-Batı ayrımı çerçevesinde analiz ederek Türk sosyolojisinde Doğu-Batı ayrımını kazandırmıştır. Baykan Sezer, ATÜT kavramının yanında, çağdaşlaşma, az gelişmişlik, feodalizm gibi kavramları da detaylı bir şekilde tartışmıştır. Baykan Sezer'i Türk sosyolojisi açısından önemli kılan husus bu kavramları tartışmanın yanında yeni bir sosyoloji anlayışını dile getirmiş olmasıdır. Bu sosyoloji anlayışı yerli sosyoloji diye nitelendirilmektedir.

Yine bu dönemde Türk sosyolojisi adına önemli gelişmelerden diğeri Baykan Sezer'in *Sosyoloji Dergisi*'ni tekrar çıkarmaya başlamasıdır. Ziya Gökalp ve Hilmi

Ziya Ülken tarafından iki defa çıkarılmaya başlanan ve her defasında yayına ara vermek durumunda kalan *Sosyoloji Dergisi*'nin üçüncü defa çıkarılmaya başlanması Baykan Sezer'in kişisel çabasının bir ürünüdür. Bu derginin önemi Türk sosyolojisinin üzerine yaslandığı Batılı literatüre karşı bir alternatif oluşturmastır. Çünkü sosyoloji en nihayetinde aslında bir literatür üzerine yükselir. 1980'li yıllarında sonu ve 1990'lı yılların başında Türk sosyolojisi kendi tarihine yönelmiştir. Bir anlamda sosyolojinin sosyolojisi ve sosyolojinin metodolojisi yapılmaya başlanmıştır. 1980'lere kadar Türkiye'de sosyoloji Batı sosyolojisinin bir uzantısı şeklinde ilerleme göstermiştir. Yine bu dönemde kadar sosyolojinin gündemini Türk toplumunun gerçekleri yerine Batı'daki sosyolojik gelişmeler oluşturmuştur. 1980 sonrasında Baykan Sezer ile birlikte düşünsel anlamda Batı'da ortaya çıkan sosyolojinin kimliği, metodolojisi, kuramları, kavramsal araçları sorgulanmış ve buradan hareketle Türk sosyolojisinin yönelimlerine işaret etmiştir (Parin, 2001:51). Bu dönemde önde gelen isimler arasında, Doğan Ergun, Korkut Tuna, Kadir Cangızbay, H. Bayram Kaçmazoğlu, Hüsamettin Arslan, Nilgün Çelebi yer almaktadır (Çelebi, 2010:61).

1990'lı yıllara gelindiğinde Türk sosyolojisinin entelektüel gündeminde hem bir farklılaşma hem de çeşitlenme gözlenmektedir. Bu dönemde kültürel çalışmalar daha ağırlık kazanmış ve bu kapsamda toplumsal cinsiyet, kadın, feminizm, vb. temalı çalışmalar ile kimlik, farklılık ekseninde milliyet, etnisite ve din temalı çalışmalar, Türk sosyolojisinin entelektüel gündeminde oldukça ilgi çeken popüler konular olmuştur.

1990'lı yıllar Türk sosyolojisinde en ayırt edici özelliği tartışmaların küreselleşme, yerelleşme, modernizm, postmodernizm, yapısalcılık, post yapısalcılık karşılığında yürütülmesidir. Bu bağlamda özellikle Ali Akay, Nilüfer Göle ve Şerif Mardin isimleri dikkat çekmektedir. Türk sosyolojisi bu dönemde çağdaş teorilere, post-yapısalcılığa yönelerek Ali Akay üzerinden post yapısalcılık, biyo-politika, minör düşünce; Nilüfer Göle üzerinden zayıf tarihsellik, Batı-dışı modernlik, ekstra modernlik, modern mahrem; Şerif Mardin üzerinden İslam/oryantalizm, din/modernleşme, tartışmalarına yoğunlaşmıştır. Bu dönemdeki önemli çalışmaları Nilüfer Göle'nin *Modern Mahrem* ve *Melez Desenler* adlı çalışması, Ali Akay'ın *Tekil Düşünce* ve *Minör Politika* adlı çalışması ve Şerif Mardin'in *Türkiye'de Din ve Siyaset, Türk Modernleşmesi* çalışmaları gösterilebilir.

6.1.7. 2000'li Yıllar ve Sonrasında Sosyoloji

2000 sonrası dönemde, sosyolojide büyük makro teorik yaklaşımların yerine çağdaş sosyolojik yaklaşımlarda olduğu gibi daha mikro yaklaşımlar benimsenmiştir. Dönemin post modern ve post yapısalcı havasına uyum sağlayan sosyoloji modernizmin uzantısı olan tarihsel sosyoloji yerine post modernizmin bir ürünü olan coğrafya temelli bir sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Bu dönemde mikro ve coğrafya temelli sosyoloji anlayışının geliştiği, disiplinler arası çalışmaların öne çıktığı ve konuların çeşitlendiği de görülmektedir (Özcan,2010:186). Bu bağlamda bütün bir yapı olarak toplum yerine mekân sosyolojisi bağlamında toplumun içindeki küçük gruplara yönelme başlamış; mahalle, alış veriş merkezleri, semt pazarları, siteler, kafeler gibi mekânlar sosyolojiye konu olmuştur.

Son yıllarda Türk sosyolojisinde diğerlerine oranla oldukça fazla atıf yapılan isimlerin başında Fransız sosyolog Pierre Bourdieu gelmektedir. Bourdieu Marksist bir gelenekten gelen sosyolojiye yeni kavram ve kuram kazandıran uygulamalı sosyolojik çalışmaları ile ön plana çıkmaktadır. Çok yönlü kuramsal bir derinliği olan Pierre Bourdieu farklı sosyoloji çalışmalarında hemen başvurulanan isimlerin başında gelmektedir. Bourdieu'nun bu yönü ülkemizde kendisine Marksist çevrelerin dışında da bir ilginin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Pierre Bourdieu ile birlikte Türk sosyolojisinin gündemini gündelik yaşam, mekân, alışkanlıklar ve beden sosyolojisi oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda ülkemizde ilgi odağı olmaya başlayan bir diğer neo-marksist kimliği ile tanınan sosyolog Henri Lefebvre'dir. Henri Lefebvre kent ve gündelik hayatın eleştirisi üzerine çalışmalarıyla ülkemizde bilinmektedir. Benzer şekilde sosyoloji, felsefe, psikanaliz ve psikoloji çalışmalarıyla tanınan Michel De Certeau'dur. Michel De Certeau'yu ülkemizde ilgi odağı yapan yönü gündelik hayat üzerine yapmış olduğu çalışmalarıdır.

6.2. Baykan Sezer ve Yerli Sosyoloji

6.2.1. Hayatı ve Eserleri

1939 yılında Malatya'da doğan ve 1959 yılında Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Sezer, 1962 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne kayıt olmuştur. 1966 yılında Fransa'ya giden Sezer, Paris'te Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde bir süre eğitim görmüş ve Türkiye'ye döndükten sonra yarım kalan eğitimini 1968 yılında tamamlamıştır.

Akademik çalışma hayatına, 1969 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri Kürsüsü'nde başlayan Baykan Sezer, 1971 yılında Sosyoloji Bölümünde, *Doğu'da Yerleşik ve Göçebe Toplamların Sosyolojik Özellikleri* adlı çalışması ile doktorasını tamamlamıştır. 1971 yılında tekrar Fransa'ya giden Baykan Sezer, 1972 yılında Cahit Tanyol tarafından kendisine teklif edilen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji asistanlığı kadrosu için sınava girmiş ve doktor asistan olarak göreve başlamıştır (Eğribel & Özcan, 2008: 496).

Sezer, 1976 yılında *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* adlı çalışma ile doçent, 1988 yılında ise *Sosyolojinin Ana Başlıkları* adlı çalışma ile profesör olmuştur. Cahit Tanyol'dan sonra göreve geldiği Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini 1993 yılına kadar devam ettiren Baykan Sezer, 1993 yılında kendi isteği ile bölüm başkanlığı görevini bırakmış ve 1998 yılında yine kendi isteği ile emekliliğe ayrılmıştır. Sosyoloji bölüm başkanlığı görevi dışında, Sosyoloji Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı Başkanlığı gibi görevlerde de bulunan Baykan Sezer, Türk sosyoloji tarihine yaptığı önemli katkıları arkasında bırakarak 7 Eylül 2002 tarihinde vefat etmiştir (Eğribel & Özcan, 2003:5).

6.2.2. Batı Sosyolojisi

1970'li yıllarda Türk düşünce tarihinde etkili olmaya başlayan Sezer, 1980'li yıllarda en verimli dönemini yaşamış ve Türk sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır. Baykan Sezer'e göre, öncelikle toplum sorunlarının açıklama ve çözümleme deneylerinin bir toplamı ve ürünü olarak tanımlanan sosyoloji bilimsel bir disiplin olarak on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında Batı dünyasında yaşanan gelişmelerin etkisinin ürünüdür (Sezer,1985:9).

Baykan Sezer'e göre sosyolojiyi anlamak, ortaya çıkma sürecini, Batı kaynaklı olmasını açıklayabilmek için on dokuzuncu yüzyılın incelenmesi gerekir. Baykan Sezer'in üzerinde durduğu önemli noktalardan biri sosyolojinin Batı'lı bir ilgi ve çalışma alanına sahip olması meselesinin aydınlatılmasıdır. Bu nedenle Türkiye'de uzun yıllardan beri yaşanan bu problemin çözümü için, Batı'da on dokuzuncu yüzyılda yaşanan toplumsal olayları incelemeye ve bu olayları Batı açısından açıklanmaya çalışmıştır.

Fransız İhtilalı ve Sanayi Devriminin sosyolojinin doğuşu arasındaki ilişkinin yanı sıra Baykan Sezer on dokuzuncu yüzyılda Batının dünya üzerinde egemenlik sağlamış olmasını sosyolojinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan esas nedenlerden

biri olarak görmektedir. Çünkü Batı on dokuzuncu yüzyılda yeni kurmuş olduğu dünya egemenliğini tam anlamıyla yerleştirmek ve devam ettirmek için sahip olduğu gücün kullanımını genel anlamda sosyal bilimler aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi bilimler Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen toplumsal kargaşanın çözülmesinde ve toplumsal düzenin tesis edilmesinde rol almalarının yanı sıra Batının dünya egemenliğini meşru ve bilimsel bir zemine dayandırmak, korumak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Baykan Sezer'e göre bu durum, on dokuzuncu yüzyılda Batı'da yeni bir bilim olarak ortaya çıkan sosyolojinin, Batılı karakterine ilişkin bir tespiti de içermektedir. Çünkü ilgilendiği konular bağlamında yeni olmayan sosyolojiyi, on dokuzuncu yüzyılda Batı'da görülen yeni ve özel koşullara bağlı yeni bir bilim olarak nitelenmesinin sebebi, sosyolojinin bu tarihten itibaren konularını daha sistematik bir biçim ve yöntemle ele almaya başlamasıdır (Çağan,2007:72).

Batı dünya üzerinde ve doğa üzerinde büyük bir üstünlük kazandıktan sonra bu üstünlüğü kendi iç sorunlarını çözmek için kullanmıştır. Batı bu üstünlüğü bilinçli bir şekilde kullanmayı başardığında sorunlarını çözebileceğini düşünmüştür (Sezer, 1993:13). Batı'nın ortaya koyduğu sosyolojik karakterde bu bilinç etkili olmuştur. Batı'da on dokuzuncu yüzyılda toplum konusundaki yaygın görüşlere ve eski toplum kuramlarına yeni bir biçim verilmek istenmiştir. Bu yaygın biçimlerle ortaya çıkan yeni koşullar vurgulanmak istenmiş ve bu şekilde geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmaya çalışılmıştır (Sezer, 1993:15). Yani sosyoloji Sezer'e göre Avrupa'da çok yönlü bir gelişmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sezer, Batı sosyolojisi kuramlarının toplumsal ve kültürel, tarihsel olayları açıklarken genel, soyut, mutlak ve toplum üstü bir tavır takındığını iddia eder. Marx'ın bütün toplumların geleceğini ve gelişim aşamalarını açıklayıp analiz ederken bir Mesih benzeri kurtarıcı rolüne bürünürken, Durkheim'in ise toplumla ilgili analizleri genel ve bütün sosyal olayları açıklamaya çalışarak ve her toplumun kendine özgü tarihsel ve toplumsal gerçekliğini göz ardı etmiştir. Bu bağlamda Batı sosyolojisi genel, soyut, mutlak ve toplum üstü bir bakış açısına sahiptir.

Baykan Sezer hareket noktası sosyolojinin Batı'lı bir bilim olduğu ön kabulü olduğu için tartışmalarını bu bağlamda sürdürmüş ve sosyolojinin kurucuları olan Auguste Comte, Saint Simon, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in sosyoloji teorilerini de tartışmaya dâhil etmiştir. Her ne kadar Batı sosyolojisinin kurucuları olarak birçok isimden bahsetmiş olsa bile esas olarak Baykan Sezer günümüz Batı sosyolojisinin mevcut hegemonyasını ve kimliğini Weber ve Durkheim aracılığıyla

kazandığını savunmuştur. Çünkü bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin kendi kurallarını ortaya koyan bağımsız bilim olması Durkeim'in, temel eğilimleri ve ilgi alanları ise Weber'in çabalarının bir ürünüdür.

Baykan Sezer'e göre Marx'ın da diğer sosyologlardan farkı yoktur. Çünkü Marx Batı'ya yönelik bütün eleştirilerine rağmen Batı'yı diğer dünya devletlerinin önünde görmüş, Batı'nın öncülüğünde toplumsal, tarihsel ve ekonomik problemlerin Batı içinde çözülerek yaygınlaşabileceğini savunmuştur. Yani sosyoloji Batı'lı toplumlar açısından ele kavramsallaştırılmış ve genel sosyoloji olmaktan uzak Batı sosyolojisi olma yolunda devam etmiştir. Batı da Marx'ın bu görüşlerini kullanarak kendine diğer toplumlar önünde üstünlük elde etmeye çalışmıştır (Kızılcılık, 2000: 18). Baykan Sezer'in görüşlerine ilgi duyduğu ve sosyolojinin günümüzde kimliğinde etkili ola bir diğer sosyolog ise Weber'dir. Max Weber sosyolojiye yaptığı katkılar bağlamında günümüzde bile hala üzerine en çok konuşulan isimlerden birisidir. Max Weber Karl Marx'ın aksine kapitalizmi farklı bir açıdan ele almış, toplumsal yapının din ve ekonomi çaprazında incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncelerini Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde açıklamaya çalışmıştır. Baykan Sezer, Protestanlıkla kapitalizm arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını belirtmekte ve gerçekte modern kapitalizmin herhangi bir dinden çıkmasının söz konusu olamayacağını ifade etmektedir (Sezer,1991: 94). Bu bağlamda Baykan Sezer, Batı sosyolojinin genel anlamda batı merkezli olarak yürütüldüğü görüşündedir. Yani aslında Batı'nın evrensel olarak ileri sürdüğü birçok kuram ve sosyolojik çalışmanın Batı için ve Batı merkezli olduğu konusunda eleştirilerde bulunmuştur.

Sosyolojinin yanı sıra aynı dönemde antropoloji, etnoloji gibi bilimlerde üretilmiştir. Henüz sosyal bilimlerde uzmanlaşmanın olmadığı dönemlerde birbiriyle yakın ilişki içinde olan bu bilimler sosyolojiye benzer bir misyona sahiptirler. Batı sömürgeci ve yayılmacı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, Batı tarafından üretilen ve temel kaygıları Batı'nın üstünlüğüne bilimsel meşruiyet sağlamak olan bu bilimler Batı-merkezci bir tutumla toplumları kategorik ayrıma tabi tutarak, Batı'nın uygar, gelişmiş ve üstün bir toplumsal model olduğu ön kabulüne sahiptir. Uygar, gelişmiş ve üstün bir toplumsal model olarak Batı toplumlarının karşısında ise, barbar, ilkel ve gelişmemiş Doğu toplumları vardır. Ve gelişmek, uygarlaşmak için Batı toplumları model alınmalıdır. Çünkü Batı toplumları tarihsel gelişme çizgisinde gelişme ve ilerlemenin daha genel olarak çağdaşlaşmanın son evresini temsil etmektedir. Bu nedenle Batı dışı toplumlar için uygarlık, ilerleme ve çağdaşlaşma benzeri kavramlar

ulaşılması gereken ideallere karşılık gelmektedir. Batı dışı toplumların bu ideallere olan inancını sağlamlaştıran şey sosyoloji, antropoloji ve etnoloji gibi bilimlerin araştırma ve incelemelerine dayanan “bilimsel” sylemleridir. Batının bu yöndeki inançlarını besleyen temel sebep ise, onun sosyoloji ve benzeri yeni araçlarla toplumsal olayları üzerinde etkili olabileceği ve toplumları istediği gibi yönlendirebileceği n kabulüdür. Bu inanç aracılığıyla Batı’nın geldiği nokta ise aslında toplum bilgisi aracılığıyla tarihe müdahale edebileceği inancına getirmiştir (Sezer, 2006: 60).

Baykan Sezer sosyolojinin ortaya çıkışı ile Batı’nın sömürgeci anlayışı arasındaki ilişkiyi gözler önüne sererken aynı zamanda bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin kavramsal ve torik oluşumuna dikkat çeker. Bu bağlamda Baykan Sezer’e göre sosyolojinin kavramları örneğin ilkel toplumlar - gelişmiş toplumlar ya da kültür ve uygarlık kuramları gerçek anlamlarını ancak Batı dünya egemenliği ile bağlantısı içinde bulacaktır (Sezer,2006:139). Çünkü bilimsel bir disiplin olarak sosyoloji Batı smrgeciliğinde araçsal bir misyon edinmişse aynı zamanda sosyolojinin kavramsal zmllemelerinin ve teorik yaklaşımlarının Batı sömürgeciliği ile anlamsal ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamsal ilişki uygarlık, ağdaşlaşma kavramlarında kendisini göstermektedir. Çünkü hiçbir toplum ağdaş olmak ya da uygar olmak seçeneğini yok sayıp göz ardı edemez. İşte tam bu noktada uygarlık ve çağdaşlığın kıstaslarının Batı tarafından belirleniyor olması, gerçekte Batı’nın bu kavramlar aracılığıyla kendisine geçerli meşru bir zemin yarattığı gerçeğini de beraberinde getirmektedir (Sezer,2006:157).

6.2.3. Türk Sosyolojisi

Batı’da Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal şartların ve Batı’nın dünya egemenliğinin kurumsallaşmasının bir sonucu olan sosyoloji, Türk toplumunda ise, dağılmakta ve çökmekte olan imparatorluğun çöküşünü hızlandıran birçok siyasal ve sosyo-ekonomik sorunun çözümü kavuşturulması adına başlatılan Batılılaşma hareketlerinin bir uzantısı olarak Batı’dan ithal edilerek kurulmuştur.

Baykan Sezer, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilalinin Batı toplumlarında yaratmış olduğu kargaşanın çözümü ve bozulan toplumsal sistemin yeniden düzenlenmesi için kurulmuş olan sosyoloji, Batılı toplumların tarihsel deneyiminden tamamen farklı bir tarihsel deneyime sahip olan ve yapısal, dinsel, kültürel olarak da Batılı toplumlardan tamamen farklı olan Türk toplumunu anlamaya ve onun

sorunlarına çözüm üretmeye yetmeyeceği kanaatindedir. Bu nedenle tarihsel ve toplumsal problemleri Doğu-Batı ekseninde inceleyen Baykan Sezer, Türk toplumunu anlamaya ve yaşamış olduğu toplumsal sorunları çözmeye yönelmiş her sosyolojik çabanın Türk toplumunun kendine özgü tarihsel ve kültürel geçmişini dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir. Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu anlayacak ve toplumsal, siyasal, kültürel sorunlarına çözüm sunabilecek sosyoloji, yerli dinamiklerce kurulmuş olan Türk sosyolojisidir. Buradaki 'Türk Sosyoloji' nitelendirmesindeki 'Türklük' kavramı etnik ve milliyetçi bir söylemin dışında tarihsel ve kültürel bir geçmişe dayanan bir birikimin ifadesi olarak ve Doğu-Batı ayırımında dünya bütünlüğü içindeki ayırt edici özgün yapıya ilişkin bir vurgu taşımaktadır (Geçgin,2017:541). Baykan Sezer'e göre toplumsal, siyasal ve kültürel sorunlara çözüm getirmek adına Türk toplumunu anlamaya ve açıklamaya yönelmiş her sosyolojik pratik, Türk toplumunun özgül durumunu dikkate almak ve bu anlayış temelinde sorunlara çözümler üretmek durumundadır (Çağan, 2007:25).

Aydınlanma felsefesiyle daha seküler bir yaşam biçimine evrilen Batı toplumlarının Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrası yaşamış olduğu toplumsal sorunların sosyolojinin ortaya çıkmasında belirleyici bir etkisi olmuştur. Yine bu dönemde ortaya çıkan muhafazakârlık, sosyalizm, liberalizm, milliyetçilik gibi ideolojiler sadece Batı toplumlarını değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda da belirli çevrelerde yankı bulmuştur. Çünkü gerileme ve dağılma dönemi yaşayan Osmanlı İmparatorluğu devletin yaşadığı çöküntüyü engellemek için Batı kökenli ideolojik gelişmelere daha açık hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engellemek için çözüm arayan dönemin aydınları arasında Batılılaşma düşüncesi teknik, ekonomik, askeri ve siyasal alanlardaki işbirliğinin ötesinde kısa bir süre sonra kapsamlı bir hale gelerek Batılılar gibi düşünme ve yaşama idealine dönüşmüştür. İmparatorluğun içinde bulunduğu kriz durumunun aşılmasını ve dağılma sürecinin önüne geçilmesini Batılılar gibi düşünebilme ve yaşayabilme mottosuna bağlayan Batılılaşma taraftarları, Batılılaşma ideali doğrultusunda Batılı yaşam biçimini olduğu kadar, Batı düşüncesini de ithal etmeye başlamışlardır (Kızılcelik, 2000:91).

Osmanlı'nın Batılılaşma hareketlerine paralel bir sürecin ürünü olan sosyoloji devletin çöküşüne engel olmak için Batı'da ortaya çıktığı tarihten hemen sonra neredeyse hiçbir gecikmeye uğramadan, eş zamanlı olarak ülkemizde izlenme olanağı bulmuş bir bilimdir. Devletin çöküşünün önüne geçmek için başlatılan Batılılaşma hareketlerinin uzantısında Batı'dan ithal edilen sosyoloji, hangi sosyolojik teoriyi model alırsa alsın ya da hangi ideolojik aidiyete bağlı olursa olsun

Türk sosyolojisinin bütün varyasyonları ana hatlarıyla Batı sosyolojisi ekseninde aktarmacı bir gelişme göstermiştir (Çağan,2007:71). Toplumu dönüştürme motivasyonunun sonucunda Türk sosyolojisi Batılı sosyolojiye sadık kalarak birebir aktarıcısı olmuştur. Bu bağlamda Türk Sosyoloji geleneği Batı Sosyolojisini kavram, teori ve metodolojisini ya tamamen ya da kısmen uyarlayarak taklitçi bir sosyolojiden öte geçememiştir. Böylece sosyoloji geleneği kendisinde önce yapılan hemen hemen bütün çalışmaları Batı'lı bilimsel pozitivist sosyoloji kalıplarına için görmezden gelmiştir. Böylece Türk sosyoloji geleneği kendisinden önceki tarihsel ve düşünsel gelenekle olan ilişkisi kopmuş ve düşünsel olarak Batı düşün dünyasına başvurmuştur. Böylece Türk sosyolojisinin özellikle gelenek olarak felsefi düşünceye yaslanan Batı sosyolojisini izlemek ve referans almak dışında bir şansı kalmamıştır.

Kısacası sosyoloji ülkemizde kuruluşundan itibaren, Batı sosyolojisine özgü kuramsal ve metodolojik gelişmeleri tanıtarak bu modelleri referans almak Batı sosyolojisinin evrensel geçerliliğini savunmak gibi bir nitelikte gelişme göstermiştir. Bu bağlamda ülkemizdeki sosyoloji yapma biçimi Batı sosyolojisinin Batı toplumları için geliştirmiş olduğu açıklama modelleri ya aynen ya da dönüştürülerek Türk toplumuna uyarlamak şeklinde gelişim süreci göstermiştir. Bu süreç bilgi süreçlerine en hızlı bir biçimde dâhil olmayı kolaylaştırmak gibi olumlu içeriğe sahipken, diğer yandan toplumsal farklılıkları ve toplumların kendine özgülüklerini görmezden gelmek gibi olumsuz bir özelliğe de sahiptir (Çağan,2007:71).

Sosyolojinin bir bilim olarak Batıda ortaya çıkma sebepleri ile Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan sosyolojinin farklılıklarına işaret eden Baykan Sezer'e göre Osmanlı yöneticileri, ideologları ve aydınları sosyolojiyi Osmanlı Devleti'ni kurtaracak sihirli bir güç olarak değerlendirdiler. Başka bir ifade ile sosyoloji, Batı'da pek çok toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve uluslararası nedene bağlı olarak doğmasına karşılık, Osmanlı'da siyasi kaygılarla gündeme gelmiş ve yerleşmiştir. Bu konuda çeşitli Batı hayranı aydınların katkısı büyüktür. Devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın yolu Batı'nın bilim ve tekniğini örnek almak olması gerekirken Batı'ya benzeme politikaları izlenmiştir. Bu durumu da Baykan Sezer Batılılaşma değil Batıcılaşma olarak ifade etmiştir.

Baykan Sezer'e göre Türk Sosyolojisi Batıdan ithal edilmiş ve Batı taklitçiliğine dayanan bir bilimdir. Her ne kadar Baykan Sezer, Türk sosyolojisinin Batı'dan aktarma bir bilim olduğunu söylese de, Türk Sosyologlarının büyük çoğunluğunun Türk toplumunun tarihsel, kültürel ve toplumsal sorunlar üzerine düşündüğünü de ayrıca ifade etmektedir. Buradan hareketle aslında Baykan

Sezer'in Türk sosyologlarının tamamen taklit eden ve tamamen Batı'yı taklit eden sosyologlar olmadığını düşündüğünü söyleyebiliriz.

Baykan Sezer Batı'da sosyolojiyi ortaya çıkaran ve sosyolojiye bir kimlik kazandıran gelişmelerin benzerini ülkemizde beklemenin mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Çünkü Batı dünya egemenliğini elinde bulundurmanın üstünlüğüyle sorunları çözme yoluna gitmekteyken Osmanlı İmparatorluğu aksine dünya egemenliğini elinden çıkarmanın vermiş olduğu sorunlarla mücadele etmekteydi. Türk sosyolojisinin gelişim süreci incelendiğinde sosyolojinin zorunluluktan, ivedi bir şekilde getirildiği görülmektedir. Çünkü Batı'da sosyolojinin toplumsal problemlere çözüm getirdiği düşüncesi etkili olmuştur. İşte bu süreçte sosyoloji Türkiye'de diğer bilim dallarının önünde gelen bir bilim olmuştur. Bu süreç Batının egemenlik üstünlüğüyle Osmanlının ise egemenliği kaybetme telaşıyla işlemiş ve hızlı çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Batı sosyolojisi ürettiği çözüm yollarının bütün toplumlar için geçerli olduğunu düşündü ve ülkemizde de bu böyle algılandı. Devam eden dönemde Batı sosyoloji yöntemlerinin Türk toplumsal sorunlarının çözümünde yetersiz kalması sonrasında Türk sosyoloji bunun nedenini Batı'da ortaya çıkan yeni kuramların takip edilmemesine yani bilgisizliğe bağlandı. Dolayısıyla Türk sosyolojisi sürekli Batı sosyoloji kuramlarının ithal edilmesi gerektiğini düşündü. Baykan Sezer, başlangıçtaki nedenlerin bu düşüncenin alışkanlık haline gelerek gelenekselleştiğini düşünmüştür.

Türkiye'de sosyoloji yapma pratiğinin aktarmacı ve taklitçiliği karşısında Baykan Sezer öncelikle tek bir sosyoloji varsayımına karşı çıkarak sosyolojiyi Batı Sosyolojisi ve Türk Sosyolojisi şeklinde ikiye ayırarak belirli bir konumlandırmaya gider. Öncelikle Felsefi bir düşünsel alt yapısı olan Batı sosyolojisi genel olarak on dokuzuncu yüzyıl bunalımının bir ürünü olmakla birlikte özünde Batı'nın çıkar ve sömürgeci anlayışına bilimsel meşruiyet sağlamak için Batı'da üretilmiştir. Bu yüzden Batılı değer yargılarıyla oluşturulmuş ve Batılı toplumsal yapıya uygun içerik ve kapsama sahiptir. Türk Sosyolojisi kavramsallaştırmasının temelinde ise sosyolojinin kendisine dönük bir tanımlama vardır. Baykan Sezer için sosyoloji öncelikle toplumun yaşadığı sorunların, krizlerin, geçirmiş olduğu değişimlerin açıklanması ve çözümlenmesine ilişkin girişimlerin bir ürünüdür (Sezer,1985:9). Dolayısıyla sosyoloji her nasıl tanımlanırsa tanımlansın özünden topluma ilişkin bir faaliyet olduğu için tek bir sosyolojiden bahsedilemez. Çünkü bütün toplumlar birbirinden farklı tarihsel, kültürel, düşünsel ve toplumsal dinamiklere sahiptir. Bu nedenle belirli bir düşünsel geleneği referans alan ve bütün toplumsal modelleri

kapsayacak, bütün toplumsal sorunlar için geliştirilmiş açıklama modelleri mümkün değildir. Bu nedenle Batılı düşünsel geleneği olan sosyolojinin de Batı'dan farklı toplumsal ve tarihsel dinamiklere sahip olan Türk toplumu için geçerli açıklamalar getiremeyeceği düşüncesi Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal dinamiklerine yaslanarak bilgi üretecek bir sosyolojinin gerekli olduğu inancı Türk Sosyolojisi kavramsallaştırmasını doğurmuştur. Bu nedenle baştan itibaren sorunları Doğu-Batı ikilemi çerçevesinde ele alan Baykan Sezer, Türk toplumunu anlamaya ve açıklamaya yönelik yapılan sosyoloji pratiğinin, Türk toplumunun kendine özgü tarihsel, toplumsal ve kültürel gelişimini dikkate alarak Türk toplumunun özgüllüğünü göz önünde bulundurması gerektiğini ifade etmektedir (Çağan, 2007:72). Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu tarihsel ve toplumsal dinamikleri çerçevesinde anlayacak ve sorunlarına çözüm üretebilecek sosyoloji yerli bakış açısına sahip Türk sosyolojisi. Çünkü Baykan Sezer'e göre Türk sosyolojisi kendi toplumsal sorunlarını tüm tarih ve toplumlar arası ilişkileri kapsayacak Doğu-Batı ilişkilerine başvurarak açıklamak durumunda ve zorundadır (Sezer, 1991:47).

Baykan Sezer'den önce sınırlı da olsa "Türk sosyolojisi" deyimini kapsamına girebilecek nitelikte çalışmalar olsa da Türk Sosyolojisi deyimini Baykan Sezer ile özdeşleşmiştir. Özellikle ve bilinçli bir şekilde Türk sosyolojisi deyimini Türkiye'de sosyoloji gündemine ve literatürde dolaşıma sokan Baykan Sezer'in bütün çabası Türk toplumunun gerçek sorunlarını yine kendi birikimleriyle çözme çabasından hareketle 'kişilikli ve kimlikli' bir sosyolojinin peşinde olmasıdır (Orçan, 2004:215).

Baykan Sezer'in 'Türkiye'de sosyoloji' yerine tercih ettiği Türk Sosyolojisi ifadesindeki 'Türklük' vurgusu tarihsel bir geçmişe ve Doğu-Batı ayırımında dünya bütünlüğü içindeki ayırt edici özgün yapıya ilişkin bir vurgu taşımaktadır (Geçgin,2017:541). Dolayısıyla etnik ve milliyetçi bir söylemin aksine "Türklük" nitelendirmesi Türk toplumunun özgün bir tarihsel ve toplumsal yapısına göndermede bulunur. Bu nedenle Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu anlamaya ve açıklamaya yönelik yapılan sosyolojik çalışmalar, Türk toplumunun özgül durumunu dikkate alarak ve bu anlayış temelinde sorunlara çözümler üretmek durumundadır (Çağan, 2007:73).

Baykan Sezer'e kadar Türk Sosyolojisi deyiminin çok gündemde olmaması ve hatta onun yerine Türkiye'de Sosyoloji deyiminin kullanılıyor olmasının esas nedeni klasik pozitivist sosyolojinin nesnellik ve evrensellik iddialarıdır. Bilindiği gibi pozitivist sosyoloji ilk kuşak itibarıyla tüm toplumlar için çeşitli toplumsal değişim teorileri üretmiştir. Dolayısıyla klasik pozitivist sosyolojinin birinci kuşak teorilerinin

Ülkemizde birebir yankı bulması sosyolojilerden tek değil tek bir sosyolojiden bahsedilmesine neden olmuştur.

Baykan Sezer'in bilimsel bir disiplin olarak Batı sosyolojisine ilişkin yaklaşımı ve sosyolojik düşünceye dair tartışmaları sonucu olarak entelektüel gündeme soktuğu "yerli sosyoloji" vurgusunu Türkiye'de sosyolojinin tarihi ve kimliği bağlamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in kuruluşt yıllarına kadar Türkiye'de sosyoloji, Batı'daki sosyolojinin gelişimine paralel bir gelişim göstermiştir.

Batı'da Fransız Devrimi sonrasında meydana gelen toplumsal ve siyasal kargaşalar, bir yandan sosyolojinin ortaya çıkması adına gerekli zemini oluşturunken öte taraftan Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere birçok farklı toplumlar üzerinde de etkileri olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğun gerileme ve dağılma döneminde bulunması ve buna bağlı olarak yaştadığı krizler Fransız Devriminin dünya üzerinde yaymışt olduğu etkiye bilerek ya da bilmeyerek daha açık hale gelmesine sebep olmuştur. İmparatorluğun kurtuluştu için reçeteler arayan Osmanlı aydınları arasında Batılılaşma yanlısı bir grup oluşturmuştur. Önceleri salt teknik, ekonomik, askeri ve siyasi alanlardaki işbirliğini hedefleyen Batılılaşma akımı, kısa bir süre sonra Batılılar gibi düşünme ve yaşama idealiyle vücut bulmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve dağılmasının önüne geçilmesini Batılılar gibi düşünebilme ve yaşayabilme şartına bağlayan Batılılaşma savunucuları, bu ideal doğrultusunda Batılı yaşam biçimini olduğu kadar, Batı düşüncesini de ithal etmeye başlamışlardır. İşte sosyoloji ülkemize böyle bir ortamda girmiştir. Bu da şu anlama gelmektedir; sosyoloji Batı'da ortaya çıkışından hemen sonra neredeyse hiçbir gecikmeye uğramadan, eşt zamanlı olarak ülkemizde izlenme olanağı bulmuş bir bilimdir. Batılılaşma ideali ve hedefleri paralelinde var olan sosyoloji, baştan itibaren Batılı sosyolojiye sadık kalmıştır.

Ülkemizdeki sosyoloji geleneği, Batılı sosyolojiyi ya bütünüyle aktararak ya da kısmen uyarlayarak yaşatma yolunu seçmiştir. Bu tercih neredeyse kesin bir hükme bağlanmış gibidir. Öyle ki, ülkemizdeki sosyoloji geleneği, kendisinden önce yapılmışt bütün alıştmaları inkâr ve mahkûm etmiştir. Böylece sosyolojimizin Türk düşünce geleneği ile ilişki kurması engellenmiş, Batı'daki sosyolojik gelişmeleri izlemekten başka şansı kalmamıştır. Bu tavrıyla kendini Batılı sosyolojik bilgi karştısında kayıtlayan sosyolojimiz, kendi meşruiyetini temin etmek maksadıyla, bir yandan Batı'nın üstünlüğünü kayıtsız şartsız kabul etme yolunu tercih etmiş, diğer yandan da Türkiye'nin kurtuluştu için Batılılaşmanın şart olduğunu savunmaya

koşulmuştur. Kısacası Türkiye’de sosyoloji, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ve yıkılmasının önüne geçmek adına Batılılaşma paradigmasının etkisi altında gelişirken, Cumhuriyet Türkiye’sinde ise Cumhuriyet devrimlerinin toplumsal yaşamda yaygınlık kazanmasının ve yeni kurulan devletin ulus inşa etmenin aracı olarak gelişim göstermiştir. Her iki durumda da sosyoloji ülkemizde Batı sosyolojisinin etkisi altında gelişim göstermiştir. Dolayısıyla sosyoloji ülkemizde var olduğu günden bu yana, Batı düşüncesinin ulaştığı yeni çözüm ve sonuçları tanıtmak ve Batı’nın, Batı düşüncesinin üstünlüğünü savunmak gibi bir misyona sahip olmuştur (Sezer, 1988: 8).

Tüm bu gelişmelerin neticesinde sosyoloji ülkemizde batılılaşma politikalarının devlet politikası haline gelmesi sebebiyle üzerinde fazla düşünülmeden, sorgulanmadan, eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden Batı’dan ithal edilmiş ve sonucunda Türk toplumunun sorunlarını anlamak, açıklamak ve çözmek konusunda başarılı olamamıştır. Öz olarak bu durum “Yerli Sosyoloji” akımına motivasyon sağlamıştır.

Türkiye’de yerli sosyoloji akımının en kalın çizgilerle savunan sosyolog olan Baykan Sezer niçin yerli sosyolojinin gerekli olduğunu büyük ölçüde post-modernistlerin ve Batı-dışı toplumlardaki bazı sosyal bilimcilerle benzerlik taşır (Çakı,2003:102). Baykan Sezer’ göre Batı sosyolojisi Batılı toplumların problemleri için çözümle üreten ve düşünsel arka plan olarak Batı’lı düşünce sistemine dayanan dolayısıyla özünde Batı-merkezci bir içerik taşımaktadır. Baykan Sezer’e göre Batı dünya egemenliğini ve ele geçişi ve on dokuzuncu yüzyılda yüzleşmek zorunda kaldığı burjuva devrimleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan toplumsal uyumsuzluklar ve iç çekişmeler sosyolojinin doğuşunu hazırlamış, sosyalizme karşı bir tepki olarak ve sosyal değişimin geniş kitlelere daha belirgin bir bilinçle yayılması karşısında sosyoloji sahneye konmuştur (Sezer, 1981:14).

Baykan Sezer Batı sosyolojisine karşı yerli sosyolojiyi epistemolojik ve politik düzlemde de tartışmaya açar. Yerli sosyolojinin epistemolojik gerekçesi Batı sosyolojisinin evrensellik iddiasından gelir. Çünkü Baykan Sezer için evrensellik ve objektiflik iddiaları geçersizdir. Nitekim Sezer’e göre “sosyoloji herhangi bir toplum olayı gibi yine sosyolojinin konusu olduğu gibi sosyolog da konu aldığı toplumun bir üyesi ve parçasıdır. Herhangi bir biçimde toplumun üzerinde ve dışında olması düşünülemez. Dolayısıyla da içinde bulunduğu toplumun gerçeği önünde tam bir yansızlığa ulaşılabilmesi mümkün değildir” (Sezer,1993:44). Bu açıdan Batı sosyolojisinin Batı dışı toplumlara karşı tarafsız olmayacağı ve onların toplumsal

yapılarını ve sorunlarını anlamak ve açıklamada yetersiz kalacağı açıktır (Çakı,2003:102). Yerli sosyolojinin politik gerekçesi ise epistemolojik gerekçeyle bağlantılı olarak objektiflik ve evrensellik iddialarının iktidar üretme biçimleri olduğunu atf yapar. Bu bağlamda Batı sosyolojisi Batı'nın çıkarlarını savunan, Batı modelini tüm toplumlar için izlenmesi zorunlu bir model olarak sunan ve Batı'nın Batı dışı toplumlar üzerindeki egemenliğini meşrulaştıran kurumlar üretir (Çakı, 2003:102).

Batı sosyolojisini epistemolojik ve politik olarak yapı söküne uğratan Baykan Sezer yine aynı epistemolojik ve politik hat üzerinden yerli sosyolojinin ya da “yerli bakış açılı bir Türk sosyolojisi”nin inşasının kaçınılmazlığını savunur. “Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlikten söz ediyoruz. Bu yalnızca biçimsel ve duygusal bir sorun değildir. Bizim bir Türk sosyolojisinden söz edebilmemiz ve sosyolojimizin de kendi söyleyebilecek bir sözü bulunabilmesi için bunu başarabilmemiz gerekmektedir” (Sezer, 1993:21).

6.2.4. Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları

Baykan Sezer'in Batı sosyolojisine ilişkin tartışmaların özünü sosyolojinin kendisinin Batı kökenli bir bilim olduğu gerçekliği oluşturur. Bu gerçeklikten hareketle Batı sosyolojisine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Baykan Sezer esas mesele Türk sosyolojisidir. Çünkü Baykan Sezer'e göre Batılı toplumların tarihsel gelişim aşamalarını merkeze alarak yapılan ve bütün toplumları kapsayacak teorik modeller üretmek mümkün değildir. Batılı toplumların tarihsel ve toplumsal gelişimlerini merkeze alan sosyolojinin Türk toplumunu doğru ve yeterli bir şekilde açıklayamayacağı inancı, Türk toplumunun kendine özgül tarihsel ve toplumsal gelişim aşamalarını dikkate alarak bilgi üretecek bir sosyolojiye ihtiyaç olduğu inancını yaygınlaştırmıştır. İşte, Baykan Sezer sosyolojisinin temel tezleri bu inanç üzerinde şekillenir

Başta Fransız İhtilali olmak üzere Batıda meydana gelen gelişmelerden dünya toplumlarıyla beraber Osmanlı da ciddi şekilde etkilenen devletlerden biridir. İşte Türk sosyolojisinin doğuşu ve gelişim süreci de bu dönemle doğrudan ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu bilindiği üzere bu dönemde ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Dönemin şartları ve batılılaşma yanlısı aydınların da etkisiyle birlikte devletin çöküşten kurtuluşu umuduyla batıdan medeniyet ve bilim ithal edilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Aslında bu döneme bakılacak olursa başlangıç aşamasında askeri, siyasi ve ekonomik anlamda bir batılılaşma eğiliminde olan Osmanlı Devleti'nde,

devam eden süreçte algı farklılaşıp medeniyet anlamında bir batılılaşma süreci başlamıştır.

İmparatorluğun kurtuluşunu Batılılar gibi düşünebilme ve yaşayabilme şartına bağlayan Batılılaşma yanlıları, bu ideal doğrultusunda Batılı yaşam biçiminde olduğu gibi, Batı düşüncesini de ithal etmeye başlamışlardır. Sosyolojinin ülkemizdeki ilk bilinirliği bu süreç içerisinde olmuştur. Sosyolojinin hiçbir gecikmeye uğramadan ülkemize gelmesi ve ilgi görmesi bunun bir nedenidir. Bu durum bundan sonraki sosyoloji çalışmalarında derin izler bırakacaktır. Çünkü tüm bu düşünsel kaynakların temelini Batı'daki sosyal ve siyasal düşünce atmosferi oluşturmaktadır. Devletin yaşadığı problemlere çözüm bulma amaçlı başlayan sosyoloji çalışmaları tarihsel süreç boyunca batılı sosyoloji geleneğine bağlı kalacak ve ülkemizde batı merkezli bir sosyoloji bilimi süreci devam edecektir. Bu durum neredeyse bütün Türk sosyologları tarafından benzer şekilde yorumlanmakta ve benzer sorunların üstünde durulmaktadır. Yani kısacası bu mesele Türk sosyoloji tarihinde mutlak bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da sosyoloji Türk toplumuna yabancı bir şekilde gelişmiş ve neredeyse batıdaki sosyolojik gelişmeleri izlemekten öteye gidememiştir. Böylece Türk sosyolojisi batılı sosyolojinin üstünlüğünü ve güdümünü kabul etmiştir.

Türkiye'de sosyolojinin ana sorunları ve gelişim sürecini ele almaya ve irdelemeye çalışırken sosyolojinin öncülüğünü yapan ilk düşünürlere bakıp çalışmalarını ve o dönem toplumsal rollerini incelemek gerekmektedir. Bu döneme bakıldığında öncü sosyologlarımızın etkinlik alanlarının sadece sosyoloji ile sınırlı kalmadığını, bununla beraber ülke siyasetinde de etkin olduklarını görmekteyiz. Baykan Sezer Türk sosyolojisini incelerken bunları da göz ardı etmemiştir. Bu dönemde bütün kurumlarıyla çözüşte olan devlete çözüm yolları arayışında olan sosyologlarımızın temel çabası toplum yaşantısı ve devlet yapısının yeniden inşası olmuştur. Türk sosyolojinde öncü isimlerden olan Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin o dönem siyasetinde de etkin isimlerden olmuşlardır. Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki partisinde etkin bir role sahip olmakla beraber yeni kurulacak Cumhuriyet siyasetinde de kabul görmüştür. Prens Sabahattin ise bir dönem Ziya Gökalp gibi İttihat ve Terakki'nin içinde yer alsa bile Gökalp'den farklı bir yol izlemiş Le Play'in Türkiye'de ki temsilcisi konumunda olmuş ve âdem-i merkezîyetçi bir yapı önerilmiştir.

Baykan Sezer bu dönem sosyologlarını eleştirmekle beraber zaman zamanda dönemin şartlarına atıfta bulunarak çeşitli haklılık paylarından da

bahsetmiştir. Neticede dönemin sosyologları böyle bir ortamda toplumsal sorunlarla iç içe bir şekilde çeşitli sorunlara çözüm arayış içerisinde olmuşlardır. Ancak temellerin bu şekilde atılması, ilk çalışmaların Le Play ve Durkheim gibi Avrupalı sosyologların sosyolojik yaklaşımları ve ortaya attığı düşüncelerle yürütülmesi daha sonraki dönemlerde alışkanlık haline gelmiş ve ülkemizde yerli bir ekol oluşmasına engel olmuştur. Baykan Sezer'in ve beraberinde birçok Türk sosyologunun altını çizdiği bu sorun günümüze kadar süregelmiştir.

Baykan Sezer bütün bu sürecin çözüm reçetesi olarak Türk toplumunu ve Türk insanını çalışmalarında merkeze almıştır. Türk toplumunun özgüllüğü çerçevesinde sorunlara yaklaşarak, toplumumuzu tarihsel gerçekliğimiz ve kendi toplum çıkarlarımız etrafında açıklama çabası içine girmiştir. Sezer ile Doğu düşüncesi Batı'nın empoze ettiği siyaset ve dünya görüşü dışında olayları bütünlüğü içinde kapsamaya ve açıklamaya girişmiştir. Çalışmalarının temel vurgusu, Türk toplumunun kimliğini ve gelişme yasalarını tarihsel gerçeklerle sınayarak ortaya koymaktır. Bu çerçevede o, Batı düşüncesinin bir ürünü olan ve toplumsal sorunsala yaklaşımında Batı yönelimli tavır takınan Batı sosyolojisi karşında, Türk toplum ve gerçeğini anlayacak ve açıklayacak, Türk tarihi ve düşünce geleneği ile ilişki kurabilecek ve toplumsal sorunlarımızı Türk sosyolojisi geleneği içinde çözüm oluşturma çabası içine giren ve bu çabaları sonucunda ülkemizde Batı eksenli sosyoloji geleneklerinin dışına çıkabilmiş ender sosyologlarımızdan biridir.

Baykan Sezer sosyoloji çalışmalarına yön verirken Türk sosyolojisinin görevlerinden bahsetmiş, özgün, kendi sorunlarına ve kültürel yapısına dönük, kendine özgü bir yer belirleyen Türk sosyolojisi düşüncesiyle hareket etmiştir. Baykan Sezer Türk Sosyolojisi deyiminin 'Türklük' vurgusundan kaynaklı olarak ve o güne kadar birebir sorgulanmadan kabul edilen Batı sosyolojisi karşısında konumlandırmasından dolayı çeşitli çarpıtmalara açık olduğu yönündeki kaygısına istinaden doğrudan Türk Sosyolojisinin ana sorunlarına yönelir. Baykan Sezer'e göre Türk sosyolojisinin kuruluşundan itibaren ana sorunu Batı sosyolojisi ile ilişkilerini belirleyebilmek ve Türk toplumunun ve gerçeklerinin aydınlatılmasında oynayabileceği rolün ne olacağının belirlenmesidir (Sezer,1998:10). Çünkü Türk sosyolojisi kuruluşundan itibaren Batı sosyolojisinin bir uydusu, bir şubesi şeklinde gelişim göstermiştir. Dolayısıyla Türk sosyolojisinin Batı sosyolojisi ile olan tek taraflı, etken-edilgen ilişkisini gözden geçirip kendi pozisyonun belirlemesi gerekmektedir.

Baykan Sezer Türk sosyolojisinin kendi pozisyonunu belirlemesi için seçmesi gereken alternatif yollar üzerinde durmaktadır. Bu alternatiflerden ilki Batı sosyolojisine ait tanım ve açıklamaları evrensel kabule dip, Türkiye toplumunun sorunlarını Batılı sosyolojik kuramlarla açıklamaktır. Diğer alternatif Batı sosyolojisinin sadece genel metodolojik ve teorik yaklaşımını evrensel kabul edip, Türk toplumunun sorunlarını kendi özelinde açıklamayı denemektir. Bu alternatif yaklaşımda ayrıca yeni kuramlar geliştirmeye gerek kalmadan Batı sosyolojisinin rehberliğinde Türk toplumuna ilişkin yapılan açıklamalar mevcut Batılı kuramsal modeller üzerinden yapılacaktır. Tüm bunların dışında Baykan Sezer üçüncü bir alternatif yolun imkânı üzerinde durmaktadır. Bu alternatif yaklaşımın odağında Türkiye'nin kendine özgü bir toplum olduğu, bu yüzden yeni ve özel bir yöntem ve açıklama modeli gerektirdiği anlayışı yer alır (Sezer,1988:10).

Baykan Sezer Türk sosyolojisinin kendi pozisyonunu belirlemesi adına seçmesi gereken alternatif seçeneklerden üçüncüsünün Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal gerçeğini anlamaya, açıklamaya ve toplumsal sorunlarını çözüme kavuşturmak noktasında daha yararlı olacağını ifade etmektedir. Sosyolojik yaklaşımını tarihsel, kültürel ve toplumsal yapı itibarıyla Türk toplumunun olarak Batı toplumlarından farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğu argümanı üzerine oluşturan Baykan Sezer, her şeyden önce bu argümanını doğrulamaya çalışır. Bu argümanın doğrulanması adına Türk toplumu ile Batı toplumları arasındaki tarihsel, kültürel ve toplumsal farklılıkların neler olduğunu tespit eder. Bunun için de Batılı sosyolojinin kategorik toplum modellerinden hareketle Batı sosyolojisinin toplumları nasıl tanımladığını ve çözümlediğini açıklığa kavuşturur. Bu bağlamda klasik pozitivist sosyolojinin ilk kuşak teorisyenlerinin metinlerinde toplumlar belirli gelişme yasaları çerçevesinde analiz edilerek, tarihsel ve kültürel zeminde toplumların yapısını ve özelliklerini ön plana çıkaran toplum modelleri geliştirmiştir.

Sosyolojinin kurucu isimlerinin Comte, Durkheim, Weber, Marx, Tönnies'in toplumsal değişme ve gelişme teorilerine bakıldığında geliştirmiş oldukları toplum modelleri toplumlar arasındaki farklılıkların değişken özelliklerinden hareketle toplumların tarihsel, sosyal, ekonomik, düşünsel gelişme yasalarını saptamaktadır. Aynı zamanda geliştirilen toplum modellerinin hemen hepsi bütün toplumları kapsayan ve zorunlu olarak bütün toplumların geçirmesi gereken evrensel süreçler olarak Batı toplumlarının tarihsel gelişme aşamaları merkeze almıştır. Dolayısıyla klasik pozitivist sosyoloji Batılı toplumları, tarihsel ilerleme düzleminde geçilmesi gereken evrimsel süreçlerin hepsini geçirmiş ve en sonunda evrimsel gelişmenin

son halkasını oluşturan pozitif düşüncenin egemen olduğu gelişmiş, modern endüstri toplumları olarak tanımlar. Bu süreçten geçmemiş ya da bu süreci tamamlayamamış toplumlar ise ilkel, azgelişmiş, feodal, teolojik ve modern öncesi toplumlardır (Sezer,1988: 37).

Klasik pozitivist sosyolojinin ve kısmen de olsa antropolojinin çerçevesini belirlediği toplum modelleri aracılığıyla tarihin gelişim ya da ilerle aşamalarını gösteren evrimsel süreç belirlenerek, bu modeller kapsamına girmeyen toplumları tarih dışı, gelişmemiş, ilkel, uygarlık olmayan toplumlar olarak kategorize edilmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde devletin çöküşünü ve dağılmasını önlemeye yönelik Osmanlı aydınları tarafından savunulan Batılılaşma, Cumhuriyet'in ilanıyla devletin siyasal programı, siyasal ülküsü ve egemen siyasal ideolojisi haline gelmiştir. Batı'da sosyolojinin kurulmasıyla nerdeyse eş zamanlı olarak Türkiye'de de benimsenen sosyoloji Batı'dan farklı olarak Türkiye'de siyaset ile bir eş güdüm içerisinde olmuştur. Öyle ki Türk sosyolojisi Osmanlı'dan bu yana Türk toplumunun siyasal ve toplumsal özelliklerini, Batılı ülkelerin çıkarları doğrultusunda ve Batıcılışma çerçevesinde yeniden yapılandırma hedefi içinde olmuştur (Kaçmazoğlu, 2003:12). Bu durum sosyolojiyi siyasetin bir aracı haline getirmesi sonucunda Türk sosyolojisiyle devletin Batılılaşma ideolojisi arasında sürekli bir ilişki oluşturmuştur. Batılılaşma ideolojisi Batıyı, bütün toplumların ortak amaçlarının gerçekleşeceği, geleceğin insanlığını kurabilecek güç olarak gördüğünden olsa gerek, Batı uygarlığına dâhil olmayı, başka bir ifadeyle çağdaş olmayı en büyük ideali olarak belirlemiştir (Sezer, 1988:40). Dolayısıyla kuruluşundan bu itibaren Batılılaşma ideolojisinin bir uzantısı ve sağlayıcısı pozisyonunda olan Türk sosyolojisi de baştan beri, klasik pozitivist sosyolojinin ilk kuşak temsilcilerinin kategorileştirdiği toplum modelleri çerçevesinde Türk toplumunu açıklama ve bu toplum modellerine uygun bir toplumsal düzen geliştirme amacı içinde olmuştur.

6.2.5. Türk Sosyolojisinde Yöntemsel Yaklaşım

Baykan Sezer'in Türk sosyolojinin tarihsel gelişimi üzerine değerlendirmelerinin dışında Türk sosyolojisinin yöntemsel problemlerine ilişkin değerlendirmeleri de konumuz açısından önemlidir. Bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin diğer bilimlerden farkını belirleyen şey içerik ve kapsamı dışında benimsediği metodolojik tercihidir. Diğer bir ifadeyle sosyolojide yöntem sosyolojinin kuruluşundan bu yana içerik ve kapsamı kadar temel tartışma konularından birisi olmuştur. Bu bağlamda klasik sosyoloji pozitivist, yorumsamacı ve hermeneutik

yöntemleri benimsemiştir. Türk sosyolojisinde ise kuruluşundan günümüze ağırlıklı olarak klasik sosyolojinin pozitivist metodolojisi hakimdir son dönemde pozitivist metodoloji dışında hermeneutik ve yorumsamacı yöntemsel yaklaşımlarının da kullanıldığı görülmektedir.

Sosyolojinin tarihi kadar eski olan sosyolojide yöntem tartışmalarına ilişkin olarak Baykan Sezer klasik sosyolojinin pozitivist metodolojik savlarından olan mutlak nesnellik ve objektiflik iddialarına katılmaz. Çünkü Baykan Sezer için bilimsel tarafsızlık ya da objektiflik hiçbir zaman mümkün olamayacağı, aksine sosyolojik analizler her zaman bakış açısıyla, yani öznellikle ilgilidir (Çağan,2007:75). Bu bağlamda Baykan Sezer toplumsal sorunlar üzerinde sosyoloji yaparken tamamen objektif kalınamayacağını aksine bir ön-bilgi ve ön yargının bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ön yargı daha önce edinilmiş çıkarımlar olarak araştırma sürecinde neyi niçin öyle olduğuna ilişkin bilgiler sunar. Pozitivist metodolojinin değer yargılarından arınmış objektiflik ve tarafsızlık iddialarının aksine herhangi bir toplumsal olay ve sorunu inceleyen araştırmacının ön bilgi veya değer yargılarından arınmaması gerekmektedir (Kızılcık, 2000: 69).

Baykan Sezer'in sosyolojideki yöntem tartışmalarına yaklaşımı o zamana kadar pozitivist sosyolojinin temsilcisi ve takipçisi olan Türk sosyolojisi açısından da bir kırılmaya işaret eder. Çünkü pozitivist gelenek sosyolojide yöntem problemini tekçi bir yaklaşımla ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde indirgemeci bir tutumla gidermeye çalışır. Dolayısıyla pozitivist bir yöntemi benimseyen klasik sosyoloji evrensellik ve nesnellik adı altında bütün farklılıkları yok saymıştır. Baykan Sezer kendi metodolojik yaklaşımında ilke olarak sosyolojik bilgilerin toplumsal gerçeklikle uyumlu olmasını göz önüne alarak tek bir sosyolojik yaklaşımının aksine farklı sosyolojik yaklaşımlara bağlı olarak farklı sosyolojik yöntemler geliştirmeye çalışır. Çünkü Batılı bir bilim olan sosyolojinin kavram ve teoriler Batı toplumlarının değerlerinin yansıttığı gibi pozitivist metodolojide bu yönde bir eğilimi içinde barındırır. Bu nedenle Türk sosyolojisi açısından yapılması gereken en önemli şey yerli bir perspektiften hareketle doğru sorular sorarak, hem sosyolojinin hem de sosyolojinin yönteminin doğru biçimde belirlenmesidir (Sezer, 1993: 17).

Baykan Sezer sosyolojinin her ne kadar Batı sömürgeciliğine ve Batı tahakkümüne hizmet etmesine rağmen aynı zaman bilimsel bir disiplin olarak bağımsızlığını koruduğunu da vurgular. Kurucu sosyologların metinlerinde egemen olan oryantalist içeriğin rağmen sosyoloji biliminin içerik olarak tümünden bu yönde geliştiğini söyleyemeyiz. Bu bağlamda bir yandan sosyolojinin bir bilim olarak

bağımsızlığını koruduğuna inanan Baykan Sezer, diğer yandan da bu inancına rağmen Batı sosyolojisi ile Türk sosyolojisi arasında bir farkın oluştuğuna da inanır (Çağan, 2007:75). Bu inancını her iki toplumun toplumsal ve tarihsel gelişim temellerine dayanan farklılıklara göre temellendiren Baykan Sezer için Batı sosyolojisinin felsefe kaynaklı olmasına karşın, Türk sosyolojisinin tarihle bağlantılı olması her iki sosyoloji arasındaki farklılığın nedenlerinden biridir (Sezer, 1993: 23). Baykan Sezer Batı sosyolojisi ile Türk sosyolojisi arasındaki dayandığı düşünsel temele dayanan farklılıkları fazlasıyla önemser. Çünkü sosyolojinin felsefe ile yakınlaştırılması esas olarak ülkemizde sosyolojinin Batı düşüncesine bağımlı kılınmasına yol açar. Oysa Baykan Sezer Türk sosyolojisi olarak kendi benliğimizi ve kişiliğimizi belirleyebilmek için bize bu alanda büyük imkânlar sağlayacak olan Türk tarihine yönelmenin daha önemli olduğunu düşünür (Sezer, 1993:25).

Baykan Sezer'e göre düşünsel zeminini Batı felsefi geleneğinin oluşturduğu sosyoloji doğa bilimlerindeki gelişim ve toplumu yeniden düzen sağlama fikri sosyolojiyi düşünsel zeminin oluşturan felsefi gelenekten kopararak, oldukça tartışmalı bir alan olan felsefeden sıyrılarak pozitivist bir geleneğe bağlanmıştır. Böylece sosyoloji tartışmalı bir alandan uzaklaşarak doğa bilimlerine benzer bir biçimde tartışılması mümkün olmayan kesin ve evrensel yasalarla donatarak kendisini mutlak biçimde evrenselleştirmiştir.

Uygulamalı bilimlerde deney gerekli olduğu için Baykan Sezer'e göre sosyolojinin metodolojik yöneliminin pozitivist bir metodoloji yerine tarihe dayanan tarihsel analiz yöntemi olması gerektiğini vurgular. Çünkü Baykan Sezer'e göre toplum laboratuvar koşullarında ele alınabilecek bir olgu olmadığı gibi, toplumsal olaylarda doğa olaylarında olduğu gibi, katı bir determinizm içerisinde, yani mekanik bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşmezler (Sezer,1993:83). Dolayısıyla tarih sosyoloji bilimi için en önemli bilgi kaynağı olmasının yanı sıra yöntemsel anlamda temel referanstır. Çünkü her toplumun diğerlerinden farklı kendine özgü ayrı bir tarihsel gelişim seyri izlediğini bilmek, toplumların ayrı yasalara, ayrı bir gelişme çizgisine sahip olduğunu anlamamıza olanak tanır (Sezer, 1993:107). Her toplumun farklı tarihsel uğrakları olduğu için pozitivist sosyolojini evrensellik iddiası da kendiliğinden geçerliliğini yitirmektedir. Böylece Türk sosyolojisi bir tercih olmayıp esasında bir zorunluluktur. Çünkü Batı sosyolojisi Batı toplumlarının geçirmiş olduğu tarihsel aşamaları pozitivist metodolojinin doğa bilimlerine benzer “yasa” kavramına uygun şekilde bütün toplumların geçirmek zorunda olduğu evrensel gelişim yasaları olarak sunmuştur. Fakat her toplumun tarihsel gelişimi farklı olduğu için Türk

toplumunun tarihsel gelişimi de farklıdır. Bu nedenle Batı sosyolojisinin kuramsal ve yöntemsel içeriği Batı toplumları için geçerlidir. Türk toplumunun tarihsel aşamalarını göz önünde tutan Türk sosyolojisi bu bağlamda tarihsel bir yöntem geliştirmelidir.

6.3. Korkut Tuna ve Yerli Sosyoloji

6.3.1. Hayatı ve Eserleri

3 Haziran 1944 yılında Balıkesir’de doğan Korkut Tuna, İlk ve orta öğrenimini Edremit’te, sırasıyla İstiklal İlkokulu, Edremit Ortaokulu ve Edremit Lisesi’nde tamamlamıştır. Lisans öğrenimine 1962 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde başlayan Korkut Tuna, araya giren evlilik ve çalışma hayatından dolayı 1962 yılında girmiş Felsefe Bölümünü 7 yıl sonra 1969 yılında *Platon’a Göre Sofistler* başlıklı lisans bitirme tezi ile Felsefe Bölümü’nden mezun olmuştur.

Korku Tuna sosyolojiye olan ilişkisi Felsefe Bölümünde öğrenciyken başlamıştır. Bu dönemde Sosyoloji Bölümü, bölüm dışında olan öğrencilere sertifika eğitimi verdiğinden dolayı Korkut Tuna da, Umumi ve Tecrübî Sosyoloji ortak derslerinden alınabilecek sertifika için, Umumi Sosyoloji sertifikasına başvurmuş ve bu alandan sertifika almaya hak kazanmıştır (Şan,2008:641).

Korkut Tuna, 1971 yılında, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde, doktora programına başlayarak akademik hayata ilk adımını atmıştır. Doktora çalışmasını yaparken, bir yandan da yaşamını sürdürebilmek için çeşitli alanlarda çalışan Tuna, 1976 yılı sonlarında Sosyoloji Bölümünde açılan asistanlık sınavına başvuruda bulunan Korkut Tuna 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Dr. Asistan olarak göreve başlamıştır.

Doçentlik başvurusunun ilki kabul edilmeyen Korkut Tuna ikinci kez *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* başlıklı doçentlik tezi ile doçent olmuştur. Sosyoloji doçenti olduktan sonra, Baykan Sezer’in Sosyoloji Bölümü Başkanlığı yaptığı dönemde, Bölüm Başkan yardımcılığı görevini üstlenen Korkut Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* başlıklı tezi ile Uygulamalı Sosyoloji anabilim dalında açık bulunan profesörlük kadrosuna atanmıştır. 1996 yılında Sosyoloji Bölüm Başkanlığını olan Korkut Tuna emekli olduğu 2011 yılına kadar bölüm başkanlığı görevini sürdürmüştür.

6.3.2. Sosyoloji Anlayışı

Bilimsel bir disiplin olarak sosyoloji on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarında Batı'da yaşanan sorunlar karşısında bozulan düzeni yeniden tesis etme misyonuyla kurulmuştur. Bu bağlamda sosyoloji disiplini kuruluş misyonuna uygun olarak yirminci yüzyılın başından itibaren makro temelli tarihsel sosyolojik yaklaşımlarıyla birlikte gündelik yaşamın mikro temelli alan çözümlemelerini içine alan bir boyut kazanmıştır (Slattery,2007:29).

Genel bir çerçeveden bakıldığında ülkemizde başlangıcı Ziya Gökalp olan ve gelenek olarak sosyolojinin ülkemizde kurulmasından bu yana devam eden İstanbul sosyoloji ekolünün makro ölçekli tarihsel perspektifli sosyoloji yapma tarzı 1980'li yıllara kadar Avrupa ve Anglo-Amerikan orijinli anlayışların bir eklektizmine dayandığı görülmektedir. Özellikle 1980'lerle birlikte Korkut Tuna'da Baykan Sezer'den devraldığı yerli, tarihsel sosyolojik söylemi referans alan bir sosyoloji anlayışı egemen konuma gelmiştir. Böylece Korkut Tuna'nın sosyolojik çalışmaları Baykan Sezer'in kuramsal sosyolojik yaklaşımına bir ekol niteliği kazandırmıştır (Aksoy, 2013:106).

Korkut Tuna'nın sosyolojik perspektifinde kuramsal anlamda eleştirel sosyoloji ve tarihsel sosyoloji olmak üzere iki farklı yaklaşım söz konusudur. Eleştirel sosyoloji kısaca sosyolojiyi pozitivistin tahakkümünden kurtarmayı hedefler. Çünkü pozitivism sadece mevcut olanı ele alır ve onu kutsallaştırarak toplum içerisinde dönüşümü engeller, durağanlığa yol açar ve bunun devamını sağlar. Tarihsel sosyoloji ise birincil ya da ikincil önemdeki tarihsel veri kaynaklarının temel alındığı sosyolojik çözümleme yapma biçimini ifade etmektedir (Marshall,1999:717).

Sosyolojik düşüncenin tarihsel zemindeki çözümlemeleri, toplumsallığı anlama noktasında iki önemli gerçeklik boyutunu görme imkânı sağlamaktadır (Parin, 2011:48). Toplumsal olanın ontolojisini anlamak, geçmişin alanına yapılan sondajların ortaya çıkardığı kodları ve söz konusu kodların toplumsal serüvendeki değişim çizgilerini yakalamak anlamına gelir. Dolayısıyla tarihsel sosyoloji her şeyden önce toplumu dün ve bugünüyle bütünlüklü bir yapı olarak resmeden bir yaklaşım tarzıdır (Sezer, 2007:77).

Korkut Tuna'da eleştirel sosyoloji ilke olarak Batı merkezci düşünce anlayışını eleştirerek Batı kaynaklı sosyolojik yaklaşımlara mesafeli duran ve merkezinde Doğu-Batı çatışmasının yer aldığı perspektifi ifade ederken, tarihsel

sosyoloji ise tarihsel geçmişi merkeze alarak günümüz toplumlarına ilişkin sağlıklı değerlendirmelerin yapılabilmesi için tarihsel referanslara vurgu yapar. Bu bağlamda Korku Tuna'nın bir yandan eleştirel sosyoloji ile Batı kaynaklı sosyolojiyi filtrelerken tarihsel sosyoloji anlayışından hareketle kendi öz dinamiklerine dayalı yerli bir sosyoloji anlayışını hâkim kılma amacı güttüğü de görülmektedir.çünkü ortaya çıktığı toplumsal koşullar itibariyle Batı'lı bir bilim olan sosyoloji amaç olarak özünde toplumsal sorunların çözümünü üstlenmiştir. Fakat sosyoloji Batı'da ortaya çıkmış olduğu kuramsal ve metodolojik yönüyle bizdeki etkisi sorunları anlamada ve köklü bir biçimde çözmede yetersiz kaldığı gibi tarihsel bağlamından koparmaktadır. Böyle bir sorun ile karşı karşıya kalındığına göre, yani Batı sosyoloji anlayışının, Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretememesinden dolayı, yeni bir sosyolojik yaklaşıma, yeni bir sosyoloji anlayışına ihtiyaç duyulduğunu belirten Tuna, bu yeni sosyolojinin geçmişten bir takım dersler çıkarması gerektiğini, Batı sosyolojisinin düştüğü hatalara düşmemesi gerektiğini belirtmektedir (Tuna, 1991: 37).

Korkut Tuna, Batı'lı düşünme anlayışını ve buna bağlı olarak Batı sosyolojisini eleştirirken Batı'yı radikal anlamda reddetme eğiliminde de değildir. Korkut Tuna'nın temel kaygısı Türk sosyolojisini gözden geçirerek, Türk sosyolojisindeki temelde aktarmacılığa dayanan Batı'lı karakterin tasfiye edilmesidir. Çünkü kuruluşundan itibaren Türk sosyolojisi özünde Batı'lı literatürü referans alarak Batı'lı kuram ve kavramlarla Türk toplumunu açıklama çabasında olmuştur. Bu çaba bazen yerli oryantalizmle sonuçlanarak bazen de kendi kültürel kodlarımızın inkârı ve reddi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Korku Tuna yeniden sosyoloji çağrısında bulunmaktadır.

Yeniden sosyoloji çağrısının arka planında Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaşılan sorunlara cevap arayan sosyolojinin ve değişen dönemlere göre ortaya konan, toplumun değişik yanları ve sorunları ile ilgilenen her tür sosyolojinin, yeni tarihi toplumsal koşulların önünde kendini yeniden kurması, araştırma alan ve sorunlarını tanımlayarak ele alması gerekliliği bulunmaktadır (Tuna, 2013:23).

6.3.3. Yeniden Sosyoloji

Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında tarihe merkezi bir önem verir. Yeniden sosyoloji çağrısında bir anlamda tarihe dönen Korkut Tuna Edmund Husserl'in fenomenolojik yaklaşımındaki "şeylere dönelim" ağrısına benzer şekilde tarihe dönmenin zorunluluğuna vurgu yapar. Çünkü yeni eğilim olan küreselleşme ile

birlikte toplumlar tarihsel ve kültürel geçmişlerinden koparılmış ve güncel şimdiki haliyle sosyolojinin araştırma nesnesine dönmüştür. Bu bağlamda sömürünün ve farklılıkları yok sayan küreselleşmenin günceli olanı belirlediği bir süreçte, toplumların tarihi ve tarihsel bağlamının önemine vurgu yapan Korkut Tuna, tarihi bir süreç içine oturtulmadan tarihsel bağlamından ayrıştırılmış ve bunun neticesinde ilişkilerinden kopartılmış ve soyutlanmış bir ele alışın her zaman eksik kalacağını ve sıfırdan başlama riskini doğuracağını ifade etmektedir (Tuna, 2013:22). Dolayısıyla yeniden inşa edilen yerli sosyoloji tarihe dönmek ve şimdiki zamanı geçmiş zaman bağlamında düşünerek toplumsal tarihsel bağlamında ve tarihsel ilişkileri çerçevesinde ele alarak, tarihi birikimleri göz ardı etmemelidir. Sosyolojinin tarihe dönmesi bir tercih değil zorunluluktur. Çünkü sosyoloji, belli bir yerdeki/dönemdeki bu tarihi/toplumsal özelliklerin, ilişkilerin, sorunların açıklanması sırasında ortaya atılan ve belli özellikler taşıyan görüşlerin, yaklaşım tarzlarının, açıklama biçimlerinin de bir toplamı; bunlar üzerinde toplumsal aidiyetin getirdiği bakış açılarıyla, eleştiri ve tartışmaların arenasıdır (Tuna, 2013:16). Sosyolojinin, içinde yer alınan, yaşanan toplum koşulları ile yakın ilişkisi vardır. İçinde yaşanan koşullar ise her şeyden önce o toplumun tarihi/toplumsal koşullarıdır (Tuna, 2013:16).

Tarihe dönüş ya da sosyoloji yaparken tarihsel birikimden yararlanmak toplumsal sorunların tarihi ve toplumsal koşullarından kopuk bir biçimde ele alınmasının önüne geçerek sosyolojiye tarihsel bir zemin oluşturarak yeni bir alan - tarihsel sosyoloji- açılarak sosyoloji tarihsel derinlik kazandırılacaktır. Fakat Korkut Tuna'nın sosyoloji kavrayışında tarihsel zemine ve tarihsel bağlama yapılan vurgu güncel sorunların ya da aktüel olanın yok sayıldığı anlamına gelmemelidir. Çünkü her sosyal bilim –ya da daha iyisi, iyi düşünülmüş her sosyal inceleme, tarihsel bir kavrayış genişliğini ve tarihsel malzemenin tam kullanımını gerektirir (Skocpol, 1999:10). Bu bağlamda Korkut Tuna, tarihsel söyleme dayanan yerli sosyolojik perspektifinin koruyarak, güncel toplumsal sorunlara çözüm getirmenin önünü açmıştır. Yani aktüel olanın tarihsel arka planına ya da aktüel olan tarihsel derinliği içinde analiz edilerek toplumun tarihsel bağlamından koparılmadan güncel sorunları karşısında daha yapıcı çözümler üretebilsin. Bu noktada, Tuna'nın makro sosyoloji ve mikro sosyolojiyi bir arada kullandığını söylemek mümkündür (Parin,2011:12).

Makro sosyoloji en genel anlamda ekonomik sistem, politik sistem gibi büyük ölçekli toplumsal sistemlerin çözümlenmesinde kullanılan çeşitli analiz düzeylerini ifade ederken, mikro sosyoloji ise gündelik hayat odaklı yüz yüze iletişim ve insanlar arasındaki etkileşime odaklanan analiz düzeylerini ifade etmek için kullanılır. Makro

sosyoloji gündelik yaşamın gerisindeki ve gündelik yaşama yön veren kurumsal gerçekliği anlam için gerekli olduğu gibi mikro sosyoloji gündelik yaşamı anlayabilmek için gereklidir. Makro sosyoloji ve mikro sosyoloji arasındaki farkı kısaca ifade etmek gerekirse; makro sosyoloji, büyük toplumsal birim olarak toplumu bütünüyle inceler. Mikro sosyoloji ise, küçük toplumsal birimler olarak toplumsal grupları inceler (Ergun, 2006: 60). Bu bağlamda makro sosyoloji tarihsel referanslı bir yaklaşımı gerektirirken mikro sosyoloji ise gündelik yaşam temelli daha çok sosyal-psikolojik bir yaklaşımı gerektir.

Yirminci yüzyılın başından itibaren pozitivist bilim modelinin yörüngesinde olan sosyolojinin makro yaklaşımlarına eleştiriler temelinde gelişen daha mikro ölçekli yaklaşımlar ön plan çıkmıştır. Dolayısıyla ana akım sosyolojinin ihmal ettiği gündelik yaşam, etkileşim gibi konular sosyolojik düşüncede kendisine yer bulmuştur. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sosyolojik araştırmaların gündemini makro sosyolojinin yanı sıra daha çok mikro sosyolojik çalışmalar belirlemiştir. Batı sosyolojisinin gündeminde olan makro sosyoloji ve mikro sosyoloji yaklaşımları Türk sosyolojisinde de karşılık ve taraf bulmuştur. Sosyolojik düşüncede yaşanan bu gelişme Türkiye'deki sosyoloji ekollerinde temelde aynı fakat düşünsel bağlamda farklı şekillerde yankı bulmuştur. Bilimsel çalışma envanterleri ve yaklaşımları açısından çok net bir ayırım yapmak güç olsa da genel olarak Türk sosyoloji tarihi çalışmalarında İstanbul ekolünün Kıta Avrupa'sı kaynaklı makro ölçekli tarihsel referansların ağırlığı bastığı sosyoloji yapma biçimini, Ankara ekolünün ise Anglo-Amerikan referanslı saha araştırmaları ve mikro çözümlemeleri esas alan bir sosyoloji temsil ettikleri vurgulanmaktadır (Arlı&Bulut, 2008:28).

Korkut Tuna, bu noktada Türkiye'de etkili olan ve farklı ekollerce benimsenen makro ve mikro sosyolojik perspektifleri sentezleyerek, doğrudan aktarmacılığa düşmeden kendine özgü yeni bir sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Başlangıcını Baykan Sezer'in oluşturduğu ve yerli bir bakış açısına dayanan bu sosyolojik yaklaşım Baykan Sezer sonrasında öğrencisi olan Korkut Tuna ile devam etmiştir. Korkut Tuna yerli bir perspektiften hareketle tarihsel sosyoloji analizinin kuramsal alt yapısını oluşturduğu mikro sosyoloji çalışmaları ile sosyolojik çalışmaları tarihsel kimliği içine taşıma anlamında önemli bir adım atmıştır (Parin, 2011:53). Korkut Tuna'nın bu girişimi kendisinden önce daha çok makro sosyolojik yaklaşımı benimseyen İstanbul ekolüne tam anlamıyla mikro sosyoloji yaklaşımını getirmiştir.

Korkut Tuna'nın sosyolojisinin taşıyıcısı ve temsilcisi olduğu İstanbul geleneği ile benzemekle birlikte İstanbul geleneğinden farklılaştığı yönleri de

bulunmaktadır. Bu yönüyle, Korkut Tuna'nın İstanbul ekolü ile kesişen yönleri ekolün sürekliliğini sağlama adına önem kazanırken, ekolden farklılaşan yönleri kendine özgü bir yaklaşım kazandığını göstermektedir (Aysoy, 2013:108). Korkut Tuna ile birlikte, İstanbul Üniversitesi sosyoloji ekolünün bilimsel ve metodolojik anlamda yeni bir biçimsel forma bürünmüştür. İstanbul Üniversitesi sosyoloji ekolünün sosyoloji yapma pratiğinin teorik zeminin oluşturan yerli bir bakış açısının ve tarihsel sosyolojik söylemi referans alan Korkut Tuna, mikro çalışmaları ile bu anlayışı İstanbul ekolünün tarihsel kimliği içine taşımayı başarmıştır (Parin, 2011: 53).

Korkut Tuna'nın makro ölçekli tarihsel referansların ağırlığı bastığı sosyoloji yapma biçimi ile saha araştırmaları ve mikro çözümlemeleri esas alan mikro sosyoloji yapma biçimi doçentlik tezi olan; Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme adlı çalışmasında görülmektedir. Korkut Tuna bu çalışmasında tarihsel verilere yaslanan makro ölçekli bir sosyoloji anlayışı benimseyerek şehir konusuna ilişkin teorik altyapıyı kurmuştur. Korkut Tuna'nın, bu alan ile ilgili uygulamaya dönük mikro ölçekli saha çalışmaları ise özellikle İstanbul şehrinin değişen yapısına yönelik bir takım incelemeler ile gün yüzüne çıkmıştır (Parin, 2011:12). Böylece Korkut Tuna sosyolojisinde teori ve pratik bütünlüğü de sağlanmış olur.

Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında teori ve pratik bütünlüğünün yanında aidiyet ve ön kabuller kavramları da merkezi bir yer tutar. Çünkü aidiyet ve önyargı kavramları sosyoloji yapan öznenin pozisyonuna göndermede bulunarak teori ve pratik bütünlüğünün sağlamasında işlevsel bir rol üstlenmektedir. Sosyolojik çalışmaların ana payandası olan realite ve bu realiteyi açıklamaya yönelik yaklaşımlar teori ve pratiğin ayrılmaz bütünlüğünü gösterirken aynı zamanda toplumla ilgili arayışlara aidiyet meselesinin de katılması gerekmektedir (Tuna, 2013:18). Çünkü ön kabullerimiz şahsi düşünme ve algılama sistemimizin görünmez kolaylaştırıcıları olduğu gibi, belli bir alanda, belli olaylar grubunu daha geniş bir çerçeveye yerleştirmeyi sağlayan bazı düşünce biçimi kabulleri, tartışma ve eleştiri süzgeçlerine karşı bağımsızlık kazanmış bakış açıları olabilir (Tuna, 2013: 25).

6.4. Baykan Sezer Sonrası Yerli Sosyoloji Tartışmaları

Bir önceki bölümde görüldüğü gibi Türkiye'de özellikle 1960'lardan itibaren Baykan Sezer öncülüğünde bir Türk sosyolojisi oluşturma yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar henüz bir Türk sosyolojisi ekolü oluşturacak yeterlilikte olmayabilir fakat özellikle Sezer'in Batı sosyolojine ilişkin yapı sökümü bu

alandaki yapılacak çalışmalarda yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Baykan Sezer'in kuramsal çizgisinin diğer sosyologlarımıza göre daha farklı olduğu söylenebilir. Yaşamı boyunca Sezer, sosyolojinin evrensel olmadığını ve Batı'nın evrensellik yaftası altında ortaya koyduğu kavramsal çerçeveye sadece kendi çıkarlarına hizmet ettiğini anlatmak istemiştir. Sezer'e göre, oluşturulması gereken yerli sosyoloji ya da yerli bir kavrayışa dayanan Türk sosyolojisi de kendi çıkarlarını gözeten bir yapıda olmalıdır.

Türk sosyoloji tarihinde 1960'lı yıllarda bir kırılma yaşanmıştır. O güne kadar genel hatlarıyla Batı sosyolojisinin bir sözcüsü konumunda olan Türk sosyolojisi Baykan Sezer ile birlikte kendi geleneğini sorgulamış ve Batı sosyoloji karşısında pozisyonunu belirlemiştir. Baykan Sezer'in tartışmaya açtığı "Yerli Sosyoloji" akımı temelde Batı sosyolojisinin Batılı toplumlarının problemlerinden doğduğunu ve bu haliyle Türk toplumun sorunlarına çözüm üretemeyeceği temel argümanına dayanmaktadır. Çünkü bütün toplumların kendilerine özgü tarihsel ve toplumsal gelişim yasaları mevcut olduğu için tek bir toplumsal modele dayanan teorik açıklamalar diğer toplumlar için geçerli olamaz. Bu bağlamda Baykan Sezer'e göre, yerli sosyolojiyi gerekli kılan temel öncelik kendi çıkarlarımızdır. Türk toplumunu değerlendirmek için tek sağlam kriter Türk toplumunun tarih içinde oynadığı roldür. Çünkü toplumlar çıkarlarını ve kendi varlıklarını tarih içinde kazanır. Tarihimizden dersler çıkarmak sosyolojimizin ilk koşulu olmalıdır. Doğu da sosyoloji, toplum kuramları geliştirmeye izin verecek ilişkileri denetlemekten uzak olduğu sürece Batı sosyolojisine bağlı kalmak durumundadır (Akpolat, 2004:260).

Baykan Sezer'in 1960'lı yıllarda entelektüel gündemde dolaşıma soktuğu yerli sosyoloji akımı farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar değerlendirildiğinde Baykan Sezer sonrası yerli sosyoloji akımına ilişkin yapılan tartışmaları konformist yaklaşım, eleştirel yaklaşım olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

6.4.1. Konformist Yaklaşım

Baykan Sezer sonrası yerli sosyoloji tartışmalarında ele alacağımız ilk yaklaşım olan konformist yaklaşımdır. Konformist yaklaşımdan kast ettiğimiz Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikri başta olmak üzere sosyolojiye ilişkin analiz ve çıkarımlarını paylaştığı ve bunları sosyolojik çalışmalarında sürdüren bir anlayıştır. Bu anlayış kapsamında özellikle Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan gibi isimler öne çıkmaktadır. Konformist yaklaşım Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikrini savunmakla

birlikte daha da ileriye giderek bütün olarak Batı düşüncesiyle hesaplaşmayı savunur.

Sosyolojinin XIX. Yüzyılda Batı'da bir bilim olarak ortaya çıkması, kuşkusuz toplumun içerisinde bulunduğu sorun ve açmazlara dair çözümler üretebilmek, ayrıca büyük sarsıntı ve kriz oluşturan toplumsal olayları da yönlendirebilmek kaygısından bağımsız değildir (Tuna, 1991: 29). On dokuzuncu yüzyılda Batı'da yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal altüst oluşları yönlendirebilmek kaygısıyla sosyoloji, kurucu unsur olarak tarihi kabul etmiş ve toplumsal olayları tarihsel bir gelişim içerisinde açıklamıştır. Böylece Batı sosyolojisi Batılı toplumların geçirdiği sorunlarının açıklanması ve çözümü konusunda kendi iç çelişkilerini ve problemlerini evrenselleştirerek genel geçer bir açıklama modeli geliştirmiştir. Özellikle sosyolojinin kuruluş aşamasında geliştirilen teoriler (Comte, Durkheim, Weber, Tonnies, Spencer) tüm toplumlar için geçerli tarihsel gelişim yasalarına dayanmaktadır. Tarihsel gelişme yasasına dayanan sosyolojik teoriler esasında Batı dışı toplumların sorunlarının çözümünde Batılı toplumların tarihsel gelişimine öncülük ve üstünlük vermektedir. Dolayısıyla Batı sosyolojisi Batılı toplumların tarihini evrenselleştirerek mutlak bir tarihsel ilerleme yasası haline getirmiştir. Bu haliyle Batı sosyolojisi ayırıcı ve tahkim edici üslubuyla pozitivist metodolojiyi esas alarak, doğa bilimlerinde kaydedilen düzen kurucu ilkeleri, insanın toplumsal hayatını anlamak noktasında da uygulamaya koymuş, kendi toplumuna dair vardığı sonuçları bütün bir insanlık adına geçerli saymıştır. Böylece Batılı toplumları merkezde konumlandırıan, Batı sosyolojisi kendinden olmayanı ise ötekileştiren bir söylemle evrensellik iddiasında bulunmuştur.

Son dönemde genel olarak sosyal bilimlere özel olarak ise sosyolojiye ilişkin farklı çevrelerce belirli eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştiriler özellikle on dokuzuncu yüzyılda egemen bir paradigma haline gelen pozitivist bilim anlayışına odaklanmıştır. Çünkü pozitivist bilim anlayışının otoriter, mutlak, tek tipleştirici, cinsiyetçi ve en önemlisi de diğer bilgi elde etme biçimlerini dışlayıcı yapısı eleştirilerin en başında gelmektedir. Günümüzde pozitivistliğe yönelik giderek artan bu eleştiriler özellikle sosyoloji açısından önemlidir. Çünkü sosyoloji son kertede on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan bir bilimdir ve yöntemsel yaklaşım olarak doğa bilimlerine öykünerek pozitivist bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yönüyle pozitivist bilim anlayışına yönelik yapılan eleştiriler aynı zamanda sosyolojiyi de kapsamaktadır. Pozitivist bilim ve aynı zamanda sosyolojiye ilişkin yapılan bu tartışmalara Türk sosyolojinin ilgisiz kalması düşünülemez. Çünkü bugün geline

noktada pozitivizme yapılan eleştiriler bağlamında gelişen post modernizmle birlikte meta anlatıların iflası, tarihin sonu, Marksizmin ölümü gibi tartışmaların yanı sıra sosyolojinin krizinde veya sonundan da bahsedilmektedir. Burada özellikle sosyolojinin kriz içinde olmasından ya da sonunun gelmesinde kastedilen vurgu ilk dönem toplumsal teorilerinin ve devamında geliştirilen bütünsel toplum görüşlerinin geçersiz hale gelmesidir. Bu noktada konformist yaklaşıma göre Türk sosyolojisinin görevi Batı sosyolojisini revize etmek ya da kendi toplumsal yapımıza uyarlamak olmadığı gibi, Batı sosyolojisini yanlışlardan arındırmak değildir. Batı düşüncesiyle bütünüyle hesaplaşarak onu aşmaktır. Bunu Batı'nın onaylamasına da ihtiyacımız yoktur. Sosyolojinin sınırlılığı varsa onu inkâr etmek yerine bu sınırlılığı aşan yeni bir yaklaşım tarzı geliştirmek gerekir. Türkiye sosyolojinin önemini sezen sorunlarını toplum düzeyinde çözmek isteyen bir ülke olduğu için Fransa'dan sonra dünyanın en eski sosyoloji kürsüsüne sahip olan ülkedir. Bugün geline nokta sosyolojimiz Türkiye'nin Batılılaşma deneyiminin sınırlılıklarını taşıdığı gibi bu sınırlılığı aşacak potansiyeli de içinde taşımaktadır. Türk sosyolojisinin amaç ve görevi Anadolu Türk toplumunun geleceğe yönelik olarak mevcut potansiyelini olumlu yönde açmak ve geliştirmektedir.

Baykan Sezer sonrası yerli sosyoloji akımına ilişkin yürütülen tartışmalardan ilki olan konformist yaklaşım öz olarak Batı sosyolojisini Batı çıkarlarını merkeze koyan Avrupa-merkezci ideolojilerin sözcüsü olarak görmekte ve bu sebeple Batı sosyolojisinin aynen ülkemize aktarılmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü Batılı toplum ve düşün yapısıyla organik bir bağı olan Batı sosyolojisi ilk kuşak teorilerinin hemen hepsinde Batılı tarihsel gelişim yasalarından hareketle toplumları çözümlenmiştir. Konformist yaklaşıma göre, Batılı toplumları tarihsel gelişme çizgisinde en gelişmiş ve uygar toplumlar olarak gösteren Batı sosyolojisi Batı dışı toplumları ve dolayısı ile Türk toplumunu ve Türk toplumuna ilişkin problemleri anlayıp açıklayamaz. Doğulu ve onun bir parçası olan Türk toplumu, tarihsel gelişim süreç içerisinde Batı'dan farklı gelişim süreçlerinden geçerek bu güne gelmiştir. Bu nedenle sadece Batı toplumlarını değil, Doğu ve Batı toplumlarını birlikte açıklayacak bir sosyoloji anlayışına ihtiyaç vardır. Bu çabayı, dünya ilişkilerini istediği gibi kontrol eden, denetleyen ve durumundan memnun olan Batılı sosyologlardan beklemek boşunadır. Bunu yapacak olan Doğulu sosyologlar, Türk sosyologlarıdır. Toplum çıkarlarımız açısından dünya olaylarını, toplumlar arası ilişkileri değerlendirip açıklayacak görüşler, sosyoloji kuramları geliştirmemiz gerekmektedir. Bunun için Türk toplumunun sorunları Batılı sosyoloji teorileri kapsamında çözümlenmek yerine doğu-batı çatışması içinde ele alınması gerekmektedir.

Konformist yaklaşıma göre Batı sosyolojisinin teorik açıklamaları geçersiz hale gelmiş olmakla birlikte aynı zamanda evrensellik iddiaları da çürümüştür. Dolayısıyla Batı dışı toplumlar için söyleyecek bir sözü ve açıklaması da kalmamıştır (Eğribel&Özcan: 2008:406).

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Batı sosyolojisinin yaklaşan krizinden ve sonunun geldiğinin bahsedildiği ve alternatif yaklaşımların ortaya çıktığı bir dönemde Türk sosyolojisi ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır. Türk sosyolojisinin ayrıcalıklı konumunun iki yönü bulunmaktadır: “Önce Türk sosyolojisinin Türk tarih ve toplumu ile kurduğu ilişki büyük bir zenginlik taşımaktadır. Türkiye dünya tarihini belirleyen Doğu-Batı çatışması deneyiminin mirasçısıdır. Anadolu tarihinde Doğu-Batı çatışmasında önemli bir rol aldığı gibi, Anadolu Türk toplumu bu çatışma içinde ortaya çıkan dünya imparatorlukları deneyiminin de mirasçısıdır. Bu durum Türk sosyolojisine büyük bir dinamizm kazandırmakta ve yeni bir dünya arayışı içersinde olan Doğu halklarına öncülük etme imkânı vermektedir. Bu açıdan diğer bir şansımızda Türk sosyolojisinin Kemal Tahir ve Baykan Sezer ile Türk toplum ve tarihinin deneyimine sahip çıkarak ortaya koyduğu birikimdir” (Eğribel&Özcan: 2008:407).

Konformist yaklaşıma göre, yerli bir bakış açısına dayanan Türk sosyolojinin gerekli olmasının nedenlerinden biriside Türkiye’nin dünya genelinde Fransa’dan sonra dünyanın en eski sosyoloji kürsüsüne sahip olan bir ülke olması ve Türkiye’de sosyolojinin kendine özgü sorunları ve koşulları temelinde biçimlenen bir birikime sahip olmasıdır. Fakat bugün geline nokta Türk sosyolojisi Batılı bir karaktere bürünmüş ve kendi tarihsel birikimini göz ardı ederek Batılı düşün ve toplum yapısının uzantısında bir nitelik göstermektedir. “Türk sosyolojisi Türkiye’nin Batılılaşma deneyiminin sınırlılıklarını taşıdığı gibi, bu sınırlılığı aşacak potansiyeli de içinde taşımaktadır. Türk sosyolojisinin amaç ve görevi Anadolu Türk toplumunun geleceğe yönelik olarak mevcut potansiyelini olumlu yönde açmak ve geliştirmektir. Bu konuda Baykan Sezer düşüncesi bizlere yol göstermektedir” (Eğribel&Özcan, 2008:408).

6.4.2. Eleştirel Yaklaşım

Baykan Sezer sonrası yerli sosyoloji tartışmalarında ele alacağımız ikinci yaklaşım eleştirel yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşımdan kast ettiğimiz Baykan Sezer’in sosyolojiye ilişkin analiz ve çıkarımlarını paylaşan fakat yerli sosyoloji fikrine mesafeli duran bir anlayıştır. Bu anlayış kapsamında özellikle Mustafa Kemal Şan

ve İsmail Hira gibi isimler öne çıkmaktadır. Eleştirel yaklaşım Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikrini dönemi itibarıyla anlamlı bulur fakat günümüzde yerli sosyolojinin Baykan Sezer dönemindeki anlamını ve önemini yitirdiğini ifade eder.

Eleştirel yaklaşım Batı sosyolojisine ilişkin tıpkı konformist yaklaşıma benzer kaygıları taşımaktadır. Fakat bir farkla konformist yaklaşımın Batı sosyolojisine ilişkin kaygılarından ayrılmaktadır. Şöyleki; konformist yaklaşım Batı sosyolojisi özelinde bütün Batı düşüncesi ile hesaplaşmayı gündeme getirirken, eleştirel yaklaşım Batı sosyolojisinin ilk kuşak teorik yaklaşımlarının (Comte, Weber, Durkheim, Simmel, Tonnies) Batılı tarihi mutlaklaştırdığını ve bu yönüyle Avrupa merkezci bir karakter taşıdığını ifade ederken Batı sosyolojisinin bu yönünün çağdaş sosyolojide kısmen ortadan kalktığını ve devamında Batı sosyolojisinin pozitivist temelli bu yönünün eleştirel değerlendirmeden geçirilerek özellikle post modernistler tarafından revize edildiğini ifade etmektedir. Eleştirel yaklaşıma göre sosyal bilimlerin dayandığı epistemolojik temel, modernizm eleştirilerine bağlı olarak sorgulanmaya hedef olmuş durumdadır (Hira, 2000:81). Çağdaş sosyoloji kuramları başta olmak üzere özellikle postmodernist sosyal teorinin yükselişi ile birlikte eleştirilerin yoğunluğu artarak devam etmiştir. Pozitivist bilginin üretimine, pozitivist metodolojiye bağlı kalarak katkıda bulunmaya çalışan sosyal bilimciler, daha çok nesnel bilgiye önem atfederken, XX. yüzyılda, sosyal bilimlerin bu nesnellik vurgusu, bilgi sosyolojisi bağlamında eleştiriye tabi tutularak bilginin öznel boyutu öne plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Hira,2000:95).

Eleştirel yaklaşımın Batı sosyolojisine ilişkin yapmış olduğu değerlendirmeler aynı zamanda yerli sosyoloji fikrine ilişkin düşüncelerinin alt yapısını oluşturmaktadır. Eleştirel yaklaşıma göre yerlilik düşüncesi temelde Avrupa merkezci ideolojinin dayatmış olduğu Batılı tarihsel, toplumsal ve kültürel değerler karşısında gelişmeye başlamış bir düşüncedir. Sosyolojide yerleşme eğilimleri ise Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci yapısına karşılık alternatif bir karşı duruş şeklinde ortaya çıkmıştır. Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideolojik örgüsü karşısında Türkiye'den de olmak üzere dünyanın her yerinden farklı toplumlarda yerli sosyoloji hareketleri popüler bir konu haline gelmiştir. Öz olarak yerli sosyoloji fikri Batı sosyolojisinin genel geçer ve evrensel yasalarının bilimsellik adı altında gizlediği Avrupa merkezci ideolojinin meşru bir hale gelmesi karşısında var olan endişenin bir dışa vurumuydu.

Eleştirel yaklaşıma göre Batı sosyoloji karşısında duyulan bu endişe haklıydı çünkü sosyolojinin ilk kuşak teorik varsayımları Avrupa merkezci bir paradigmanın

birer temsiliydi ve Batı dışı toplumlar için Batılı toplumları referans göstererek Batı dışı toplumları yok saymaktaydı. Fakat günümüzde bu durum değişmiştir. Çünkü sosyoloji ilk kuşak teorisyenlerin metinlerinden ibaret değildir. Özellikle modern bilime yönelik eleştiriler kapsamında ilk başlarda toz kondurulamayan bilimsellik ve evrensellik ekseninde gelişimini sürdürebilmiş pozitivist sosyal bilim algısı gelinen noktada bilimsellik iddialarından büyük ölçüde uzaklaşarak, nesnellik ve akılcılık adı altında Batı ve Avrupa merkezci bir bilim tasavvurunu tüm dünyaya dayattıklarını kabul etmeye başlamışlardır (Şan, 2007:68). Böylece Batı sosyolojisinin pozitivist ve Avrupa merkezci anlayışın postmodernistler başta olmak üzere birçok farklı kesimden eleştiri alması sonucunda Batı sosyolojisini kuşatan Avrupa merkezci ideolojik kurgusu ve pozitivist metodolojik yönelimi bir sorun olmaktan çıkmıştır. Çünkü postmodern toplum teorisinin yükselişe geçmesiyle birlikte Comte, Marx ve Weber gibi kuramcılarının öncülüğünde ortaya çıkan sosyal bilim paradigması içine girilecek olan bu yeni dönemle birlikte nesnellik ve evrensellik iddiaları başta olmak üzere birçok şeyden vazgeçmek durumunda kalmıştır (Şan, 2007:72). Bu bağlamda eleştirel yaklaşıma göre postmodern toplum teorisinin yükselişe geçmesiyle Avrupa merkezçiliğin değer kaybettiği bir dünyada Avrupa merkezci anlayışa karşı çıkmak, yerli sosyoloji fikri ya da alternatif sosyoloji arama çabaları boşadır (Alatas, 2016:184). Çünkü bilim evrenseldir ve herhangi bir düşünceyle, gelenekle sınırlandırılmaz. Sosyal bilimciler olarak bizlerin yapması gereken kelimenin tam anlamıyla sosyal bilim yapmaktır.

1960'larda Baykan Sezer'in ısrarla vurguladığı yerli sosyoloji fikri özünde Batı sosyolojisinin Avrupa-merkezci ideolojik kurgusu karşısında alternatif bir sosyoloji arayışını ifade etmektedir. Eleştirel yaklaşım açısından Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikri ve motivasyonunda dönemi itibarıyla herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü 1960'lı yıllarda ülkemizdeki sosyoloji gündemini klasik kurucu sosyoloji teorilerinin doğrudan aktarılması belirlemiştir. Bu dönemde geliştirilen yerli sosyoloji fikri anlamı bir çağrı olmanın ötesinde aynı zamanda Türk sosyoloji açısından da bir kırılmaya işaret etmektedir. Çünkü o güne kadar çok da sorgulanmayan Batı sosyoloji yerli sosyoloji fikri ile ilk kez ana hatlarıyla tartışmaya açılmış ve ülkemizdeki geçerliliği sorgulanmıştır. 1960'larda Batı sosyolojisi karşısında haklı bir tepki olarak ortaya çıkan yerli sosyoloji fikri eleştirel yaklaşıma göre günümüzde muğlâk bir ifade haline gelmiştir. Bugün yerlileşmeden bahsederken; "dini, coğrafi, bölgesel, millet esasına dayalı vs. hangi sosyolojiden bahsedeceğiz. Buradan hareketle yerli sosyoloji derken günümüzde bir sınır çizmenin imkânı olmadığı da açıktır" (Çakı,2003: 98-99).

Teorik olarak daha çok postmodernist bir düzlemde konuyu ele alan eleştirel yaklaşıma göre postmodernist düşünce ile başta modern bilimsel söylem olmak üzere sosyolojide de pek çok değişiklik ve dönüşüm yaşanmıştır. En başta Avrupa merkezci ideolojik kurgu sarsılmış ve buna bağlı olarak yerlilik/yerellik kavramlarına yapılan vurgununda önemi azalmıştır. Çünkü postmodernizmle birlikte modernizme ve aydınlanma düşüncesine karşı geliştirilen eleştiriler aynı zamanda modernliğin ön kabullerinden olan pozitivizm, rasyonalizm ve determinizmi eleştirmiş ve çoğulculuk, çok kültürlülük, yerlilik gibi öncüllerin önemine değinmiştir (Bayram, 2007:39). Böylece Batı sosyolojisinin Avrupa-merkezci ideolojik kurgusuna yönelik alternatif bir sosyoloji olarak ortaya çıkan yerli sosyoloji fikri postmodernist dönemde toplumsal, kültürel ve özellikle bilimsel alanda yaşanan değişimler karşısında alternatif bir sosyoloji olarak sunulmasının önemi kalmamıştır. 1960'lı yıllarda Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideolojik tasarımı karşısında ihtiyaç halinde ortaya atılan yerli sosyoloji fikri post modern söylem ve teori ile birlikte Batı sosyolojisinin pozitivist ön kabulünün sarsılması ve aynı zamanda çağdaş sosyoloji tartışmalarının da etkisiyle klasik sosyoloji teorilerinin yerini eleştirel teorilere bırakması sonucunda Türk sosyolojisi için artık yerleşme/ yerelleşme fikrine gerek kalmamıştır. Çünkü günümüzde sosyolojide daha çoğulcu bir yapı söz konudur. Modern paradigmanın sosyal bilimler alanında almış olduğu başkalaşımalar, kültürel alanlarda etnosentrik yaklaşımlarla bezeli Batı uygarlığının evrensellik mitosunun da kendinin daha fazla sürdürmesini engellemiştir (Şan, 2007:67).

Eleştirel yaklaşıma göre postmodernist dönemle birlikte küreselleşmenin de etkisiyle bütün toplumlarda olduğu gibi günümüz Türk toplum yapısında da büyük değişimler yaşanmıştır. 19760 ve 1970'li yılların düşün ve toplum yapısından çok farklı bir yapıda olan Türk sosyolojisinin yerli sosyoloji ezberinden çıkmamız gerekiyor. Çünkü bize kabul ettirilmeye çalışılan evrensel bilgi anlayışı gerek geçmişte Avrupa merkezci yapısıyla üstünlük sağlamaktan gerek bugün küresel ve yerel olanın arasında bocalanan bir iktidar ilişkisinden öte gidememiştir (Şan&Şenkaloğlu, 2019:53). Batı'nın aydınlanmacı ve modernist projesinin bir uzantısı şeklinde ortaya çıkan ve Avrupa-merkezci ideolojik bir kurguya sahip olan Batı sosyolojisi karşısında 1960 ve 1970'li yıllarda haklı bir tepki olarak belirli bir anlamı olan yerli sosyoloji arayışları, postmodern teorinin yükselişi ile birlikte üzerine yaslandığı zemini yitirmiştir. Çünkü postmodern teori "modernizmin bilimdeki evrenselciliğine karşı, öznel yorum geliştirir. Kartezyen düalizmi, nesnellik-öznellik, olgu-değer, görünüş ile gerçeklik ve hakikatle-kanı arasındaki yaptığı ayırmadan dolayı eleştirir" (Hira, 2000:92). Böylece bireylerin toplumsal gerçekliği nasıl

kavramsallaştırdıklarına bakılmaksızın eylemlerinin anlaşılamayacağı noktasında klasik sosyolojik perspektife karşı çıkılarak postmodern sosyolojinin önü açılır. Bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Çünkü postmodern sosyoloji klasik sosyolojiyi çok farklı yönlerden adeta yapı-sökümüne uğratarak oryantalist ve Avrupa-merkezci ideolojik kurgusunu ifşa etmiştir. Postmodern sosyoloji ile birlikte klasik sosyolojinin Avrupa merkezci ve oryantalist tavrının eleştiri alması ve yüzyıllık bir geçmişe sahip olan sosyolojik birikim ile toplumsala ilişkin daha iyi bir sosyoloji yapmak isteyen Türk sosyologları için artık yerli sosyoloji fikri gerekli bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda postmodern teorinin yükselişe geçmesiyle birlikte yeni söylemde yerli sosyolojinin (sınırları iktidar ilişkilerine göre belirlenen) işlevini yitirmiş olduğunu görmekteyiz (Şan, 2008: 660). Eleştirel yaklaşıma göre bu durum “dünyanın tarihsel gelişim çizgisinde büyük rolü olan ve toplumsal olarak farklı etnik gruplarla geçmişten beri iç içe yaşayan Türkiye’yi ve Türk sosyolojisini yakından ilgilendiren bir konudur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği farklılaşma ile birlikte dünyayı sadece kendi içimize dönerek dar bir perspektiften yorumlamanın yanlış olduğunu göz önünde bulundurmalı, bütünsel dünya görüşünden uzak ve kendisi dışında hiçbir ilişkiyi tanımayan ve küreselleşme söylemi tarafından sınır konulan bir yerli sosyoloji anlayışının sürdürülebilirliğinin anlamsızlığının altını çizmeliyiz” (Şan&Şenkaloğlu, 2019: 54-55).

7. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilimsel bir disiplin olarak sosyoloji on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında Batı'da yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak toplumsal çatışmalar ve tartışmalarla doğrudan ilişkili olarak Batı'da ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılda Batı'da ortaya çıkan sosyoloji Batı'nın toplumsal koşullarının bir ürünü olması nedeniyle içerik ve kapsam olarak Batı'lı değer yargılarıyla örülmüş bir bilimdir. Bu yönüyle Batı sosyolojisine hem içerden hem de dışarıdan eleştirel gelmiştir. Batı'nın içinden ve dışından gelen eleştirilerin en önemlisi onun ideolojik bir kimliğe, Avrupa-merkezci bir niteliğe dayanması olagelmıştır (Çakı, 2003: 92). Batı sosyolojisine egemen olan Avrupa-merkezci ideolojinin en belirleyici özelliklerinden birisi Batı'lı değerleri temsil eden evrensel bir dil kullanmasıdır. Bu bağlamda sosyolojinin klasik kurucu sosyologlarının metinlerinde yer alan Batı toplumlarının yaşadığı problemlere ilişkin çözüm önerilerinin Batı dışı toplumlar içinde geçerli olduklarını savlamışlardır. Bunu yaparken aynı zamanda objektiflik adı altında evrensel yasalara dayanan ve değer yargılarından arınmış bilimsel bir disiplin görünümünde entelektüel ve toplumsal ilericiliğin sözcülüğünü de üstlenmişlerdir.

Sosyoloji objektiflik adı altında değer yargılarından arınmış ve evrensel yasalara dayanan bir bilimsel disiplin söylemiyle aslında "sadece sosyal gerçeklik üzerinde kendisiyle rekabet eden diğer söylemlerin meşruluğunu silmek suretiyle bir bilim olarak kendi gündemine, sosyal değerlerine ve aydınlanma ve ilerleme projelerine otoriter bir imtiyaz elde etmiş olmamakta aynı zamanda onun potansiyellerine de bu imtiyazı sağlamayı amaçlamaktadır" (Çakı, 2003: 92).

Avrupa merkezci ideolojinin diğer bir belirleyici yönü tarihe olan yaklaşımıdır. Avrupa merkezci ideolojide tarih Batı tarihi ile bir ve ödeş tutulmuştur. Bu bağlamda Batı'lı toplumların geçirmiş olduğu tarihsel, kültürel ve toplumsal aşamalar bütün toplumlar için geçerlidir. Bu durum sosyolojinin kurucu isimlerinden olan Comte, Spencer, Durkheim, Weber, Marx ve Tönnies'in sosyolojik teorilerinde açıkça kendisini göstermektedir. Bu teorilerde tüm toplumlar ileri-geri, modern-geleneksel, askeri-sanayi vb. türünden ikili kutupsallığa dayanan bir ayrıma tabi tutularak Batı'lı toplumlar evrimsel bir perspektife dayanan tarihsel gelişme basamağının son halkasını temsil ederken Batı dışı toplumlara marjinal bir pozisyon verilir. Böylesine

bir ayırım Batı dışı toplumların tarihini yok sayarak Batı'ya bağımlı kılan bir sosyal inşa olup ayı zamanda Batı'nın modernite ve kolonyalizm projeleriyle doğrudan bağlantılıdır (Çakı, 2003: 93).

Bugün geline nokta Batı sosyolojisinin ve Batı'lı tarihsel, kültürel ve toplumsal değerleri önceleyerek Batı dışı toplumların tarihsel, kültürel ve toplumsal değerlerini görmezden gelen Avrupa-merkezci ideolojik örgüsü başta olmak üzere diğer bütün bilgi elde etme yöntemlerini dışlayan yaslandığı pozitivist metodoloji kapsamında bir çok eleştiriye uğramıştır. Batı sosyolojisinin Avrupa-merkezci karakterine dönük eleştirilerin en bilineni ve kapsamlısı Wallerstein'in Batı'lı sosyolojinin tarih yazımı, evrenselcilik, medeniyet, oryantalizm ve ilerleme gibi konularda getirdiği eleştiridir. Klasik sosyolojiye Wallerstein dışında Batı'nın kendi içinden birçok pozisyonlardan eleştiriler gelmiştir.

Pozitivist bir metodolojiye yaslanması bağlamında özellikle post pozitivist ve Frankfurt okulu düşünlerince pozitivist metodolojinin diğer bilgi türlerini dışlaması, determinist bir anlayışa sahip olması ve maddi olgulara takılıp kalması gibi belirgin özellikleri eleştirilmiştir. Bunun dışında post modernist eleştirilerin odak noktası klasik sosyolojinin bir kriz içerisinde olduğu ve krizin başlıca sebebinin modernlik projesinin egemenlik arzusu olduğudur. Dolayısıyla klasik sosyoloji her türlü sentezden kaçınarak, büyük boy kuramsal yaklaşımları terk etmeli ve açıklama tarzları arasındaki tutarsızlıkları vurgulayan, teorilerin inşa edilme biçimlerini ve varsayımlarını sorunsallaştıran, bunları çözümüne uğratmayı kendine iş edinen, oyuncu ve yapı sökücü bir nitelikte olmalıdır (Featherstone,1996:31). Bu bağlamda post modernistlerin bilime ilişkin iddialarını kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür. Post modernistlere göre; nesnel bir gerçeklikten söz edilemez, değer yargılarından ayrılmış bir bilgi söz konusu olamadığı için evrensel geçerliliğe sahip bir bilgi de mümkün değildir. Bilgi çeşitli bağlamlarda yapılan yorumdan ibaret olduğu için dayandığı sarsılmaz bir zemini yoktur. Her türden bilgi yerel bir bağlama sahiptir.

Diğer bir nokta ise sosyolojinin gündelik yaşamı görmezden gelmesine dönük eleştirilerdir. Bu eleştiriler öz olarak sosyolojinin büyük boy toplumsal problemlere odaklanması sonucunda gündelik yaşam ihmal edilmiş ve bir aktör olarak bireyin rolü göz ardı edilmiştir. Bu eleştiriler sonucunda büyük boy teoriler terk edilmiş ve daha çok gündelik yaşama ve bireye odaklanan sosyal psikolojik temelli sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji, etnometodoloji, dramaturji gibi orta boy teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Klasik sosyolojiye ilişkin bir başka eleştirel değerlendirmeler ise feminist bloktan gelmiştir. Feminist eleştirilerin odak noktası

pozitivist sosyolojik teorinin ortaya koymuş olduğu teorik bilgileri ve araştırmalardır. Bu kapsamda özellikle bilginin üretilmesi ve değerdendirilmesinde pozitivist yaklaşımın erkek egemenliğini meşrulaştırıcı bir araç görünümünde olduğunu iddia eden feminist itirazlar, gündelik hayatta kadın ile erkeğin toplumsal deneyimlerinin farklı olması ve farklı algılama biçimlerine sahip olmalarına karşın yapılan geleneksel araştırmaların salt ataerkilliğe yönelik olması şeklindedir. Tüm bu eleştirilerin ortak noktası sosyolojinin kendisini güncelleştirmediğı aksine kurcu sosyologların metinlerini yeniden okuyup yorumlamalara dayanan, öz olarak yeni bir şey söylemeyen çağdaş ve post modern teoriler geliştirdiğı ileri sürülmekte ve bu bağlamda Gouldner'in ifade ettiğı üzere, sosyolojinin krizinden ya da sosyolojinin sonunda bahsedilmektedir.

Klasik sosyolojinin kendine özgü bu tür eleştirilere zemin hazırlayan kuramsal, metodolojik problemleri ve Avrupa merkezci ideolojik niteliğı sadece Batı'lı sosyologların değil aynı zamanda Batı dışı toplumların sosyologlarının da eleştirel gündemini oluşturmuştur. Bu bağlamda Batı dışı toplumlarının sosyologlarının eleştirilerinin konusunu öz olarak Batı'lı değerlere yüklü olan sosyolojinin Batı dışı toplumları anlamak ve açıklamakta yetersiz kalması durumu oluşturmaktadır. Bu bağlamda her toplumun kendine tarihsel, kültürel ve toplumsal yörüngeleri olduğı ve bu toplumların klasik sosyolojideki genel teorilerle değil tarihsel ve toplumsal yörüngeleri dikkate alarak olarak analiz edilebileceğı fikri yerli sosyolojiye zemin hazırlamıştır.

Batı dışı toplumlarının sosyologları tarafından hayli rağbet gören sosyolojini yerileştirilmesi en genel anlamda klasik Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci niteliğine karşı bir tepkidir. Bu tepki Latin Amerika'da, Afrika'da, Arap Dünyasında, Uzak Doğu'da Türkiye'de ve dünyanın birçok bölgesinde karşılık bulan haklı bir tepki olarak sosyoloji gündeminde her zaman var olmuştur. Sosyolojinin yerileştirilmesine ilişkin dünyanın hemen her yerinde rastlana gelen bu çağrı, yerileştirme olgusunun küresel kökleri bulunduğunu göstermekte ve sosyolojinin mevcut yapısının meşruluğı konusundaki küresel endişeleri yansıtmaktadır (Çakı, 2003: 95).

Çakı'nın tespitlerine göre sosyolojinin yerileştirilmesi ilgisizlik, özgünlük ve iktidar olmak üzere üç haklı özel argümana dayanmaktadır (Çakı, 2003: 96). İlgisizlik argümanına göre; Batı'lı sosyolojinin Batı'lı tarihsel, kültürel, düşünsel ve toplumsal gelişmelerinin bir ürünü olması dolayısıyla kendisinden farklı tarihsel, toplumsal ve kültürel gelişmelere sahip olan Batı dışı toplumların toplumsal ve tarihsel problemlerini anlamak ve çözmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Çünkü Batı

sosyolojisinin gündemini oluşturan konu ve sorunların Batı dışı toplumları yakından ilgilendirmedeği ve Batı dışı toplumlarının gerçek sorunlarını ele almamaktadır. (Çakı,2003:96). Özgünlük argümanına göre; Batı sosyolojisi pozitivist bir metodolojik dayatmayla kendi kuramsal ve metodolojik modellerini bütün toplumlar için tek evresel anlamda geçerli modeller olarak sunmuştur. Dolayısıyla Batı dışı toplumların sosyologları taklitçiliğe ve adaptasyona bağlı kalarak ı hiçbir özgün kuramsal model geliştirememekte birer “captive mind” olmaktan öte geçememektedirler (Çakı,2003: 96). İktidar argümanına göre Batı sosyolojisi geliştirmiş olduğu kuramsal ve metodolojik yaklaşımlarla kurulu dünya düzenindeki güç ilişkilerini meşrulaştırarak Batı dışı toplumlarının değer ve çıkarlarını görmezden gelmektedir (Çakı,2003: 96).

Sosyolojinin yerileştirilmesi çağrısı birçok toplumda entelektüel ilgiye konu olduğu gibi Türkiye’de de karşılık bulmuştur. Fakat Türkiye’de sosyolojisi diğer Batı dışı toplumlardaki sosyolojilerle karşılaştırıldığında önemli farklılıklar içermektedir. Öncelikle Türkiye’de sosyoloji neredeyse Batı’da kurulmasıyla eş bir Fransa’dan hemen sonra 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından İstanbul Darülfünun’da “ilmi içtima” adı altında okutulmaya başlanmıştır. Sosyolojinin Ziya Gökalp tarafından kurulmuş olması önemlidir. Çünkü Ziya Gökalp her şeyden önce yerli bir aydın kimliğine sahiptir. Bu bağlamda Türkiye’de sosyoloji yerli bir aydın tarafından kurulurken diğer Batı dışı toplumlarda sosyolojinin kurulması Batı’nın kolonya faaliyetleri esnasında bizzat Batılı kolonyalistler aracılığıyla olmuştur. Diğer bir önemli farklılık ise sosyolojinin yerileştirilmesi konusunda kendini göstermektedir. Diğer Batı dışı toplumlarda özellikle Batı’lı üniversitelerde eğitim görmüş Arap entelektüeller düzeyinde yerileştirme akımı 1990’larda entelektüel bir çağrı olarak kendisini gösterirken Türkiye’de ise henüz sosyolojini yeni kurumsallaştığı yıllar olan 1930’lu yıllarda Ziya Gökalp’in “milli sosyoloji”den bahsetmesi ve 1970’li yıllarda Baykan Sezer öcülüğünde ve sonrasında 1980’li yıllarda Kokut Tuna’nın çalışmalarında sosyolojinin yerileştirilmesi sosyoloji gündeminde yer almıştır.

Sosyoloji Türkiye’de neredeyse Batı’da eş zamanla kurulmuş olmasına rağmen kuruluşundan bu yana özgün bir sosyolojik anlayış geliştirmek yerine Batılı sosyolojinin bir uydusu olmaktan kurtulamamıştır. Fakat 1970’li yıllardan sonra Türkiye’de sosyolojide bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılma Baykan Sezer’in yerli sosyoloji akımın savunmasıyla başlamış ve öğrencisi olan Korkut Tuna ile devam etmiştir. Baykan Sezer sosyolojinin yerileştirilmesinin gerekliliği konusunda post modernistler ve Bazı Batı dışı toplumlardaki sosyologlar olmak üzere fakat özellikle Wallerstein ile ortak görüşlerden hareket etmiştir. Bu bağlamda Baykan Sezer

öncelikle Wallerstein gibi Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci bir nitelik taşıdığını ifade eder. Çünkü sosyoloji Baykan Sezer'e göre sosyoloji on dokuzuncu yüzyılda yaşanan Batı'nın kendi toplumsal problemlerinin bir ürünü olmakla birlikte aynı zamanda Batı'nın dünya üzerindeki egemenliği ile de doğrudan bağlantılıdır. Baykan Sezer sosyolojinin ortaya çıkışı ile Batı'nın sömürgeci anlayışı arasındaki ilişkiyi gözler önüne sererken aynı zamanda bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin objektiflik iddiasına da karşı çıkar. Çünkü Baykan Sezer'e göre "sosyoloji herhangi bir toplumsal olay gibi yine sosyolojinin konusu olduğu gibi sosyolog da kendisine konu edindiği toplumsal yapının bir üyesidir. Dolayısıyla sosyolog üyesi olduğu toplumsal değer ve yargılarından bağımsız düşünölemeyeceği gibi ele aldığı konu hakkında objektif bir tavır alması da düşünölemez" (Sezer,1993:44). Bu bağlamda Batı'nın toplumsal koşullarının bir ürünü olan sosyoloji de Batı'lı değer yargılarından bağımsız herhangi bir toplumsal model üretmez. Oysa sosyoloji tamamen epistemolojik ve politik olarak Batı'lı tarihsel ve toplumsal kırılmaların referans alındığı Batı'lı toplumsal modelleri objektiflik ve evrensellik adı altında 'tüm toplumlar için izlenmesi zorunlu bir model olarak sunmuş ve Batı dışı toplumlar üzerindeki egemenliğini meşrulaştırmıştır' (Çakı,2003:102).

Baykan Sezer dışında bir diğer sosyolog Korkut Tuna da sosyolojinin yerileştirilmesi konusunda öncelikle sosyolojiyi kuramsal anlamda eleştirel sosyoloji ve tarihsel sosyoloji olmak üzere iki farklı yaklaşıma ayırmakla başlar. Bu anlamda yerli sosyoloji konusundan Korkut Tuna post pozitivistler ve Batı dışı bazı sosyologlar olmak üzere özellikle Wallerstein ile ortak düşöncelere sahiptir. Fakat Korkut Tuna özellikle 1980'lerle birlikte Baykan Sezer'den devraldığı yerli, tarihsel sosyolojik söylemi referans alan bir sosyoloji anlayışını savunmuştur. Korkut Tuna'da eleştirel sosyoloji ilke olarak Batı merkezci düşünce anlayışını eleştirerek Batı kaynaklı sosyolojik yaklaşımlara mesafeli duran ve merkezinde Doğu-Batı çatışmasının yer aldığı perspektifi ifade ederken, tarihsel sosyoloji ise her toplumun kendine özgü tarihsel geçmişi merkeze alan bir sosyoloji anlayışdır.

Korkut Tuna, Batı'lı tarihsel ve toplumsal şartların bir ürünü olan Batı sosyolojisini eleştirirken Batı'yı radikal anlamda görmezden gelme eğilimi de göstermez. Korkut Tuna'nın üzerinde durduğu temel problem mevcut haliyle Türkiye'de sosyoloji anlayışını gözden geçirerek, Türkiye'deki sosyoloji anlayışına aktarmacı ve taklitçi bir şekilde sirayet eden Batı'lı kavramların çıkarılmasıdır. Çünkü kuruluşundan itibaren Türk sosyolojisi özünde Batı'lı literatürü referans alarak Batı'lı kuram ve kavramlarla Türk toplumunu açıklama çabasında olmuştur. Bu çaba bazen

yerli oryantalizmle sonuçlanarak bazen de kendi kültürel kodlarımızın inkârı ve reddi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Korku Tuna yeniden sosyoloji çağrısında bulunmaktadır. Bu sosyoloji çağrısının temelinde tarihsel gelişmeleri referans alan yerli bir sosyoloji anlayışı bulunmaktadır.

Kürsel bir çağrı olan sosyolojinin yerlileştirilmesi projesine ilişkin Türkiye’de dâhil olmak üzere Batı dışı toplumların sosyologlarının çabalarına rağmen sosyolojinin yerlileştirilmesi projesi Latin Amerika’da kısmen oluşturulan Andre Gunder Frank’ın teorisyeni olduğu “bağımlılık kuramı” teorisi dışında herhangi bir sonuca ulaşmış değildir. Dolayısıyla sosyolojinin yerlileştirilmesi çağrısı tamamlanmamış bir çağrı ve hala bir proje niteliğindedir. Bunun birçok nedeni vardır fakat Türkiye özelinde bu durumun en önemli sebeplerinden birisi “yerli oryantalizm” problemidir. Bu problemin en önemli göstergesi Batı dışı toplumların sosyologlarının Batı sosyolojisinin kuramsal modellerinin Batı toplumlarına özgü olduklarını bilmelerine rağmen çalışmalarında hala Batı’lı kuram ve metodolojileri kullanıyor olmalarıdır. Başarısızlığın bir diğer nedeni ise yerli sosyoloji kavramının “yerel sosyoloji” kavramı ile karıştırılmasıdır. Oysa yerli sosyoloji kavramı ile yerel sosyoloji kavramı kesinlikle eş görülmemelidir. Çünkü yerel sosyoloji toplumsal konu ve sorunların yerel düzlemde araştırılması anlamında yapıla gelen bir sosyolojik pratikken, “yerli sosyoloji” gerek yerel gerekse küresel ölçekteki konu ve problemlerin kendi bakış açımızla ve kendi çıkarlarımıza uygun düşecek şekilde ele alınmasıdır (Çakı, 2003:103). Yerli sosyoloji projesinin başarısızlığının bir diğer nedeni ise yerliliğin sınırları problemidir. Buradaki esas problem Batı sosyolojisi karşısında oluşturulacak olan sosyoloji Yerli Sosyoloji mi? İslam Sosyolojisi mi? yoksa Milli Sosyoloji mi? olacak noktasında yaşanmaktadır. Çünkü tartışmaya katılan sosyologların ideolojik pozisyonuna göre alternatif sosyolojinin zemini değişiklik göstermektedir.

Baykan Sezer ve Korku Tuna Batılı sosyolojiyi ve Batı sosyolojisinin aktarımıyla Türkiye’de ortaya konulan sosyolojiden daha farklı yaklaşım göstermişlerdir. Sezer ve Tuna genel yerli sosyoloji projesine paralel olarak Türkiye’ye ve Doğu toplumlarına veya Müslüman toplumlarına özgü yerli bir sosyoloji anlayışı olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Çünkü Batı sosyolojisinin teorik kurgusu incelendiğinde Batı’nın biricikliği üzerine inşa edildiği görülmektedir. Batı’nın biricikliğini merkeze alan Batı sosyolojisi pozitivist metodoloji ile birlikte Batı’nın biricikliğini Batı dışı toplumlara bilimsellik ve evrensellik adı altında empoze etmektedir. Oysa klasik sosyolojinin kuramsal çözümleri Batı dışı toplumların

sorunlarını aydınlatma ve çözme noktasında sınırlı bir konsepte sahiptir. İşte bu yüzden Baykan Sezer haklı olarak Batılı toplumların tarihsel gelişme yasalarını Batı dışı toplumlara da dayatan bir sosyoloji yerine kendi tarihsel gelişimini merkeze alan ve yerli bir bakış açısını yansıtan bir yerli sosyoloji fikrini savunmaktadır.

Baykan Sezer'in 1970'li yıllarda entelektüel gündeme soktuğu "yerli sosyoloji" fikri tartışmaları Baykan Sezer sonrası konformist yaklaşım ve eleştirel yaklaşım olmak üzere iki farklı bağlamda gelişim göstermiştir. Konformist yaklaşım ve eleştirel yaklaşım Batı sosyolojisine ilişkin ortak kaygılar taşımakla birlikte yerli sosyoloji fikri konusunda farklılık göstermektedir. Öncelikle konformist yaklaşım yerli sosyoloji fikri konusunda radikal anlamda Batı düşüncesi ile bir hesaplaşmaya gidilerek tamamen Batı sosyolojisi dışında kuramsal ve yöntemsel bağlamda yerli bir anlayışa dayanan Türk sosyoloji inşa etmenin kaçınılmazlığı konusunu gündeme getirirken, eleştirel yaklaşım sosyolojinin ilk kuşak teorisyenlerinin metinlerinden ibaret olmadığını sonraki dönemlerde Batı sosyolojisinin çok farklı gelişim gösterdiği pozitivist metodolojik yöneliminin ve Avrupa merkezci ideolojik tasarımının aşıldığını gündemde tutmaktadır. Yine eleştirel yaklaşım postmodernist düşünce ve teori ile birlikte artık yerli sosyoloji fikrine gerek kalmadığını ifade eder. Yerli sosyoloji fikrini ilişkin geliştirilen her iki anlayış kendi içinde problemlili olmakla birlikte yerli sosyoloji fikrinin tam anlaşılamadığını göstermektedir.

Yerli sosyoloji 1960'lı yıllarda Baykan Sezer öncülüğünde Batı sosyolojisi karşısında alternatif bir yaklaşım olarak entelektüel gündeme sokulmuştur. Baykan Sezer sosyolojinin Türkiye'deki eğilimini analiz ederek Türk sosyolojisinin en önemli sorununun Batı sosyoloji ile olan ilişkisinin ve Batı sosyolojisinin Türk sosyolojisindeki yansımalarının Türk toplumunun sorunlarının çözülmesinde geçerliliğinin ne olacağını saptamak şeklinde belirliyor. Bu tespitten sonra Baykan Sezer Türk sosyolojisinin önünde birkaç yolun bulunduğunu ileri sürüyor. Bu yollardan birincisi, Batı sosyolojisine ait olan toplumsala ilişkin tanım, teori ve açıklamaları nesnel ve bütün toplumlar için geçerli kabul ederek Türk toplumunun problemlerini Batılı kuramlarla açıklamaya çalışmaktır. İkinci yol ise sosyolojinin sadece metodolojik yönelimini ve genel teorik yaklaşımlarını nesnel ve bütün toplumlar için geçerli sayıp, Türk toplumunu kendi özelinde açıklamayı denemektir. Bu ikinci yol içinde yeni teorik yaklaşımlar ve metodolojik anlayışlar geliştirmeye gerek kalmayacaktır. Çünkü Batı sosyolojisinin rehberliği bu ikinci kuramda da devam etmektedir. Oysa Baykan Sezer üçüncü bir yolun imkânı üzerinde durmaktadır. Üçüncü yol, Türkiye'nin kendine özgü bir toplum olduğu, bu yüzden yeni ve özel bir

yöntem ve açıklama modeli gerektirdiği anlayışını içerir (Çağan, 2007:78). Baykan Sezer Türk sosyolojisinin önünde beliren bu üç alternatiften, üçüncüsünün Türk toplumu gerçeğini anlamaya, açıklamaya ve sorunlarına yardımcı olmaya daha müsait olduğunu düşünür. İşte Baykan Sezer'in yerli sosyoloji anlayışı bu bağlamda gelişim gösterir.

Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikri konformist yaklaşımın savunduğu üzere tamamen Batı sosyolojisine sırtımızı dönmemeyi gerektirmediği gibi aynı zamanda eleştirel yaklaşımın ifade ettiği üzere Batı sosyolojisine teslim olmayı gerektirir. Çünkü yerli sosyoloji özünde bir duyarlılık Batı sosyoloji karşısında bir tavır alıştır. Eğer bizler yerli sosyoloji fikrini kuramsal ve metodolojik bağlamda tartışmaya açarsak yerli sosyolojinin ifade ettiği temel anlamı kaçırmış oluruz. Bu bağlamda yerli sosyoloji teorik bir model ve metodolojik bir yaklaşımın ötesinde esasında entelektüel bir duyarlılıktır. Çünkü Baykan Sezer'in en önemli özelliklerinden birinin 1960'lardan ölümüne kadar yazdıklarında tutarlılığın ve kararlılığın olması ile Batı düşün kalıplarının, 'takım anlayışlarının' karşısında yerliliği ve yerli olduğu kadar da evrenselliği savunarak Batı karşısında Türk toplumunun bağımsızlığına yönelik duruşu gösterilebilir (Kızılçelik, 2000: 169).

Batı sosyolojisi karşısında pozisyonumuzu ifade eden entelektüel duyarlılığa bir ifade olan yerli sosyoloji fikri sosyoloji gündemine ya da literatürüne ilişkin bir sözümüzün olmasını ifade eder. Çünkü yaklaşık yüzyılı aşkın bir birikime sahip olan Türk Sosyolojisi bunu yapabilecek yeterliliğe ulaşmıştır. Bunun için Türk sosyolojisi adına ortaya konmuş olan Baykan Sezer'in yerli sosyoloji fikri büyük bir ciddiyetle ve dikkatle değerlendirilmeli ve Türk sosyolojisi için karşılık geldiği anlam iyi bir biçimde tespit edilmelidir. Çünkü Baykan Sezer kuruluşundan itibaren Batı'dan ithal ettiği sosyolojiye mutlak bir sadakat sergileyen Türk sosyolojisinde bir kırılmaya işaret etmiştir. Bu bağlamda Baykan Sezer, Batı toplumlarının sorunlarını tespit ve çözüm konusunda Batıda üretilmiş olan sosyolojinin, Türk toplumunu anlamaya ve sorunlarını çözmeye yetmeyeceği gerekçesiyle Türk sosyolojisinde yerli bir bakış açısında dayanan bir tavır geliştirmiştir. Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu anlayacak ve sorunlarını çözmede yardımcı olabilecek sosyoloji, Türk toplumu gerçeklerinden hareket eden ve yerli bir bakış açısına dayanan Türk sosyolojisi olacaktır.

Sosyoloji başta olmak üzere bütün problemlere Doğu-Batı çatışması perspektifinde yaklaşan Baykan Sezer, Batı tarihsel, kültürel ve düşünsel olarak Batı toplumlarından farklı bir toplumsal yapıya sahip olan Türk toplumunun sorunlarının

Batılı toplumların problemlerinin çözümü için oluşturulan ve tamamen Avrupa-merkezci ideolojik kurguya sahip olan Batı sosyolojisiyle analiz edilemeyeceği kabulüne yaslanarak, kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçeklerimize yaslanan, yerli bir bakış açısına dayanan bir Türk sosyolojisinden yana tavır geliştirmiştir. Bu amaçla Batı sosyolojisini eleştirel sürece tabi tutan Baykan Sezer diğer yandan Türk sosyolojisinin Batı sosyolojisinden farklılıklarını belirleyerek Türk sosyolojisinin Türk tarihine başvurmasının gerekliliği üzerinde durur. Türk sosyolojisi Türk tarihi ile kurmuş olacağı ilişki sonucunda Türk toplumunu Batı sosyolojisine ait kuramsal yaklaşımların aksine kendi tarihsel oluşumu içerisinde anlayacaktır.

Sonuç olarak 1960 ve 1970'li yıllarda Baykan Sezer öncülüğünde ortaya çıkan yerli sosyoloji fikri sadece Türkiye'de değil, dünyanın birçok bölgesinde gündeme gelmiştir. Çünkü Batı sosyolojisi teorik olarak Batı'nın biricikliği üzerine kurulmuş ve bu durumu Batı-dışı toplumlara dayatmıştır. Bununla birlikte Batı sosyolojisinin Avrupa-merkezci kurgusu Batı-dışı toplumların problemlerini anlamak ve çözmekten uzak olduğu gibi Batı sosyolojisinin kendisini oluşturan klasik sosyoloji makro sorunlara odaklandığı için daha mikro sorunları çözmekten de uzaktır. Bu durum Batı'nın kendi içinde eleştiriye uğramış ve bunun sonucunda daha mikro sosyolojiler inşa edilmiştir. Fakat daha mikro sorunlara odaklanan çağdaş sosyoloji anlayışları her ne kadar klasik sosyoloji geleneğine eleştirel bir tavır takınsa da esas odaklandıkları nokta klasik sosyolojinin ideolojik kurgusu olmayıp metodolojik yönelimi ve toplumsal yaşamda ihmal ettiği daha mikro problemlerdir. Bu bağlamda çağdaş sosyolojilerin merkezinde klasik sosyolojinin ihmal ettiği Batı toplumların gündelik yaşamı başta olmak üzere daha mikro problemlerdir. Yani çağdaş sosyolojilerinde Batı dışı toplumlar için söyleyebilecek çok fazla bir sözü yoktur. Dolayısıyla her ne kadar klasik sosyoloji teorik ve metodolojik bağlamda eleştirilmiş olsa bile bu eleştiriler Batı'nın kendi içinden gelmiştir ve sebebi de klasik sosyolojinin Batılı toplumların değişimi karşısında yeni çözümler getirememesidir. Fakat klasik sosyolojiye alternatif geliştirilen sosyolojik kuramlar klasik geleneğin yeniden yorumlanması dışında yeni bir söz söylememektedir ve bu anlamda çağdaş sosyolojiler özünde Avrupa merkezci ideolojik kurguyu taşımaktadır. Bu anlamda yerli sosyoloji gereklidir çünkü bizler toplumsal, tarihsel ve siyasal bağlamda Batılı toplumlardan farklı bir toplumsal yapıdayız.

Baykan Sezer sonrası yerli sosyoloji tartışmalarında yerli sosyoloji ilişkin tartışmalarda da görüldüğü üzere en önemli problem yerli sosyolojinin tam olarak kavranamaması ve yanlış anlaşılmış olduğudur. Öncelikle bu yanlış anlaşılmanın

birçok sebebi vardır. En büyük sebebi yerli sosyoloji fikrinin “yerel sosyoloji” ile karıştırılmasıdır. Çakı’nın da ifade ettiği üzere “ne Sezer’in düşüncesinde ne de yerlileştirmeyi savunan diğer Batı dışı sosyologlarda, “yerli sosyoloji” kavramı “yerel sosyoloji” kavramıyla eş görülmemektedir. Toplumsal konu ve sorunların yerel düzlemde araştırılması anlamında yerel sosyoloji düşüncesi zaten yapıla gelen bir pratiktir ve hiçbir yenilik sunmamaktadır. Sezer’in ve diğerlerinin “yerli sosyoloji” kavramıyla vurguladıkları en temel nokta gerek yerel gerekse küresel konu ve sorunların kendi bakış açımızla ve kendi çıkarlarımıza uygun düşünecek şekilde ele alınmasıdır” (Çakı, 2003:103). Bu bağlamda yerli sosyoloji kuramsal ve metodolojik yaklaşımın ötesinde yeni bir perspektif ve bakış açısı anlamında değerlendirilmelidir. Bu bakış açısı ve perspektif yerli bir düşünsel arka plana yaslanan ve ulusal olsun ya da küresel ölçekte olsun sorunlara yaklaşırken yerli perspektife yaslanan bir sosyolojik pratiktir.

Yerli sosyoloji fikrine ilişkin Baykan Sezer sonrası yapılan tartışmalardan hem konformist yaklaşım hem de eleştirel yaklaşım kendi içinde problemleri olan ve Baykan Sezer’in yerli sosyoloji fikrini tam anlamıyla yansıtmayan tartışmalardır. Çünkü konformist yaklaşım Baykan Sezer’in sosyolojiye ilişkin kaygılarını taşımakla birlikte yerli sosyoloji fikrinin daha ileri götürerek radikalleştirerek Batı sosyolojinin bütün kazanımlarıyla bir hesaplama içine sokar. Oysa Baykan Sezer için yerli sosyoloji Batı sosyolojinin alternatif bir yaklaşım olmasına rağmen Batı sosyolojisinin kazanımlarını dışlamaz ve asla Batı sosyolojisinden radikal anlamda kopma göstermez. Öte yandan aynı problemler eleştirel yaklaşım içinde söylenebilir. Çünkü eleştirel yaklaşım 1970’li yıllarda anlamlı olan yerli sosyoloji fikrinin günümüzde aynı ölçüde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Çünkü eleştirel yaklaşım için Batı sosyolojisi 1970’li yılların sosyolojisinde çok farklı bir konuma gelmiştir. Çünkü postmodern teorisinin yükselişe geçmesiyle birlikte Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ve oryantalist zeminin tartışmaya açılmış ve Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideolojik niteliği aşılmış olmakla birlikte günümüzde alternatif sosyolojiler daha ön plana çıkmıştır. Eleştirel yaklaşımın Batı sosyolojisinin niteliksel değişimine ilişkin argümanları elbette doğrudur fakat yeni sosyolojilerin ne kadar yeni olduğu şüphelidir. Çünkü Batı sosyolojisindeki kırılmalar sonucunda her ne kadar çağdaş sosyolojik yaklaşımlar şeklinde ortaya yeni teorik modeller çıkmış olsa da bu teorik modellerin dayanağını Marx, Weber ve Durkheim’in yeniden okumaları oluşturmaktadır ve bu anlamda yeni çağdaş sosyolojik yaklaşımlar hala Avrupa merkezci niteliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (1990). *Eleştiri, Toplum Üzerine Yazılar*. (M. Y. Öner, Çev.) İstanbul: Belge Yayınevi.

Adorno, T. W. (2016). *Negatif Diyalektik*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Akpolat, Y. (2004). Sosyolojinin Sosyolojisi Bağlamında Türk Sosyolojisi: Baykan Sezer. Eğribel-Özcan içinde, *Baykan Sezere Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* (s. 253-267). İstanbul: Kızılelma Yayınları.

Aksoy, M. (2013). Korkut Tuna'nın Sosyolojisi Üzerine. *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (9), 105-117.

Alver, K. (2002). Sosyolojisinde 'Kırılma' ya da Yeni Yönelim: 1940'lı Yıllar Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 180-194.

Aristoteles. (2007). *Politika*. (E. Uysal, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.

Ataman, K. (2008). Bilimsel Sosyal Bilim İdealinin Açmazları: Bir Hermeneutik Açılık Teklifi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 315-316.

Barlas, T. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Murat ve Adım Yayıncılık.

Bhambra, K. G. (2015). *Moderniteyi Yeniden Düşünmek, Post Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül*. (Ö. İlyas, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bottomore, T. (1989). *Farnkfurt Okulu*. (A. Çiğdem, Çev.) İstanbul: Ara Yayınları.

Bottomore, T. (1997). *Frankfurt Okulu*. (A. Çiğdem, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.

Bulut, A. A. (2008). Türkiye'de Sosyolojiyle 100 Yıl: Mirası ve Bugünü. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 6 (11), 13-32.

Callinicos, A. (2015). *Toplum Kuramı*. (Y. Tezgiden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Canatan, K. (2005). Bilimde Yeni Arayışlar Çerçevesinde İslam Sosyolojisinin Temellendirilmesi. *Bilim ve Din* (89).

- Cevizci, A. (2008). *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, İ. (2011). Korkut Tuna'nın Biyografisi İçin İlk Notlar. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (22), 20-29.
- Coşkun, İ. (1991). Sosyoloji Biliminin Tarihine Dair. İ. Coşkun içinde, 75. *Yılında Türkiye'de Sosyoloji* (s. 13-22). Ankara: Bağlam Yayınları.
- Çağan, K. (2007). Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 69-86.
- Çağan, K. (2007). Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 69-86.
- Çakı, F. (2003). Sosyolojinin Yerleştirilmesi: Dünyadan ve Türkiye'den Alternatif Yaklaşımlar. *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi* (35), 90-114.
- Çelebi, N. (2007). *Sosyoloji Notları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelebi, N. (2010). Türkiye'de Sosyoloji. U. Ö. E. Eğribel içinde, *Türk Sosyologları ve Eserleri 2*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelik, E. E. (2013). Gadamer'in Hermeneutik Ufku ve Nietzsche'nin Perspektivizmi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 127-144.
- Çiftçi, A. (2012). *Sosyolojiye Giriş: Ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Çiftçi, A. (1999). *Toplumbilimi Yazıları*. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Çiğdem, A. (1992). *Akıl ve Toplum Özgürleşimi- Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma*. (Y. Aktay, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Çiğdem, A. (2008). *Akıl ve Toplum Özgürleşimi Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2000). Şimdi Sorulan Bir Soru Olarak Aydınlanma Nedir? *Toplumbilim Dergisi* (11), 91-94.
- Dellaloğlu, B. (1995). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Dellaloğlu, B. (1998). *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Dellaloğlu, B. (1998). *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Demir, S. A. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 59-73.

Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayırmıcılığının Sosyolojik Açidan İncelenmesi. *Finanas, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (511).

Dever, A. (2014). Sosyolojik Bir Teori Olarak Dramaturjik Teorinin Futbola Uygulanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (32), 372-381.

Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Duman, F. (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması. *Ankara Üniversitesi Siyasal Biligiler Fakültesi Dergisi*, 61 (1), 118-151.

Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (E. Aytekin, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.

Durmuş, E. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Eğribel, E. (2004). Kemal Tahir-Baykan Sezer İlişkisi Üzerine: 1960'ların Genç Tartışmacısı Baykan Sezer. Eğribel-Özcan içinde, *Baykan Sezer'e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* (s. 103-116). İstanbul: Kızılelma Yayınları.

Erbaş, H. (1992). Sosyolojide Fnomenoloji. *Ankara Ünivrsitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi* , 159-166.

Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist Metodoloji*. Ankara: Erik Yayınları.

Ergun, D. (2006). *Yötemi bulmak*. Ankara: İmge Kitapevi.

Erişirgil, M. E. (1984). *Bir Fikir Adamının Romanı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Faruki, İ. (1987). *Bilginin İslamileştirilmesi*. (F. Kuru, Çev.) İstanbul: Risale Yayınları.

Feathersone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (1995). *Akla Veda*. (E. Başer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (1995). *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*. (C. G. Kavas, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Feyerabend, P. (1991). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (1999). *Yönteme Hayır*. (E. Başer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve Yöntem*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Gadamer, H. G. (1995). *Hermeneutik ve Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (D. Gözlem, Çev.) Ankara: Ark Yayınları.

Geçgin, E. (2017). Baykan Sezer'in Düşüncesi Çerçevesinde Türk Sosyolojisinin İmkanları ve Sınırları. 2. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarih Sempozyumu*. Muğla.

Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Belik ve Toplum*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1997). Pozitivizm ve Eleştiricileri. T. B. Nispet içinde, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Giddens, A. (2000). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Göze, A. (2015). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Günay, M. (2001). Doğan Özlem'in Felsefe ve Bilim Anlayışı. *Doğu Batı Dergisi* (6), 123-131.

Günay, M. (2002). Düşünce ve Kültür Tarihinde Hermeneutik Gelenek. *Doğu Batı Dergisi* (19), 81-101.

Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal İlgiler*. (C. A. Kanat, Çev.) İstanbul: Küreyl Yayınları.

Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Hassan, Ü. (2010). *İbni Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hekman, S. (1998). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (H. A. Balkız, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması*. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İrzik, G. (1990). İki Kuhn. *Felsefe Tartışmaları* (8), 64-71.

İşık, O. (1994). Değişen Toplum .mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması. *Toplum ve Bilim* (64/65), 7-39.

Jay, M. (1989). *Diyalektik İmgelem*. (Ü. Oskay, Çev.) Ankara: Ara Yayınları.

Jay, M. (2014). *Diyalektik İmgelem*. (S. Doğan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (1991). 1940 ve 1950 Tarihleri Arasında Türk Sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (2).

Kaçmazoğlu, H. B. (2003). *Türk Sosyoloji Tarihi 2*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2010). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Keyman, F. (2002). Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet. *Doğu Batı*, 5 (20-2), 11-33.

Kılıç, S. N. (2012). Toplumsal İlişkiler Alanı Olarak Sanal Alem Üzerine Schutzcu Bir Çözümleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 139-150.

Kızılçelik, S. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitapevi.

Kızılçelik, S. (2000). *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*. Ankara: Anı Yayınları.

Kızılçelik, S. (2013). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Anı Yayınları.

Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 1*. Konya: Yunus Emre Grafik.

Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri*. Konya: Yunus Emre Yayıncılık.

Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara: İmge Kitapevi.

Köker, L. (2008). *iki Farklı Siyaset Teorisi*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Köker, L. (1991). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitapevi.

Kuhn, T. (1991). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Kuhn, T. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.

Kuyucuoğlu, İ. (2015). Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yötem Tartışmaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 674-687.

Locke, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Babil Yayınları.

Murphy, J. W. (2000). *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Murphy, J. W. (1995). *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Eti Yayınları.

Nasr, S. H. (1991). *İnsan ve Tabiat*. (N. Avcı, Çev.) İstanbul: Ağaç Yayınları.

Nasr, S. H. (1989). *Modern Dünyada Geleneksel İslam*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Neuman, L. W. (2003). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayın Odası Yayınları.

Orçan, M. (2004). *Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.

Ormitson, L. G. (2002). *Hermeneutiğe Giriş*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınları.

Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* , 27-55.

Özcan, Z. (2008). *İnsan ve Toplum Bilimleri 1: Genel Bakış*. İstanbul: Alfa Akademi.

Özcan, Z. (2008). *İnsan ve Toplum Bilimleri 1: Genel Bakış*. İstanbul: Alfa Akademi.

Özlem, D. (2003). *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Palmer, R. E. (2002). *Hermenötik*. (İ. Görener, Çev.) İstanbul: Anka Yayınları.

Palmer, R. E. (2008). *Hermenötik*. (İ. Görener, Çev.) İstanbul: Ağaç Yayınevi.

Parin, S. (2011). Korkut Tuna'nın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Tarihindeki Yeri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (22), 47-57.

Popper, K. (2010). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (M. Tuncay, Çev.) İstanbul: Liberte Yayınları.

Popper, K. (2005). *Bilimsel Araştırmaların Mantığı Üzerine*. (İ. A. İbrahim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Popper, K. (2006). *Bitmeyen Arayış: Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü*. (M. Acar, Çev.) İstanbul: Plato Yayıncılık.

Popper, K. (2005). *Hayat Problem Çözmektir*. (A. Nalbant, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rousseau, J. J. (1993). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.

Rousseau, J. (2012). *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukukuk İlkeleri*. İstanbul: Say Yayınları.

Said, E. (1982). *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (N. Uzel, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.

Savran, G. (1987). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Savran, G. (1987). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Sezal, İ. (2003). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Sezer, B. (1998). Doğu-Batı Ayrımı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (2), 37-44.

Sezer, B. (1993). *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*. İstanbul: Sümer Kitapevi Yayınları.

Sezer, B. (1993). *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*. İstanbul: Sümer Kitapevi Yayınları.

Sezer, B. (1985). *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Sezer, B. (1985). *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Sezer, B. (2006). *Sosyolojinin Ana Sorunları*. İstanbul: Kızılelma Yayınları.

Sezer, B. (1981). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Sezer, B. (1991). Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar. İ. Coşkun içinde, *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Skocpol, T. (1999). *Tarihsel Sosyoloji*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Slattery, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.

Snow, P. C. (1999). *İki Kültür*. (T. Birkan, Çev.) Ankara: Tübitak Yayıncılık.

Suğur, N. (2013). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Suğur, N. (2013). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Suğur, S. (2011). *Klasik Sosyoloji Tarihi*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Sunar, İ. (1999). *Düşün ve Toplum*. Ankara Doruk Yayınları.

Susan, H. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik: Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şahin, M. C. (2017). Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler. *İslami İlimler Dergisi*, 12 (1).

Şan, M. K. (2008). Kokut Tuna. M. Ç. .Özdemir içinde, *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) 2*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Şapolyo, E. B. (1943). *Ziya Gökalp İttihat Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*. İstanbul: Güven Basımevi.

Şeriati, A. (2007). *Aydın*. (H. Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

Şeriati, A. (2005). *İslam Bilim*. (H. Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

Şeriati, A. (1985). *Toplumbilim*. (H. Kırlangıç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

T.Benton, I. C. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayınları.

Tepe, H. (2010). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Tiryakin, E. A. (2010). Emile Durkheim. T. Bottomere içinde, *Sosyolojik Çözümlemeni Tarihi* (M. T.-A. Uğur, Çev., s. 213-265). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Tosun, G. (2001). *Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Tuna, K. (1991). Bilgi, Toplum ve İthal Bilgi Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (2), 87-114.

Tuna, K. (1991). Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi ile İlişkisi ve Sonuçları. İ. Coşkun içinde, *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji* (s. 29-38). Ankara: Bağlam Yayınları.

Tuna, K. (1991). Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi ile İlişkisi ve Sonuçları. İ. Coşkun içinde, *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*. Ankara: Bağlam Yayınları.

Tuna, K. (2013). *Yeniden Sosyoloji*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Turner, J. H. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Urry, R. K. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.

Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünsaldı, L. (2013). *Sosyoloji Tarihi Dünyada ve Türkiye'de*. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Wallerstein, I. (1996). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Yılmaz, A. (2009). Bilim, Yöntem ve Hermeneutik. A. B. O. Konuk içinde, *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem* (s. 95-120). Ankara: Adrs Yayınları.

Zakzuk, M. H. (1993). *Oryantalizm (Bir Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı)*. İzmir: Işık Yayınları.